

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

JEAN-JACQUES ROUSSEAU

toplum sözleşmesi

Çeviren: Vedat Günyol

Jean Jacques Rousseau

Toplum Sözleşmesi

"Le contrat social"
ADAM YAYINLARI
©
Anadolu Yayıncılık A.Ş.

Birinci Basım: 1946
İkinci Basım: 1965
Üçüncü Basım: 1969
Dördüncü Basım: 1974

Adam Yayınları'nda Birinci Basım: Eylül 1982
Adam Yayınları'nda İkinci Basım: Kasım 1987

Kapak Düzeni: Sungu Çapan

282.05.003.183.118.2
87.34.Y.0016.118

YAZISMA ADRESİ: ADAM YAYINLARI, BÜYÜKDERE CADDESİ, ÜÇYOL MEVKİİ, NO: 57 MASLAK-İSTANBUL
TEL: 176 23 30 (8 hat) TELG: ADAM YAY TELEKS: 26534 rede tr

Jean Jacques Rousseau

Toplum Sözleşmesi

Deneme

Fransızca'dan çeviren: Vedat Günyol

ÇEVİRENİN BİRKAÇ SÖZÜ

Toplum Sözleşmesi 1756 - 1760 yıllarında yazılmış, 1762'de basılmıştır. Sainte - Beuve'e bakılırsa, Rousseau'nun en çok değer verdiği yapıtıdır bu. Rousseau bu kitabı için: «Epeyi önce, gücümü tartmaksızın yazmaya kalkıştığım, ama, o gün bugün bir yana bıraktığım daha geniş bir yapıttan alınmıştır,» diyor. Rousseau'nun yazmayı tasarladığı bu geniş yapıtın adı *Politik Kurumlar* olacaktı. *Toplum Sözleşmesi*, taslak halinde kalan bu yapıtın bir bölümüdür.

Toplum Sözleşmesi, haklı ve doğru bir toplumun temellerini atmaya çalışıyor. *İnsanlar Arasında Eşitsizliğin Doğuşu ve Temelleri Üstüne Konuşma* adlı yapıtında Rousseau, insanların doğal yaşama halindeki ilk özgürlüklerinin özlemini çekmektedir. Ona göre, doğa yasaları gereğince yaşayan insanlar özgür ve eşittirler, toplum düzenine geçince bu mutluluğu yitirmişlerdir. İnsanların başına gelen belaların başlıcası mal mülk tutkusundan doğmuştur. Ayrıca, bir avuç güçlü insanın başkalarını buyruk altına almasıyla da, insanlar arasında kölelik - efendilik ilişkileri çıkmıştır ortaya. Kısaca,

insanın yaradılışı ile toplum içindeki koşullar arasında derin bir karşıtlık doğmuştur. İşte, *Toplum Sözleşmesi* bu düşüncenin ardından yürür, *Eşitsizlik Üstüne Konuşma*'nın sona erdiği yerde *Toplum Sözleşmesi* başlar (G. del Vecchio).

Eşitsizlik Üstüne Konuşma, artık bir daha geri dönmeyecek olan doğal yaşama haline, ilk özgürlüğe olan özlemin dile gelmesidir. *Toplum Sözleşmesi* ise, doğal yaşama haline dönülmeyeceğini ve politik toplumun su götürmez bir gerçek oluşu karşısında, toplum içinde yaşayan insana doğal haklar sağlama isteğini dile getirir.

Rousseau, *Toplum Sözleşmesi*'nde, toplumu bir gerçek olarak ele alır. Onun niyeti «İnsanları oldukları gibi, yasaları da olabilecekleri gibi ele alıp toplum düzeyinde güvenilir ve haklı bir yönetim kuralı bulunup bulunamayacağını araştırmaktır».

Yapıt dört kitaba bölünmüştür. Birinci kitap, toplumun bir sözleşme yoluyla doğduğundan; ikinci kitap, «souverain», yani egemen varlıktan, egemenlik ve genel istemden; üçüncü kitap, yürütme gücü olarak çeşitli yönetim biçimlerinden; dördüncü kitap da, sistemin işleyişinden ve toplumun dininden söz eder.

Kitap I : Rousseau, burada toplumun yasal yaşama koşullarını belirlemeye çalışıyor. Bu koşullar kendiliğinden benimsenen bir sözleşmedir. Toplum Sözleşmesi şu sorunun çözüm yolunu vermelidir: «Üyelerinden her birinin canını, malını bütün ortak güçle savunup koruyan öyle bir toplum biçimi bulmalı ki, orada her insan, hem herkesle birleştiği halde, yine kendi buyruğunda kalsın, hem de eskisi kadar özgür olsun. İşte, Toplum Sözleşmesinin çözüm yolunu bulduğu ana sorun budur.»

Toplum Sözleşmesiyle her ortak, topluma mallarını ve yaşamını bırakır; «önce doğal özgürlüğünü, sonra da istediği ve elde edebileceği şeyler üzerindeki sınırsız

hakkını». Ama, buna karşılık, «toplumsal özgürlüğü ve elindeki şeylerin sahiplik hakkını» kazanır. Kişilerin «devlete adadıkları canları bile, bu yoldan sürekli olarak korunmuş olur».

Kitap II : Genel istemin yürürlüğe konmasından başka bir şey olmayan egemenlik ne bırakılabilir, ne de bölünebilir. «Yalnız genel istem, kamu gücünü, devletin kuruluşundaki amaca, yani herkesin iyiliğine uygun bir yoldan yönetebilir». «Genel istem yasalarla dile gelir. Toplum içinde bir birleşmenin koşulu olan yasalara uyan halk, yasaları koyan halkın kendisi olmalıdır». «Halk kendiliğinden sadece iyilik ister, ama yine kendiliğinden her zaman iyiliğin nerede olduğunu görmez». Öyleyse, halka yol gösteren yüksek zekâlı biri gerektir. Devlette olağanüstü bir durumda olan bu yüksek zekâlı insan, yasacıdan başkası değildir. Yasacı, Rousseau'ya göre tanrısal bir varlıktır: «İnsanlara yasalar koymak için tanrılar gerek».

Kitap III : Topluluk ya da egemen varlık, yasaları hükümet aracılığıyla yürütür. Hükümet «Yurttaşlarla egemen varlığın karşılıklı ilişkilerini sağlamak amacıyla aralarında kurulmuş, gerek yasaları yürütmek gerek toplum özgürlüğünü sürdürmekle görevli, aracı bir bütündür». Üç çeşit yönetim biçimi vardır: Demokrasi, aristokrasi ve monarşi. Demokrasi küçük devletlere, aristokrasi orta derecede, monarşi ise varlıklı uluslara elverişlidir. Hükümet, her zaman egemen varlığın denetimi altındadır. Çünkü, genel istemin uygulanmasından başka bir şey olmayan egemenlik yalnız halka, yani egemen varlığa aittir.

Kitap IV : Sistemin işlemlerini sağlamak için birtakım önlemler alınacaktır. En yüksek güvenek olarak da, yurttaşların toplumsal duygularla bezenmiş olmaları istenecektir. (E. Aubry).

Toplum Sözleşmesi, Dreyfus - Brissac'ın dediği gibi, az okunan, ama üzerinde durmadan söz edilen yapıtların başında gelir. Yayımlanmasından iki yıl sonra, yani 1764'de İngilizceye çevrilmiş olan bu yapıt, bugün aştığı yukarı bütün dillere çevrilmiş bulunuyor. *Toplum Sözleşmesi* bizde ilk olarak 1913'de Türkçeye çevrilmiştir. «Mütekaidin-i hariciyeden» bir zatın *Mukavele-i İctimaiye* adıyla yaptığı çevirinin dili bugün için çok eskimiştir. Çeviride, yer yer tümceler, kimi zaman da, paragraflar atlanmıştır. İkinci çeviri, Hüseyin Cahit Yalçın'ın *Fikir Hareketleri* adlı dergisinde *Sosyal Mukavele* adıyla yayımladığı çeviridir. Dilinin, bir bakıma eskiliğine karşın, başarılı bir çeviridir bu. Üçüncü ve son olarak Selmin Evrim ile M. Evrim'in *İctimai Mukavele* adıyla yaptıkları çeviri gelir. Bu çeviri de, dil bakımından ikinciye üstün olmamakla birlikte, oldukça başarılıdır.

1946'da, yani bundan tam on dokuz yıl önce *Toplum Anlaşması* adıyla yaptığım çeviriyi yeni baştan ele alırken, gözden kaçmış çeviri ve «tertip» yanlışlarını düzeltmek ve bu ara, oldukça eskiyen dilini de bir hayli değiştirmek gerekti. Ayrıca, kitabın adını *Toplum Sözleşmesi* olarak değiştirmek yapıtın ruhu bakımından daha uygun göründü bana.

1965

Vedat Günyol

TOPLUM SÖZLEŞMESİ
YA DA
POLİTİK HUKUK
İLKELERİ

Foederis aequas / Dicamus leges
(*Vergilius, Aeneias, XI, v. 321*)

OKUYUCUNUN DİKKATİNE

Bu kitap, daha geniş bir yapıttan, epeyi önce, gücümü tartmaksızın yazmaya kalkıştığım, ama, o gün bugün bir yana bıraktığım bir yapıttan alınmıştır. Daha önce yazdıklarımın çıkarılabilecek türlü parçalar arasında bu parça okuyucuya sunulmaya en elverişli gibi göründü bana. Yapıtın geri kalan bölümü çoktandır yok oldu.

KİTAP I

Niyetim, insanları oldukları gibi, yasaları da olabilecekleri gibi ele alıp, toplum düzeninde güvenilir ve haklı bir yönetim kuralı bulunup bulunamayacağını araştırmaktır. Bu araştırmada, adalet ile fayda birbirinden ayrı düşmesin diye, hakkın onayladığını çıkarın gerektirdiğiyle uzlaştırmaya çalışacağım.

Önemini ispatlamaksızın giriyorum konuma. Bana, «Sen kral mısın, yoksa yasacı mısın ki, politika üstüne yazı yazıyorsun?» diye soracaklara vereceğim karşılık şudur: Ben ne kralım, ne de yasacı; onun için politika üstüne yazıyorum ya! Hükümdar ya da yasacı olsaydım ne demek gerektiğini söyleyip vaktimi boşuna harcamaz, ya yapacağımı yapar ya da susardım.

Özgür bir devletin yurttaşı ve egemen varlığın bir üyesi olarak dünyaya geldiğim için, kamu işlerinde sözümün etkisi ne denli az da olsa, oy verme hakkım bu işleri öğrenmek görevini yüklenmeme elverir. Her ne zaman yönetim düzenleri üstünde düşünsem, araştırmalarımda kendi memleketimin yönetimini sevme konusunda yeni yeni nedenler bulup seviniyorum.

BÖLÜM I

BİRİNCİ KİTABIN KONUSU

İnsan özgür doğar, oysa her yerde zincire vurulmuştur. Falan kimse kendini başkalarının efendisi sanır ama, böyle sanması, onlardan daha da köle olmasına engel değildir. Bu değişme nasıl olmuş? Bilmiyorum. Bunu yasallaştıran nedir? İşte bu soruya karşılık verebilirim, sanıyorum.

Sadece kaba gücü ve bu güçten çıkan sonucu düşünmüş olsaydım, şöyle derdim: Bir ulus boyun eğmeye zorlanır da boyun eğerse iyi eder; boyunduruğunu silkip atabilecek olur da atarsa daha iyi eder: Çünkü, özgürlüğünü kendisinden hangi hakka dayanarak almışlarsa, yine o hakka dayanarak geri almasında, ya bu davranışı haklıdır ya da özgürlüğünün elinden alınması haksızdı. Ama toplum düzeni bütün öbür hakların temeli olan kutsal bir haktır: Bununla birlikte, hiç de doğadan gelme değildir, sözleşmelere dayanmaktadır. İş, bu sözleşmelerin neler olduğunu bilmektir. Bu soruna gelmeden önce, demin söylediklerimi ispatlamalıyım.

BÖLÜM II

İLK TOPLUMLAR

Bütün toplumların en eskisi ve tek doğal olanı aile topluluğudur. Burada çocuklar bakılmak, korunmak gereksiniminde oldukları sürece babaya bağlı kalırlar. Bu gereksinim ortadan kalkınca doğal bağ da çözülür. Babanın sözünden çıkmamak zorunluluğundan kurtulan ço-

İLK TOPLUMLAR

cuklar, çocuklara bakma yükünü sırtından atan baba hep birden bağımsızlığa kavuşurlar. Yine de bir arada kalırlarsa, artık doğanın zoruyla değil, kendi istekleriyle kalıyorlar demektir. Ailenin kendisi de ancak bir sözleşme ile varlığını sürdürür.

Bu ortakça özgürlük insan yaradılışının bir sonucudur. İnsan ilk uyacağı yasa, varlığını korumak, yapacağı ilk şey de, kendine borçlu olduğu özeni göstermektir. İnsan kendini bilecek çağa gelir gelmez, nefsinin korumaya yarayan araçlara değer biçmede tek söz sahibi olduğu için, sonunda kendi kendisinin efendisi olur.

Onun için, aileye politik toplumların ilk örneği diyebiliriz: Bu toplumlarda baş bir baba, halk da çocuklar gibidir; hepsi de eşit ve özgür doğdukları için, özgürlüklerinden ancak çıkarları uğrunda vazgeçerler. Aradaki bütün ayrılık şudur: Ailede babanın çocuklarına olan sevgisi onlara gösterdiği özeni karşılar; devletteyse, devlet başkanının kendi halkına beslemediği bu sevginin yerini hükmetmek zevki alır.

Grotius, her türlü insan gücünün yönetilenler yararına kurulmuş olduğunu kabul etmez: Buna örnek olarak köleliği gösterir. Onun en çok başvurduğu düşünce yolu, hukuku olaylarla desteklemektir hep.¹ Zorbalık için bundan daha mantıklı bir yol bulunabilir ama, daha elverişlisi bulunamaz.

Onun için, Grotius'a göre, insanlık mı yüz kadar adamın malıdır, yoksa bu yüz kadar adam mı insanlığın malıdır, pek belli değil: Kendisi kitabında baştan başa bu birinci düşünceden yana görünüyor. Hobbes'un da düşüncesi bundan başka bir şey değil. Buna göre, insanlar birtakım evcil hayvan sürülerine bölünmüştür, her birinin başında da onu parçalayıp yemek için koruyan

TOPLUM SÖZLEŞMESİ

bir baş vardır.

Nasıl çoban, sürüsüne göre üstün bir yaradılıştaysa, insan sürülerinin çobanları olan başları da uyruklarından daha üstün bir yaradılıştadır. Philon'un dediğine bakılırsa, imparator Caligula kafasını bu yolda işletiyor ve böyle bir benzetmeye dayanarak kralların tanrı, halkın da hayvan olduğu sonucuna varıyormuş.

Caligula'nın düşünme düzeni Hobbes'un ve Grotius' unkiyle aynı kapıya çıkıyor. Aristoteles de hepsinden önce, insanların yaradılıştan eşit olmadıklarını, kimisinin köle, kimisinin de efendi olmak için dünyaya geldiklerini söylemişti.²

Aristoteles haklıydı ama, sonucu neden sanıyordu. Kölelik içinde doğan her insan kölelik için dünyaya gelir, bundan daha su götürmez bir şey olamaz. Köleler zincirler içinde her şeyi, hatta onlardan kurtulma isteğini bile yitirirler: Köleliklerini sever olurlar, tıpkı Odysseus' un o hayvanlara yaraşır yaşamlarını seven arkadaşları gibi.³ Kölelik doğal bir duruma gelmişse, doğaya aykırı bir köleliğin sonucudur bu. İlk köleleri köle yapan kaba güçse, onları kölelikte tutan korkaklıkları olmuştur.

Ben ne kral Âdem'den söz ettim, ne de Saturn'un çocukları gibi (ki bazıları bunları Nuh'un çocuklarına benzetmiştir) evreni aralarında paylaşan Nuh'un üç büyük oğlundan. Bu ölçülü davranışıma diyecek yoktur sanırım! Çünkü, bu hükümdarlardan birinin soyundan, belki de doğrudan doğruya büyük oğul soyundan geldiğime göre, elimdeki soyluluk sanılarını ispatlayarak insanoğlunun yasal kralı diye ortaya çıkmayacağımı kim söyleyebilir? Ne olursa olsun, Âdem'in tıpkı Robinson gibi tek insanı kaldığı sürece, dünyanın hükümdarı olduğu su götürmez; bu imparatorlukta hoş olan da, tah-

İLK TOPLUMLAR

tında oturan monarkın ayaklanmalardan, savaştan ve dolap çevirenlerden korkusu olmamasıydı.

BÖLÜM III

EN GÜÇLÜNÜN HAKKI

En güçlü gücünü hak, boyun eğmeyi de ödev biçimine sokmadıkça hep egemen kalacak kadar güçlü değildir. Güçlünün hakkı işte, buradan gelir. Görünüşte alay edilen hak, gerçekte bir ilke olmuştur. Ama, bize hiç açıklanmayacak mıdır bu sözcük? Güç maddesel bir şeydir. Bundan nasıl bir ahlak çıkabilir, bilmem. Güce boyun eğmek, bir istem işi değil, bir zorunluluk; olsa olsa bir sakıntı işidir. Ne bakımdan ödev olabilir bu?

Bir an için, bu sözde hak var, diyelim. Bence bundan çıka çıka açıklanamaz birtakım saçma ve anlamsız laf çıkar yalnız. Çünkü, hakkı doğuran güç ise, etkiyle birlikte etken de değişir. Bir öncekini alt eden bir güç, onun hakkını da elde eder. Ceza görmeden başkaldırabilirdiniz mi, bu başkaldırma bir hak olabilir. Madem, güçlü her zaman haklıdır, öyleyse yapılacak şey, her zaman güçlü olmaya bakmaktır. Güçlünün yok olmasıyla ortadan kalkan bir hakka hak diyebilir miyiz? İnsan boyun eğecek olduktan sonra, ödev dolayısıyla niye boyun eğsin? İnsan boyun eğmeye zorlanıyorsa, boyun eğmek zorunda değil demektir. Görülüyor ki, hak sözü *güç*'e hiçbir şey eklemiyor; bu bakımdan hiçbir anlam da taşı-mıyor.

Güçlere boyun eğin! Eğer bu, kaba güce boyun eğin demekse, bir davranış kuralı olarak iyi, ama gereksizdir:

TOPLUM SÖZLEŞMESİ

Çünkü, hiçbir zaman buna aykırı davranılmaz. Her türlü güç Tanrı'dan gelir, kabul. Ama, bütün hastalıklar da ondan gelir. Böyledir diye, hekim çağırmak yasak mı olmalı? Ormanın köşesinden karşıma ansızın bir haydut çıkıverse, ona kesemi yalnız zorlandığım için mi vermeliyim, yoksa — kesemi kurtaracak durumda olsam — vicdan gereği vermem gerekir mi yine de? Çünkü, haydudun elindeki tabanca da bir güçtür nihayet.

Öyleyse, kabul edelim ki, güç hak yaratmaz ve insan ancak haklı güce boyun eğmelidir. Böylece ilk soruma dönmüş oluyorum yine.

BÖLÜM IV

KÖLELİK

Madem hiçbir insanın, benzeri üstünde doğal bir yetkesi yoktur ve madem kaba güç bir hak yaratmaz, öyleyse, insanlar arasında her çeşit haklı yetkenin temeli olarak, kala kala, yalnız sözleşmeler kalıyor.

Grotius diyor ki: Bir insan özgürlüğünden vazgeçip bir efendinin kölesi olabiliyor da, neden bütün bir ulus kendi özgürlüğünü aktarıp bir kralın buyruğuna giremesin. Burada açıklanması gereken ikircil anlamlı sözler var. Ama biz, *aktarma* sözü üstünde duralım. Aktarmak, vermek ya da satmak demektir. İmdi, bir başkasının kölesi olan adam kendini vermiyor, çok çok geçimini sağlamak için satıyordur. Ama, bir ulus niçin satar kendini? Bir kral, uyruklarının geçimini sağlamak şöyle dursun, kendi geçimini onlardan çıkarır asıl. Rabalais'ye göre de, kral az buz şeyle yaşayamaz. Öyleyse,

KÖLELİK

uyruklar, malları birlikte alınmak koşuluyla kendilerini mi veriyorlar dersiniz? O zaman kendilerine ne kalıyor, anlamıyorum.

Denecek ki, zorba, uyruklarına toplum içinde dirlik sağlıyor. Diyelim ki, öyledir: Ama, zorbanın şan şeref hırsının başlarına bela ettiği savaşlar, doymazlığı ve bakanlarının kırılcılığı, uyrukları kendi aralarındaki anlaşmazlıklardan daha büyük üzüntülere sokarsa, bu dirlikten ne kazançları olur ki? Hele, bu dirlik onların yoksullaşmasına yol açarsa ne kazanmış olurlar bundan? İnsan zindanda da sessizlik içinde yaşar ama, bu kadarı orayı özlenir bir yer yapmaya yeter mi? Kyklop'ların mağaralarına kapatılmış olan Yunanlılar da, hayvanlara parçalattırılmadan önce sıra beklerken, sessiz sessiz yaşıyorlardı orada.

Bir insan kendini karşılıksız bağlar demek, saçma, akıl almaz bir şeydir. Böyle bir davranış yolsuz olduğu kadar geçersizdir de. Çünkü, böyle davranan bir kimsenin akli başında değildir. Aynı şeyi bir ulus için söylemek, baştan başa deli bir ulus düşünmek olur. Delilikse, hiçbir hak kazandırmaz.

Herkes kendini başkasına bağlayabilirse de, çocuklarını bağlayamaz. Çünkü, onlar insan ve özgür olarak doğarlar; özgürlükleri kendilerindir; hiç kimsenin onu kullanmaya hakkı yoktur. İyiye kötüden ayıracak çağa gelmeden önce, baba çocukları korumak, rahatlarını sağlamak için onların adına birtakım koşullar koyabilir, ama onları kayıtsız şartsız, geri dönülmezcesine başkasına veremez. Çünkü, böyle bir bağış doğanın amaçlarına aykırı olduğu gibi, babalık haklarını da aşar. Öyleyse, keyfe bağlı bir yönetimin yasal bir yönetim olabilmesi için, halkın onu kabul etmeye ya da etmemeye yetkisi

TOPLUM SÖZLEŞMESİ

olmalıdır. Ancak o zaman, yönetim keyfe bî olmak-tan çıkar.

Özgürlüğünden vazgeçmek, insan olma niğinden, insanlık haklarından, hatta ödevlerinden vazmek demektir. Her şeyden vazgeçen insanın hiçbir zını kar-şılama olanağı yoktur. Böyle bir vazgeçme inın ya-radılışıyla uzlaşmaz. İnsanın isteminden heırlü öz-gürlüğü almak, davranışlarından her çeşit al: düşün-cesini kaldırmak demektir. Son olarak, bir yan mut-lak bir yetke, öte yandan sınırsız bir boyun eę koşulu koşmak, tutarsız ve boş bir sözleşme olur. Klisinden her şeyi istemeye hakkımız olan bir kimseyarşı hiç-bir borç yüklenmiş olmayacağımız açık değil lir? Tek başına bu koşul, karşılıklı olmayan bir sözlenin ge-çersizliğini gerektirmez mi? Varı yoğu benimlan kö-lem, ne gibi bir hak ileri sürebilir bana karşı? un hak-ları benim olduğuna göre, kendi haklarımızı ken-dime karşı ileri sürülmesi, anlamsız bir söz d midir?

Grotius ve başkaları, bu sözde kölelik hanın bir başka kaynağını da savaştan çıkarıyorlar. Ora göre, yenenin yenileni öldürme, hakkı olduğu için, ilen ya-şamını özgürlüğü pahasına satın alabilir. Bnlaşma her iki yanın da işine geldiğı ölçüde daha da:al olur.

Ama, yenilenleri öldürme hakkının, bu de hak-kın, savaş halinin bir sonucu olmadığı apaçık Çünkü, insanlar o ilk bağımsızlıkları içinde yaşarkerraların-da barış ya da savaş hali kuracak kadar değiz ilişki-ler olmadığı için, birbirlerine doğal olarak dhan de-ğildiler. Savaşa yol açan, insanlar arasındaki tiler de-ğil, olaylar arasındaki ilişkilerdir. Savaş halisit kişi-sel ilişkilerden değil, yalnız mal mülk ilişkileren çıka-cağına göre, özel savaş, yani insanla insan aradaki sa-

KÖLELİK

vaş, sürekli bir mülkiyet tanımayan doğal yaşama halinde olmadığı gibi, her şeyin yasa gücüne bağlı olduğu toplum halinde de olmaz.

Insanla insan arasındaki kavgalar, düellolar, çarpışmalar, bir durum yaratmayan işler ve davranışlardır. Fransa kralı IX. Louis yasalarının izin verdiği, sonra da Tanrı Barışının bir zaman için yasak ettiği özel savaşlara gelince, bunlar aslında saçma bir düzen olan (var ol-duysa eğer) derebeylik yönetiminin kötülükleridir ve doğal hukuk ilkelerine, her türlü yönetim politikasına da aykırıdırlar.

Öyleyse, savaş insanın insanla değil, devletin devletle olan bir ilişkisidir ve bu ilişkide tekler birbirlerine yalnız rasgele düşmandırlar, insan ve yurttaş⁴ olarak değil, asker olarak; yurdun üyeleri olarak değil, koruyucuları olarak. Son olarak, devletin düşmanı insanlar değil, yine başka devletlerdir; çünkü, özleri birbirinden ayrı olan şeyler arasında hiçbir gerçek ilişki kurulamaz.

Bu ilke öteden beri yerleşmiş genel kurallara, bütün uygar ulusların değişmez uygulamalarına da uygundur. Savaş açma bildirimleri, devletlerden çok, uyruklarını uyar-mak içindir. Bir yabancı, ister kral, ister herhangi bir kimse, ister bir ulus olsun, hükümdara savaş açmak-sızın çalar çıpar, uyrukları öldürür ya da hapsederse, düşman değil, haydut sayılır. Oysa, savaş ortasında, doğ-ru bir hükümdar, bir düşman memlekette kamunun ne-si varsa el koyar ama, insanların canlarına, mallarına, yani kendi haklarının temeli olan haklara saygı gösterir. Savaşın amacı düşman devletin yok edilmesi oldu-ğu için, karşı tarafın, bu devleti koruyanları, ellerinde silah olduğu sürece öldürme hakkı vardır ama, silahları bırakıp da teslim olunca, artık düşman ya da düşmanın

TOPLUM SÖZLEŞMESİ

aracı olmaktan çıkar, sadece birer insan olurlar. O zaman, onların yaşamı üstünde hiç kimsenin hakkı kalmaz. Kimi zaman, bir devlet, üyelerinden hiçbiri öldürülmeden de yok edilebilir. Savaş, amacı için gerekli olmayan hiçbir hak tanımaz. Bu ilkeler ne Grotius'un ilkelelidir, ne de ozanların yetkesine dayanmaktadır; doğal olayların bir sonucudurlar ve akla dayanırlar.

Fetih hakkına gelince, güçlünün yarasından başka bir temeli yoktur onun. Savaş, yenen tarafa yenilen ulusları kesip biçme hakkı vermediğine göre, yenenin olmayan bu hak yenilen ulusları boyunduruk altına alma hakkına da temel olamaz. Düşmanı öldürme hakkı tutsak edilemediği zaman vardır ancak. Demek, düşmanı tutsak etme hakkı, öldürme hakkından gelmiyor. Öyleyse, üzerinde kimsenin hiçbir hakkı bulunmayan yaşamını özgürlüğü pahasına yenilen tarafa satın aldırtmak çok haksız bir değiş tokuştur. Ölüm kalım hakkını kölelik hakkına, kölelik hakkını da ölüm kalım hakkına dayatmakla, açıkça, kısır bir döngüye düşülmüyor mu?

Şu korkunç hakkı, her şeyi kesip biçme hakkını kabul etsek bile, bence, savaşta tutsak edilen kimse ya da bir ulus, efendisine karşı ancak zorlandığı sürece boyun eğmek zorundadır. Canına karşılık bir şeyi elinden almakla, yenen taraf yenileni bağışlamış olmaz: Onu boş yere öldüreceğine, yararlanarak öldürmüş olur. Onun için, yenilen üzerinde kaba güçten başka herhangi bir yetki elde etmek şöyle dursun, aralarında eskisi gibi savaş hali sürüp gitmektedir, hatta, ilişkileri bile bu durumun bir sonucudur: Savaş hakkını kullanmak da hiçbir barış antlaşmasını gerektirmez. Aralarında bir anlaşma yapmışlardır, kabul. Ama, bu anlaşma savaş halini ortadan kaldırmak şöyle dursun, onun sürekliliğini

KÖLELİK

gerektirmektedir.

Böylece, duruma hangi yanından bakılırsa bakılsın, kölelik hakkı, sadece haklı olmadığı için değil, anlamsız ve saçma olduğu için de geçersizdir. *Kölelik* ve *hak* gelişmeli sözlerdir, birinin bulunduğu yerde öteki bulunmaz. İster iki adam için, ister bir adamla bir ulus için söylenmiş olsun, aşağıdaki sözler her zaman anlamsız kalacaktır:

Seninle öyle bir sözleşme yapacağım ki, hep benim iyiliğime ve senin zararına olacak; keyfim istediği sürece ben uyacağım, yine keyfim istediği sürece sen uyacaksın ona.

BÖLÜM V

HEP BİR İLK SÖZLEŞMEYE DÖNME ZORUNLUĞU

Buraya kadar çürüttüğüm görüşlerin hepsini kabul etsem bile, zorbalığı körükleyenlerin bundan bir kazançları olmaz yine de. Bir kalabalığı boyunduruk altına almakla bir toplumu yönetmek arasında her zaman bir ayırım olacaktır. Dağınık yaşayan insanların sayıları ne olursa olsun, birbiri ardınca bir kişinin buyruğu altına girdikleri zaman, bence artık ortada bir ulusla başkanı değil, bir efendi ile köleleri vardır. Bu, belki bir topluluktur, ama hiçbir zaman toplum sayılamaz. Çünkü, burada ne kamusal bir yarar vardır, ne de politik bir bütün. Bu adam dünyanın yarısını boyunduruğu altına alsaydı, yine de kişi olmaktan çıkamaz; öbürlerinin çıkarından ayrı olan çıkarı her zaman için özel bir çıkardır. Bu

TOPLUM SÖZLEŞMESİ

adam ölüverirse, hükümeti, kendinden sonra dağılıp gider, tıpkı yanıp kül olan bir meşe ağacı gibi.

Grotius, bir ulus kendini bir krala verebilir diyor. Öyleyse, ona göre, bir ulus kendini bir krala vermeden önce ulustur. Bu bağış toplumu ilgilendiren bir iştir, genel bir oylaşmayı gerektirir. Öyleyse, bir ulusun kendisine kral seçmesini sağlayan işlemi incelemeden önce, bir ulusun ulus olmasını sağlayan işlemi incelemek yerinde olur. Çünkü, bu işlem ister istemez öbüründen önce geldiği için, toplumun gerçek temelidir.

Gerçekte, daha önceden yapılmış bir sözleşme olsaydı — seçim oybirliğiyle yapılmadıkça — azınlık için çoğunluğun seçtiğine katlanmak zorunluğu nerede kalardı? Başlarına bir efendiyi getirmek isteyen yüz kişinin böyle birisini istemeyen on kişi adına oy vermeye ne hakkı olurdu? Oylarda çoğunluğa hak tanıyan yasa sözleşme ile meydana gelmiştir ve hiç değilse bir defa için, oybirliğini gerekli kılar.

BÖLÜM VI

TOPLUM SÖZLEŞMESİ

İnsanları öyle bir noktaya varmış sayalım ki, doğal yaşama halindeyken korunmalarını güçleştiren engeller, direktme güçleriyle, tek tek her kişinin bu durumda kalabilmek için harcayacağı çabalara üstün gelsin. O zaman, bu ilkel durum sürüp gidemez artık; insanlar yaşayışlarını değiştirmezlerse, yokolup giderler.

Ama, insanlar yeni güçler yaratamadıklarına, eldeki güçleri birleştirip kullanmaktan başka bir şey yapama-

TOPLUM SÖZLEŞMESİ

dıklarına göre, kendilerini korumak için yapacakları tek şey, birleşerek diretme gücünü alt edebilecek bir güç birliği kurmak, bu güçleri bir tek dürtücü güçle yönetmek ve elbirliğiyle harekete getirmektir.

Bu güç birliği birçok kimsenin bir araya gelmesiyle kurulabilir ancak; ama her insanın gücü ve özgürlüğü kendini korumada başlıca araç olduğuna göre, kendine zarar vermeden, nefesine karşı borçlu olduğu bakımı bir yana bırakmadan nasıl başkalarına bağlayabilir bunları? Konumla olan ilişkisi göz önünde tutulursa, bu güçlüğü şöyle anlatabiliriz:

«Üyelerinden her birinin canını, malını bütün ortak güçle savunup koruyan öyle bir toplum biçimi bulmalı ki, orada her insan hem herkesle birleştiği halde yine kendi buyruğunda kalsın, hem de eskisi kadar özgür olsun». İşte, toplum sözleşmesinin çözüm yolunu bulduğu ana sorun budur.

Bu sözleşmenin koşulları için özü ile öylesine belirlenmiştir ki, en küçük bir değişiklik onu etkisiz ve geçersiz bir duruma sokar; öyleki, toplum sözleşmesi bozulup da herkes önceki haklarına dönünceye ve sözleşmeye dayanan özgürlüğünü yitirerek bu özgürlük uğrunda terk ettiği doğal özgürlüğünü yeniden elde edinceye kadar, belki hiçbir zaman açıkça dile getirilmemiş olan bu koşullar her yanda kendiliğinden kabul edilmiş, tanınmıştır.

Bu koşulların hepsi, kuşkusuz bire indirilebilir ki, o da şudur: Toplum üyelerinden her biri, bütün haklarıyla birlikte kendini baştan başa topluluğa bağlar; çünkü, bir kez, her kişi kendini tümüyle topluma verdiğinden, durum herkes için birdir; durum herkes için bir olunca da, bunu başkalarının zararına çevirmekte kimsenin bir çı-

TOPLUM SÖZLEŞMESİ

karı olmaz.

Ayrıca, bu bağlanma kayıtsız şartsız olduğu için (hiçbir şey ayırmadan) birlik olabildiğince eksiksiz ve tamdır; ve hiçbir üyenin isteyeceği bir şey de kalmamıştır artık; çünkü, kişilere bazı haklar bırakılmış olsaydı, onlarla halk arasında anlaşmazlıkları yargılayacak ortak bir üst makam bulunmadığına ve her insan bazı bakımlardan kendi kendisinin yargıcı olduğuna göre, her bakımdan da öyle olmaya kalkışarlardı; o zaman da, doğal yaşama hali sürüp gider ve toplum ister istemez zorbalığa kaçır ya da işe yaramaz olurdu.

Kısacası, kendini topluma bağlayan kişi, hiç kimseye bağlanmamış olur; ve kendi üzerinde başkasına tanıdığı hakların aynısını elde etmeyen hiçbir üye bulunmadığına göre de, herkes hem yitirdiğinin tam karşılığını, hem de elindekini korumak için daha çok güç kazanmış olur.

Özüne bağlı olmayan şeyler bir yana bırakılırsa, toplum sözleşmesi şöyle özetlenebilir: *Her birimiz bütün varlığımızı ve bütün gücümüzü bir arada genel istemin buyruğuna verir ve her üyeyi bütünün bölünmez bir parçası kabul ederiz.*

Bu birlik sözleşmesi, o anda, sözleşmeyi yapanların kişisel varlığı yerine, toplantıdaki oy sayısı kadar üyesi olan tüzel ve kolektif bir bütün oluşturur; bu bütün ortak benliğini, yaşamını ve istemini bu sözleşmeden alır. Bütün öbür kişilerin birleşmesiyle oluşan bu tüzel kişiye eskiden *site* denirdi;⁵ şimdiyse *cumhuriyet* ya da *politik bütün* deniyor. Üyeleri ona, edilgin olduğu zaman *devlet* (état), etkin olduğu zaman *egemen varlık* (souverain), öbür devletler karşısında da *egemenlik* (puissance) diyorlar. Ortaklara gelince, onlar bir birlik olarak *halk*,

TOPLUM SÖZLEŞMESİ

egemen gücün birer üyesi olarak teker teker *yurttaş*, devletin yasalarına boyun eğen kişiler olarak da *uyruk* adını alırlar. Ne var ki, bu terimler, çoğu zaman, birbirine karışır ve biri öbürü yerine kullanılır; belirlice kullanırken bunları birbirinden ayırt edebilmesini bilmek elverir.

BÖLÜM VII

EGEMEN VARLIK

Bu formül gösteriyor ki, birlik sözleşmesinde kamu ile tek tek kişiler arasında bir söz borcu yer almakta ve her kişi sanki kendi kendisiyle sözleşme yaparak iki bakımdan bağlanmış bulunmaktadır: Önce, egemen varlığın üyesi olarak kişilere karşı, sonra da devletin üyesi olarak egemen varlığa karşı. Ama burada, kimse kendine verdiği sözden sorumlu değildir, diyen medeni hukuk kuralı uygulanamaz. Çünkü, bir insanın kendine söz vermesi başka, üyesinden olduğu bütün'e söz vermesi başkadır.

Şunu göz önünde tutmak gerekir ki, her birinin iki ayrı açıdan düşünülmesi-nedeniyle, bütün uyrukları egemen varlığa karşı borç altına sokabilen kamu kararı, karşıt nedenden, egemen varlığı kendi kendine karşı borç altına sokamaz; onun için, egemen varlığın, bozamayacağı bir yasanın buyruğu altına girmesi politik bütünün özüne aykırı düşer. Egemen varlık, kendini yalnız bir tek bakımdan görebildiği için, kendi kendisiyle sözleşme yapan bir kişi durumundadır: Bu da gösterir ki, halkın bütünü için hiçbir zorunlu temel yasa yoktur

TOPLUM SÖZLEŞMESİ

ve olamaz, hatta toplum sözleşmesi bile. Bu demek değildir ki, bu sözleşmeye aykırı olmayan konularda bu bütün, başkasına karşı bir yük altına giremez; çünkü, bir yabancıyla olan ilişkilerinde, herhangi bir varlık, herhangi bir kişi oluverir.

Ama politik bütün ya da egemen varlık, varlığını sözleşmenin kutsallığından aldığı için kendini hiçbir zaman ilk sözleşmeye aykırı bir şey yapmaya (hatta bir başkasına karşı bile) zorlayamaz; örneğin, kendinden bir parçayı başkasına geçiremez ya da bir başka egemen varlığın buyruğu altına giremez. Varlığını borçlu olduğu sözleşmeyi saymamak, kendini yok etmek demektir; kendisi hiç olan bir şey ne yaratabilir ki? Hiç.

Bu halk kalabalığı böylece, bir bütün halinde birleşti mi, artık üyelere birine saldıran bütüne saldırmış, bütüne saldıran da üyelere saldırmış olur. Böylece, ödevleri ve çıkarları sözleşmeyi yapan tarafları karşılıklı olarak yardımlaşmaya zorlar; ve aynı insanların bu iki ilişkiye bağlı bütün çıkarlarını bu ilişkiye göre birleştirmeye çalışmaları gerekir.

Öte yandan, kendini kurmuş olan kişilerden oluştuğu için, egemen varlığın bu kişilerin çıkarlarına aykırı çıkarı yoktur ve olamaz, onun için, egemen gücün uyruklarına güvenek göstermesi gerekmez; çünkü, bütünün uyruklarına zarar vermeyi aklından geçirmesi düşünülemez; nitekim, birazdan göreceğimiz gibi, özel olarak hiçbirine de zarar veremez. Egemen varlık, egemen olmak dolayısıyla, ne olması gerekse, her zaman odur.

Ama, egemen varlığa karşı uyruklarının durumu böyle değildir; çıkarları bir olmakla birlikte, egemen varlık uyruklarının bağlılığını güven altına alacak yollar bulmazsa, hiçbir şey onların sözlerini yerine getir-

EGEMEN VARLIK

melerini sağlayamaz.

Gerçekte, herkesin insan olarak sahip olabileceği özel istemi, yurttaş olarak sahip olduğu genel isteme aykırı ya da karşıt olamaz, özel çıkarı genel yarardan ayrı bir yönde seslenebilir ona; mutlak ve ister istemez bağımsız yaşamı, ortak davaya olan borcunu karşılıksız bir yardım gibi gösterebilir ona; bu yardımdan yoksunluk başkalarına zararlıdır ama, kendisine çok daha pahalıya mal olur. Devleti oluşturan tüzel kişiyi (gerçek bir insan olmadığı için) akıl yapısı bir varlık olarak kabul ettiğinden, uyrukluk görevlerini yerine getirmeksizin yurttaşlık haklarından yararlanır. Oysa, bu öyle bir haksızlıktır ki, artarsa politik bütünün yıkılışına yol açar.

Toplum sözleşmesinin boş laf olarak kalmaması için bütün öbür bağlantıları pekiştiren şu bağlantıyı kendiliğinden içine alması gerekir: Kim genel istemi saymamaya kalkarsa, bütün topluluk onu saygıya zorlayacaktır. Bu da, o kimse yalnız özgür olmaya zorlanacaktır, demektir. Çünkü, bu koşul, her yurttaş yurda mal etmekle onu her çeşit kişisel bağılıktan korur, toplum bağılıklarını yalnız o haklı kılar. Bu koşul olmazsa, bütün bu bağılıklar anlamsız, zorbaca olur ve büyük kötülöklere yol açar.

BÖLÜM VIII

TOPLUM HALİ

Doğal yaşama halinden toplum düzenine geçiş, insanda çok önemli bir değişiklik yapar: Davranışındaki

TOPLUM SÖZLEŞMESİ

içgüdünün yerine adaleti koyar, daha önce yoksun olduğu değer ölçüsünü verir ona. Ancak, ödevin sesi içtepilerin, hak da isteklerin yerini alınca, o güne kadar yalnız kendini düşünen insan, başka ilkelere göre davranmak, eğilimlerini dinlemezden önce aklına başvurmak zorunda kalır. İnsan bu durumda doğadan sağladığı birçok üstünlüğü yitirirse de, öylesine büyük yararlar elde eder, yetileri öylesine işleyip gelişir, düşünceleri açılır, duyguları soylulaşır, baştan başa ruhu öylesine yükseilir ki, yeni durumun yarattığı kötülükler onu çoğu kez toplum öncesi durumdan da aşağı derekeye düşürmeseydi, kendini bu durumdan bütün bütün çekip kurtaran anı durmadan kutlaması gerekirdi: O anı ki, kendini akılsız ve gelişmemiş bir hayvan durumundan çıkarıp akıllı bir varlık, bir insan haline sokmuştur.

Bu denkleşmeyi, kıyaslaması kolay bir biçime sokalım: İnsanın toplum sözleşmesiyle yitirdiği şey, doğal özgürlüğü ile isteyip elde edebileceği şeyler üzerindeki sınırsız bir haktır. Kazandığı şeyse, toplumsal özgürlükle, elindeki şeylerin sahipliğidir. Bu denkleştirmede yanılmamak için, sınırını kişinin gücünde bulan doğal özgürlüğü halkın oyuyla sınırlı toplum özgürlüğünden; kaba gücün ya da ilk oturma hakkının bir sonucu olan elde bulundurmaya, gerçek bir yetkiye dayanan sahiplikten ayırt etmek gerekir.

Yukarıda söylenenlere, yani insanın toplum halinde elde ettiklerine, insanı kendi kendisinin efendisi yapan «manevi» özgürlüğünü ekleyebiliriz: Çünkü, salt isteklerin itisine uymak kölelik, kendimiz için koyduğumuz yasalara boyun eğmekse özgürlüktür. Ama, bu konuda gereğinden çok konuştum; *özgürlük* sözünün felsefe anlamı da zaten konumun dışında kalmaktadır.

BÖLÜM IX

MAL MÜLK

Topluluğun her kişisi, topluluk kurulduğu zaman varı yoğu ve bütün güçleriyle birlikte kendini olduğu gibi topluluğa verir. Bu demek değildir ki, bu işlem sonunda, el değiştirmekle mal sahipliği özünü de değiştirir. Ama, sitenin güçleri tek kişinin güçlerinden kıyaslanamayacak kadar büyük olduğundan kamunun mal sahipliği de gerçekte daha güçlü, daha kesindir; bununla birlikte, hiç değilse, yabancılar için daha yasal sayılmaz. Çünkü, devlet toplum sözleşmesiyle bütün üyelerinin mallarına sahiptir. Devlet içinde bu sözleşme bütün hakların temelidir. Ama, başka devletlere karşı sadece ilk oturma hakkı vardır ki, bu hakkı da kişilerden alır.

İlk oturma hakkı, güçlüünün hakkından daha gerçek olmakla birlikte, ancak mülk düzeninin kurulmasından sonra gerçekten bir hak olur. Her insanın, kendisine gerekli olan her şey üstünde doğal olarak hakkı vardır. Ama, insanı bir şeyin sahibi yapan işlem, onu geriye kalan her şeyin sahipliği dışında bırakır; payını aldığı için, onun sınırları içinde kalmak zorundadır; topluluktan isteyeceği bir hakkı kalmaz. Onun için, ilk oturma hakkı, doğal durumda ne kadar dayanıksız olursa olsun, her uygar insanın saygı gösterdiği bir haktır. Bu hakta saygı gören, başkasının olan şey değil, bizim olmayan şeydir.

Genel olarak, bir toprak parçası üzerinde ilk oturma hakkı tanımak için aşağıdaki koşulların bulunması gerekir: Önce, bu toprakta o zamana kadar kimsenin oturmamış olması, sonra bir kimsenin yalnız geçimine ye-

TOPLUM SÖZLEŞMESİ

tecek kadar yer tutmuş olması; son olarak da, bu toprağın boş bir törenle değil, (yasal kanıt bulunmadığı zaman başkasının saymak zorunda olduğu tek sahiplik belirtisi olan) çalışma ve ekip biçmeyle elde tutulmuş olması gerekir.

Gereksinmeye ve çalışmaya, ilk oturma hakkı tanımakla, bu hakkı gereğinden fazla genişletmiş olmaz mıyız acaba? Bu hakka sınır çizilmeyebilir mi? Herkesin olan bir toprağa sahip çıkmak için, oraya ayak basmış olmak yeter mi? Bir topraktan bir an için başkalarını uzak tutacak güçte olmak, onları bir daha bu toprağa dönme hakkından yoksun bırakmaya yeter mi? Bir insan ya da bir halk koskoca bir ülkeyi zorbalık ve düzenle eline geçirsün, bütün insanları ondan yoksun bıraksın da, bu yaptığı ceza görmesün, olur mu? Çünkü, bu, bütün öbür insanları, doğanın kendilerine ortaklaşa verdiği yiyecek içecekten, oturacak yerlerden yoksun bırakıyor. Nunez Balbao'nun kıyıdayken Güney Denizi'ne ve bütün Güney Amerika'ya Kastilya Krallığı adına el koyması, ora halkının topraklarını ellerinden almaya ve dünyanın bütün hükümdarlarını hesaba katmama yeter miydi? Böylece, bu törenler boşu boşuna yineleniyordu ve Katolik krala da yapacak iş olarak şu kalıyordu: Çalışma odasında oturup bütün dünyayı birden eline geçirivermek, sonra da, öbür hükümdarların daha önce ele geçirdikleri yerleri imparatorluğundan çıkarmak.

Kişilerin birbirine bitişik topraklarının birleştirilip nasıl devlet ülkesi olduğunu; egemenlik hakkının uyruklardan, oturdukları toprağa geçip nasıl bir mülk hakkı ve kişisel bir hak olduğunu düşünebiliriz. Bu durum, toprağı ellerinde bulunduranları daha büyük bir bağımlı-

MAL MÜLK

lık altına sokar, ellerindeki güçler de bağılıklarını güven altına almakta kullanılır. Yalnız İranlıların, İskitlerin, Makedonyalıların kralı adını almakla kendilerine memleketlerinin efendisi olmaktan çok, insanların başı gözüyle bakan eski monarklar bu yararı pek anlamış görünmüyorlar. Oysa, bugünün hükümdarları daha akıllıca davranıp Fransa kralı, İngiltere kralı vb. adını alıyorlar: Böylece ülkeyi ellerinde tutmakla, halkı da tutuklarına daha güvenli oluyorlar.

Bu bağlanmada tuhaf olan şu ki, topluluk kişilerin mallarını kabul etmekle onları bu mallardan yoksun bırakmıyor, tam tersine, bunları yasal biçimde ellerinde tutmalarını sağlıyor: Zorbalıkla ele geçirme diye bir şey kalmıyor, onun yerini gerçek bir hak alıyor, yararlanma sahipliği oluyor. Böylece, malları ellerinde bulunduranlara kamu mallarının inalı (mutemedi) gözü ile bakıldığı, haklarına bütün devletin üyelerince saygı gösterildiği ve bu haklar devletin bütün gücüyle yabancılara karşı savunulduğu için, bu kimseler halka, ama, daha çok kendilerine yararlı bir mal aktarmasıyla verdiklerinin hepsini adeta geri almış olurlar. Burada, insana aykırı gibi gelen şey, hükümdarla mülk sahibinin aynı topraklar üzerindeki haklarını (aşağıda görüleceği gibi) birbirinden ayırt etmekle kolayca anlaşılır.

Bir de şu olabilir: İnsanlar, hiçbir şeyleri yokken birleşmeye başlayabilir, sonra herkese yetecek kadar toprak ele geçirip ondan ortakça yararlanabilirler; bu toprağı aralarında ya eşitçe ya da hükümdarın koyduğu oranlara göre bölüşebilirler. Bu edinme, ne çeşit olursa olsun, her kişinin kendi toprağı üstündeki hakkı, topluluğun bütün topraklar üstündeki hakkına bağlıdır; böyle olmasa, ne toplumsal bağılılıkta sağlamlık olurdu,

TOPLUM SÖZLEŞMESİ

ne de egemenliğin işlemlerinde gerçek bir güç.

Bu bölümü ve bu kitabı, her türlü toplum düzenine temel olması gereken bir düşünce ile bitireceğim: Temel sözleşme, doğal eşitliği ortadan kaldırmak şöyle dursun, tam tersine, doğanın insanlar arasına koyduğu maddesel eşitsizlik yerine manevi ve haklı bir eşitlik getirir. İnsanlar güç ve zekâ bakımından olmasalar da, sözleşme ve hak hukuk yoluyla eşit olurlar.⁶

KİTAP II

BÖLÜM I

EGEMENLİK BAŞKASINA GEÇİRİLEMEZ

Daha önce ortaya koyduğumuz ilkelerin ilk ve en önemli sonucu şudur: Yalnız genel istem (irade) devletin güçlerini devletin kuruluş amacına, yani herkesin iyiliğine uygun olarak yönetebilir. Çünkü, özel çıkarlar arasındaki anlaşmazlık nasıl toplumların kurulmasını gerekli kılınca, aynı çıkarlar arasındaki anlaşma da bunu olanaklı kılmıştır. İşte, toplumsal bağı kuran şey, bu birbirinden ayrı çıkarlar arasındaki ortak şeydir. Bütün çıkarların anlaştığı bazı noktalar olmasaydı hiçbir toplum var olmazdı. İşte, toplum bu ortak çıkar açısından yönetilmelidir.

Egemenlik, halk oyunun yürütülmesinden başka bir şey olmadığı için, bence, hiçbir zaman başkasına geçirilemez; birleşimli (kolektif) bir varlık olan egemen varlığı da ancak yine kendisi temsil edebilir: İktidar başkasına geçebilir ama, istem geçemez.

TOPLUM SÖZLEŞMESİ

Gerçekte, özel bir istemin bazı noktalarda genel isteme uyması olmayacak şey değildir, ama bu uyma, hiç bir zaman, uzun ömürlü değildir. Çünkü, özel istem, özü gereği, yeğlenmelerden, genel istemse eşitlikten yanadır. Bu uyuşma hep var olsa bile, bunu güvenlik altına almak daha da olmayacak şeydir; böyle bir uyuşma, bir önlemin değil, bir rastlantının ürünü olabilir ancak. Egemen varlık: «Filan kimsenin istediğini, ya da hiç değilse, isterim dediğini şimdi istiyorum» diyebilir de, «Bu adamın yarın isteyeceğini de isterim» diyemez. Çünkü, istemin gelecek için kendini bağlaması saçma olduğu gibi, istem sahibi bir kimsenin iyiliğine aykırı bir şeye boyun eğmek de hiçbir istemin elinde değildir. Onun için, halk açıkça boyun eğeceğine söz verirse, bu davranışıyla kendi kendini dağıtıp halk olmaktan çıkar. Ortaya bir efendi çıkar çıkmaz, egemen varlık diye bir şey kalmaz, politik bütün de artık yok olup gider.

Egemen varlık, başların buyruklarına karşı gelmekte özgür olur da karşı gelmezse, başların buyrukları genel istem yerine geçemez, diyemeyiz. Böyle durumlarda, herkesin susmasından, halkın bunu kabul ettiği anlamı çıkarılmalıdır. Bu nokta ileride uzun uzadıya anlatılacaktır.

BÖLÜM II

EGEMENLİĞİN BÖLÜNMEZLİĞİ

Egemenlik hangi nedenlerden ötürü başkasına bağlanamazsa, yine aynı nedenlerden ötürü bölünemez, çünkü, istem ya geneldir,⁷ ya değildir; ya halkın tümünün

EGEMENLİĞİN BÖLÜNMEZLİĞİ

istemidir ya da sadece bir bölüğünün. Birinci durumda, açığa vurulan bu istem bir egemenlik işidir, yasayı oluşturur; ikincideyse sadece özel bir istem ya da bir yönetim işidir; çok çok, bir kararnamedir.

Ama bizim politika yazarlarımız egemenliği, ilkesinde parçalara ayıramadıkları için, konusunda ayırıyorlar. Onu güç ve istem, yasama gücü ve yürütme gücü, vergi, adalet ve savaş hakları gibi birtakım parçalara bölüyorlar; iç yönetim ve dış ilişkilere girişme yetkisi diye bölümlere ayırıyorlar: Kimi zaman bütün bu parçaları birbirine karıştırıyor, kimi zaman birbirinden ayırıyorlar. Egemen varlığı ayrı ayrı parçalardan eklenerek oluşan gerçeksiz bir varlık durumuna sokuyorlar; bu, insanı, adeta, kiminde yalnız göz, kiminde kol, kiminde de yalnız ayak bulunan birçok bedenden oluşturmak gibi bir şey oluyor. Dediklerine göre, Japon hokkabazları seyircilerin gözleri önünde bir çocuğu doğrar, kolunu budunu havaya fırlatır, sonra da her şeyi yerli yerinde, yere indirirlermiş. Bizim politika yazarlarımızın yaptığı hokkabazlığın da bundan pek aşağı kalır yeri yok; toplumun bedenini panayır oyunlarına yaraşan o el çabukluğuyla parçaladıktan sonra, bu parçaları bilinmez nasıl, yeneden bir araya getiriyorlar.

Bu yanlışlık önce egemen güç üstünde doğru düşünceye sahip olmamaktan, sonra da belirtilerini parçaları sanmaktan ileri geliyor. Örneğin, savaş açmak, barış yapmak gibi işlere egemenlik işlemi gözüyle bakılmıştır. Oysa, bunlar egemenlik işlemi değildir, çünkü, bu işlemlerin hiçbirisi yasanın kendisi değil, uygulanmasıdır sadece; ileride *yasa* sözcüğüyle ilgili düşünceler anlatıldığı zaman, açıkça görüleceği gibi, bunlar sadece yasanın uygulandığı özel bir durumu belirler.

TOPLUM SÖZLEŞMESİ

Öbür ayırmalar da bu yoldan incelenirse görülür ki, egemenliği parçalara ayrılmış gördüğümüz zaman yarınlığıya düşeriz. Egemenliğin parçaları sanılan haklar ona bağlıdır ve her zaman birtakım yüksek istemlerin varlığını gerektirir. Bu haklar o istemlerin uygulanmasını sağlar.

Bu yanlışlık, siyasal hukuk konusunda birtakım yazarların kendi ilkelerine dayanarak, krallarla halklar arasındaki karşılıklı haklar üstünde ileri sürdükleri düşünceleri ne denli anlaşılabilir duruma sokmuştur, anlatamam. Grotius'un ilk kitabının III. ve IV. bölümlerinde, gerek bu bilgin adamın, gerek kitabı çeviren Barbeyrac'ın kendi görüşlerinin pek azını ya da fazlasını söylemiş olmak korkusuyla ve uzlaştırmaya çalıştıkları çıkarları incitmemek kaygısıyla bilgiçlikleri içinde nasıl bocaladıklarını, ne denli güçlüklerle düştüklerini görebilir herkes. Yurduna kırılıp Fransa'ya sığınan ve kitabını armağan ettiği XIII. Louis'e yaranmaya çalışan Grotius, ulusları bütün haklarından yoksun bırakmakta ve bütün ustalığını gösterip bu hakları krallara mal etmekte elinden geleni esirgemiyor. Çevirisini İngiltere Kralı George'a sunan Barbeyrac'ın da isteği buydu. Ama yazık ki, «tahttan vazgeçme» diye adlandırdığı II. James'in kovulması, William'ı bir taht gasıbı durumuna sokmak için, ölçülü davranmaya, hık mık etmeye zorluyordu onu. Bu iki yazar doğru ilkeler kabul etmiş olsalardı, bütün güçlükler ortadan kalkar, kendileri de durmadan çalışmaya düşmezlerdi. Ne var ki, o zaman, gerçeği bütün açıklığıyla söylemiş ve sadece halka yaranmış olurlardı. Oysa, doğru olmak insana bir şey kazandırmaz, halk da insana ne elçilik bağışlar, ne profesörlük verir, ne de maaş sağlar.

BÖLÜM III

GENEL İSTEM YANILIR MI?

Yukarıda anlattıklarımın şü çıkar: Genel istem her zaman doğrudur ve kamusal yararlaraya yöneliktir. Ama bundan halkın kararlarının her zaman aynı doğrulukta olduğu sonucu çıkmaz. İnsan her zaman kendi iyiliğini ister ama, bunun ne olduğunu her zaman kestiremez. Halk hiçbir zaman bozulmaz ama, çoğu kez aldatılabilir. İşte, ancak o zaman kötülüğe eğilimli görünür.

Herkesin istemi ile genel istem arasında, çoğu zaman, hayli ayrılık vardır. Genel istem yalnız ortak yararları göz önünde tutar, öbürü ise özel çıkarları gözetir ve özel istemlerin toplamından başka bir şey değildir: Ama, bu aynı istemlerden birbirini yok eden⁸ artılarla eskileri çıkarınca, ayrılıkların toplamı olarak, genel istem kalır elde.

Yeterince aydınlanmış olan halk karar almaya, oylaşmaya başladığı zaman, yurttaşlar arasında hiçbir birleşme olmazsa, küçük ayrılıkların büyük sayısından her zaman genel istem doğar ve oylaşma her zaman yerinde bir oylaşma olur. Ama genel birleşme zararına dolap düzenlerle birtakım küçük birleşmeler olursa, bunlardan her birinin istemi üyelerine oranla genel, devlete oranla özel olur: O zaman, artık insan sayısı kadar değil, birleşme sayısı kadar oy sahibi var, denebilir. Ayrılıklar daha azalır ve daha az genel bir sonuç verir. Bir de şü var: Bu birleşmelerden biri bütün öbürlerine üstün gelecek kadar büyük olursa, artık ortada küçük ayrılıkların toplamı yok, bir tek ayrılık var, demektir. O zaman, artık

TOPLUM SÖZLEŞMESİ

genel istem diye bir şey yoktur, üstün gelen görüş de sadece özel bir görüştür.

Genel istemin kendini iyice dile getirebilmesi için, devlet gücünde ayrı ayrı birleşmeler olmamalı ve her yurttaş kendi görüşüne göre kanısını söylemelidir.⁹ İşte, büyük Lykurgos'un koyduğu tek ve yüce sistem bu olmuştur. Parça parça birleşmeler varsa, yapılacak şey tıpkı Solon, Numa ve Servius gibi, bunların sayılarını artırmak ve eşitsizliklerin önünü almaktır. Bu önlemler, genel istemin her zaman aydınlanması ve halkın aldanmaması için gerekli olan biricik iyi önlemlerdir.

BÖLÜM IV

EGEMEN GÜCÜN SINIRLARI

Devlet ya da site, yalnız üyelerinin birleşmesiyle kurulmuş bir tüzel kişi olduğuna ve en önemli işi varlığını korumak olduğuna göre, her parçayı bütüne en uygun biçimde işletip kullanmak için genel ve zorlu bir güç ister. Doğa insana nasıl örgerleri üstünde kesin bir yetki vermişse, politik bütüne de örgerleri üstünde öyle kesin bir yetki verir. İşte bu yetki, genel istemin yönetimi altında olunca, dediğim gibi, egemenlik adını alır.

Ama, tüzel kişi dışında bir de, onu oluşturan, ama yaşamı ve özgürlüğü ister istemez ondan bağımsız olan özel kişileri düşünmemiz gerek. Burada yapılacak şey, yurttaşların haklarıyla egemen varlığın karşılıklı haklarını,¹⁰ birincilerin birer uyruk olarak yapacakları ödevlerle insan olarak yararlanacakları doğal hakları birbirinden iyice ayırt etmektir.

EGEMEN GÜCÜN SINIRLARI

Şunu kabul edersiniz ki, her kişi toplum sözleşmesiyle gücünün, mallarının, özgürlüğünün yalnız toplulukça önemli olan parçasından vazgeçer. Şunu da kabul etmek gerekir ki, bu önem konusunda söz sahibi yalnız egemen varlıktır.

Egemen varlık isteyince, her yurttaş devlete yapabileceği hizmetleri hemen yapmak zorundadır. Ama, egemen varlık da, yurttaşları topluluğa yararlı olmayan hiçbir işe zorlayamaz, hatta böyle bir şeyi isteyemez de. Çünkü, doğa yasası gibi akıl yasası altında da hiçbir şey nedensiz meydana gelmez.

Bizi topluma bağlayan verilmiş sözler, salt karşılıklı oldukları için zorunludurlar. Bu sözlerin özü öyledir ki, onları yerine getirirken, aynı zamanda kendi hesabımıza çalışmadan başkaları hesabına çalışamayız. Niçin genel istem her zaman doğrudur ve niçin herkes hep birbirinin mutluluğunu ister? Çünkü, *herkes* sözünü kendine mal etmeyecek ve herkes için oyunu kullanırken kendini düşünmeyecek bir tek insan yoktur da ondan. Bu da gösteriyor ki, hak eşitliği ve bu eşitlikten doğan adalet kavramı, her kişinin kendini üstün tutmasından, dolayısıyla insanın yaradılışından gelmektedir. Genel istem, gerçekten genel olabilmek için, özünde olduğu kadar konusunda da genel olmalı; herkese uygulanmak üzere herkesten çıkmalıdır. Bu, yine gösteriyor ki, genel istem kişisel ve belirli bir konuya yönelirse, elbette ki doğruluğunu yitirir. Çünkü, o zaman, kendimize yabancı olan şey üstünde fikir yürüttüğümüz için, bize yol gösterecek hak duygusuna bağlı hiç bir ilkemiz olmaz.

Gerçekte, genel bir anlaşmayla önceden düzenlenmemiş bir nokta üzerinde özel bir durum ya da bir hak

TOPLUM SÖZLEŞMESİ

sorunu ortaya çıkarsa, iş uyuşmazlığa dökülür: Bu öyle bir davadır ki, taraflardan biri işle ilgili bireyler, öbürü de halktır. Ama ben bu davada ne uyulabilecek bir yasa görüyorum, ne de karar vermek zorunda olan bir yargıç. Bu durumda genel istemin kesin bir kararından söz etmek gülünç olur; çünkü, böyle bir karar, olsa olsa taraflardan birinin kararı olabilir ve bu yüzden, öbür taraf için bu, yabancı ve özel bir istemden, haksızlığa yatkın ve yanlışlığa elverişli bir istemden başka bir şey değildir. Özel bir istem genel istemi temsil edemediği gibi, genel istem de, konusu özel olduğu zaman özünü değiştirir ve genel istem olarak da ne bir insan üstünde karar verebilir, ne de bir olay üstünde. Örneğin, Atina halkı başkanlarını atadığı ya da işten uzaklaştırdığı, kimine şan şeref, kimine de ceza verdiği ve birçok özel kararnamelerle her çeşit yönetim işini gördüğü zaman, halkın tam anlamıyla genel bir istemi yoktu; egemen varlık olarak değil, yönetici olarak hareket ediyordu. Bu, alışılmış düşüncelere aykırı gibi görünebilir; ama, kendi düşüncelerimi anlatma fırsatını vermeniz gerek bana.

Yukarıda söylediklerimden şu anlaşılmalıdır ki, istemi genel yapan oyların sayısından çok, onları birleştiren ortak yarardır. Çünkü, bu sistemde herkes başkalarına kabul ettirdiği koşullara ister istemez kendisi de boyun eğer: Bu, çıkarla adaletin pek güzel bir uyuşmasıdır ve ortak görüşmelere hak duygusu katar. Özel işlerin görüşülmesinde ise, bu hak duygusu yoktur, çünkü onda, yargıcın kuralıyla taraflarınkini birleştiren ve özdeş yapan ortak bir çıkar bulunmamaktadır.

İlkeye hangi yönden bakarsak bakalım, hep aynı sonuca varırız: Yani, toplum sözleşmesi yurttaşlar arasında öyle bir eşitlik kurar ki, herkes aynı koşullar altında

EGEMEN GÜCÜN SINIRLARI

verdiği sözle bağlanır ve herkesin aynı haklardan yararlanması gerekir. Böylece, sözleşmenin özü gereğince, her türlü egemenlik işlemi, yani genel istemin her türlü işlemi yurttaşları eşit olarak bağlar ya da kayırır; öyleki, egemen varlık yalnız ulusun bütününe tanır ve onu oluşturanlar arasında hiçbir ayrılık gözetmez. Öyleyse, egemenlik işlemi nedir? Bu, üstün astla değil, bütünü kendi üyelerinden her biriyle yaptığı bir sözleşmedir. Yasaya uygun bir sözleşmedir bu, çünkü temeli toplum anlaşmasıdır; hak duygusuna dayanan bir sözleşmedir, çünkü ortak bir sözleşmedir; yararlı bir sözleşmedir, çünkü kamunun iyiliğinden başka bir amacı olamaz; sağlamdır, çünkü güveneğini devlet gücünden ve egemenlikten almaktadır. Yurttaşlar yalnız böyle sözleşmelere bağlı kaldıkları sürece, kendi istemlerinden başka kimse-
nin buyruğu altına girmiş olmazlar. Egemen varlıkla yurttaşların karşılıklı hakları nereye kadar varır diye sormak, yurttaşların kendilerine, bir kişinin herkese, herkesin de bir kişiye ne ölçüye kadar bağlanabileceğini sormak demektir.

Görülüyor ki, egemen varlık ne denli mutlak, ne denli kutsal, ne denli dokunulmaz olursa olsun, genel sözleşmelerin sınırlarını aşamaz ve her insan, bu sözleşme gereğince, mallarından, özgürlüğünden kendine ne kaldıysa ondan tümüyle ve istediği gibi yararlanabilir. Öyleki, egemen varlık, yurttaşlardan birini öbürlerinden daha çok yük altına sokmaya yetkili değildir. Çünkü, o zaman, iş özel alana girer ve bu yüzden egemen varlığın yetkisi dışında kalır.

Bu ayrılıklar kabul edilir edilmez görülür ki, toplum sözleşmesinde bireyler bakımından birtakım haklardan vazgeçme diye bir şey yoktur; bu sözleşme ile du-

TOPLUM SÖZLEŞMESİ

rumları önceki durumlarına kıyasla gerçekten daha iyi olmuştur ve onlar herhangi bir vazgeçme yerine, yararlı bir değiş tokuş yapmışlardır: Kararsız ve iğreti bir durum yerine, daha iyi ve daha güvenli bir durum; doğal bağımsızlık yerine özgürlük; başkasına zarar verme gücü yerine, kendi güvenliklerini; başkalarının alt edileceği güçleri yerine, toplumsal birliğin yenilmezleştirdiği bir hakkı seçmişlerdir. Devlete adadıkları yaşamları bile bu sayede sürekli olarak korunmaktadır; ve devleti savunmak için yaşamlarını tehlikeye attıkları zaman, ondan aldıklarını yine ona vermekten başka bir şey mi yapıyorlar? Bu yaptıklarını doğal yaşama döneminde, yaşamlarını korumaya yarayan şeyi savunma uğrunda canlarını tehlikeye sokarak kaçınılmaz savaflara giriştikleri doğal yaşama döneminde, daha sık, hem daha da tehlikeli bir biçimde yapıyor değiller miydi? Elbette gerçeğinde herkes yurdu uğruna savaşmak zorundadır, ama artık kimse kendisi için dövüşecek değildir. Güvenliğimizi sağlayan şey uğrunda, o güveni yitirince kendimiz için göze alacağımız tehlikelerden yalnız bir parçasına düşmekte de kazancımız yok mu?

BÖLÜM V

ÖLÜM KALIM HAKKI

Kendi yaşamlarını istedikleri gibi kullanmaya hakları olmayan kişiler, kendilerinin olmayan bu hakkı ege-men varlığa nasıl geçirebilirler diye soruyorlar bize. Bu soruya karşılık vermenin güç gibi görünmesi, bunun yanlış sorulmasındandır. Her insan yaşamını korumak için

ÖLÜM KALIM HAKKI

yine kendi yaşamını tehlikeye atma hakkına sahiptir. Yangından canını kurtarmak için kendini bir pencereden atan kimsenin canına kıydı diye suçlandığı duyulmuş şey midir hiç? Fırtına kopacağını bile bile kayığa binen, sonra da batıp ölen bir kimseye aynı suçun yüklediği olmuş mudur?

Toplum sözleşmesinin amacı, sözleşmeyi yapanların korunmasıdır. Amacı isteyen araçları da ister; bu araçlarsa birtakım tehlikelerden, hatta birtakım kayıplardan ayrılmaz. Başkalarının zararına kendi yaşamını korumak isteyen, gerektiğinde yaşamını onlar için gözden çıkarmalıdır. Ayrıca, yurttaş yasanın «Atıl!» dediği tehlikeye üstüne yargı yürütemez artık ve hükümdar da: «Devlet için çıkar yol senin ölmendir», dediği zaman, yurttaş ölmek zorundadır. Çünkü, o zamana kadar güvenlik içinde yaşıyorsa, bu koşulun gölgesinde yaşamıştır ve artık yaşamı yalnız doğanın bir nimeti değil, devletin koşullu bir armağanıdır.

Canilere verilen ölüm cezası da aşağı yukarı aynı açıdan ele alınabilir: Adam öldürünce ölmeye katlanmamız, bir katilin kurbanı olmamak içindir. Bu anlaşma ile kendi yaşamımızı dilediğimiz gibi kullanmaktan çok, onu güvenlik altına almayı düşünürüz. Anlaşmayı yapanlardan hiçbirinin, onu yaparken, kendini astırmayı tasarladığını da düşünemeyiz.

Zaten, kötülük yapan her insan, toplumun haklarını çiğnerken, işlediği ağır suçlarla yurduna başkaldırmış ve hainlik etmiş olur; yasalarını çiğnemekle yurdun üyesi olmaktan çıkar, hatta ona savaş açmış sayılır. O zaman, devletin korunmasıyla onunki birbiriyle bağdaşmaz; ikisinden birinin yokolması gerekir ve suçlu öldürülürse, artık bir yurttaş olarak değil, bir düşman ola-

TOPLUM SÖZLEŞMESİ

rak öldürölür. Yargılama ve karar onun toplum sözleşmesini çiğnediğini ve dolayısıyla devletin üyesi olmaktan çıktığını gösterir. Hiç değilse, devletin topraklarında yaşamış olmakla kendini devletin üyesi bildiği için, sözleşmeye aykırı davranmış bir insan diye sürgün edilecek, halk düşmanı diye de öldürölerek devletten koparıp atılmalıdır. Çünkü, böyle bir düşman bir tüzel kişi değil, bir insandır. Böyle bir durumdaysa savaş hukuku yenilenin öldürölmesini gerektirir.

Ama denilecektir ki, bir suçlunun hüküm giymesi özel bir iştir. Evet, öyledir: Zaten onun için değil mi ki, bu yargılama işi egemen varlığa bırakılmamıştır; egemen varlığın kendi başına kullanamayıp başkasına bırakabileceği bir haktır. Bütün düşüncelerim birbiriyle tutarlıdır ama, hepsini aynı zamanda anlatamam.

Bununla birlikte, cezaların sıklığı bir hükümette her zaman için bir güçsüzlük ve tembellik belirtisidir. Hiçbir kötü insan yoktur ki, bir şeye yarar hale getirilmesin. İbret için bile olsa, yaşaması tehlikeli olandan başkasını öldürmeye kimsenin hakkı yoktur.

Yasanın koyduğu ve yargıcın verdiği cezadan bir suçluyu bağışık tutma ya da bu cezayı bağışlama hakkına gelince, bu hak, yalnız yargıyla yasanın üstünde olanın, yani egemen varlığındır. Ama, bunda da egemen varlığın hakkı pek açık olmadığı gibi, bu hakkın kullanıldığı durumlar da binde birdir. İyi yönetilen bir devlette cezalar azdır. Bunun nedeni bağımlıların çokluğu değil, suçluların azlığıdır: Çökmekte olan bir devlette suçluların çokluğu cezasız kalmalarına yol açar. Roma cumhuriyeti zamanında, ne senato, ne de consul'lar, cezaları hiçbir zaman bağışlamaya kalkışmadılar. Halk bile, kimi zaman verdiği yargıları geri almakla birlikte, bağış-

ÖLÜM KALIM HAKKI

lama yoluna pek gitmiyordu. Bağışlamaların sıklaşması, çok geçmeden suçluların artık bağışlanmalarına gerek kalmadığını gösterir ve bunun nereye varacağını da herkes bilir. Ama bu arada yüreğimin homurdandığını ve beni yazmaktan alkoyduğunu duyuyor gibiyim: Bu sorunları, ömründe hiç yanılmamış ve bağışlanmaya da hiç gereksinim duymamış doğru bir kimseye bırakalım.

BÖLÜM VI

YASA

Toplum sözleşmesiyle bütüne varlık ve yaşam verdik: Şimdi de yapılacak şey, yasama yoluyla ona hareket ve istem vermektir. Çünkü, bu bütünün kurulmasını ve birleşmesini sağlayan ilk sözleşme, bütünün kendini koruması için ne yapması gerektiğini henüz belirtmez.

Bir şey niçin iyidir, niçin düzene uygundur? İnsan alışkanlıkları dışında doğaya uygun olduğu için. Her türlü adalet Tanrı'dan gelir; adaletin kaynağı yalnız O'dur. Ama biz adaleti bu kadar yüksekten almasını bilseydik, ne hükümete ihtiyacımız olurdu, ne de yasalara. Kuşkusuz, yalnız akıldan çıkan evrensel bir adalet vardır; ama aramızda kabul edilmesi için bu adaletin karşılıklı olması gerekir. Dünyaya insan açısından bakınca, görürüz ki, adalet yasaları, doğal yürütme güçleri olmadığından, insanlar arasında etkisizdir. Doğru insan herkese karşı bu yasalara uyar, ama kimse kendisine karşı uymazsa, o zaman bu yasalar kötünün yararına, iyinin zararına işler. Onun için, hakları görevlerle uzlaştırmak ve adaleti kendi konusuna yöneltmek için sözleşmeler ve

TOPLUM SÖZLEŞMESİ

yasalar gerekir. Her şeyin ortak olduğu doğal yaşama halinde söz vermediğim kimseye hiçbir şey borçlu değilim; benim işime yaramayan şey başkasının olabilir ancak. Her şeyin yasayla saptandığı toplum halindeyse, durum böyle değildir.

Ama, yasa dediğimiz nedir? Bu sözcüğü yalnız fizik-ötesi birtakım düşüncelere bağlamakla yetindikçe, anlaşılamaz, tartışıp dururuz. Ayrıca, bir doğa yasasının ne olduğunu söylemiş olmakla bir devlet yasasını daha iyi belirlemiş olmayız.

Özel bir şeye yönelmiş genel istem olamayacağını daha önce söylemiştim. Bu özel şey, gerçekte, devletin ya içindedir ya da dışında. Dışındaysa, o şeye yabancı olan bir istem, ona oranla hiçbir zaman genel değildir; içindeyse, onun bir parçası demektir: O zaman da, parça ile bütün arasında bir ilişki kurulur ki, bu ilişki onları iki ayrı varlık durumuna getirir; bu varlıklardan biri bütünüün parçası, öbürü de bu parça çıktıktan sonra kalan bütündür. Ama, bir parçası eksik bir bütün, bütün sayılmaz. Bu durum sürüp gittikçe, ortada artık bir bütün yok, sadece birbirine eşit olmayan iki ayrı parça var, demektir. Bundan da şu sonuç çıkar ki, bunlardan birinin istemi, öbürü için hiç de genel olamaz.

Ama, bütün halk, halkın bütünü için bir düzen kurarsa, sadece kendini düşünüyor demektir. Burada bir ilişki kurulursa, bu, hiçbir ayrılık olmaksızın, aynı bütünüün ayrı iki açıdan görülmesinden doğar. O zaman, düzenlenen şey, onu düzenleyen kadar geneldir. İşte, benim yasa dediğim işlem budur.

Yasaların konusu geneldir, dediğim zaman, şunu anlıyorum: Yasa yurttaşları bir bütün, davranışları da soyut olarak göz önüne alır; yoksa özel bir kişiyi ya da özel

YASA

bir davranışı dikkate almaz. Böylece, yasa birtakım ayrıcalıklar kabul edebilir, ama adlarını belirterek kimseye ayrıcalık tanıyamaz. Yasa yurttaşları sınıflara ayırabilir, hatta bu sınıflara girme hakkı veren birtakım özellikler de gösterebilir ama, şu ya da bu kimseyi, isim söyleyerek, bu sınıflara sokamaz. Yasa bir krallık yönetimi kurabilir, kral ve hanedan düzeni koyabilir ama, ne bir kral seçebilir ve ne de kral ailesi atayabilir. Kısaca, kişisel bir konuyla ilgili her türlü görev yasama yetkisi dışında kalır.

Bu düşünceden düpedüz görülüyor ki, yasa yapmak kimin işidir diye sormanın yeri yoktur, çünkü yasalar genel istemin işlemleridir sadece; hükümdar yasalara bağlı mıdır diye sormak da yersizdir, çünkü hükümdar devletin bir üyesidir. Yasa hakka aykırı olur mu, olmaz mı diye düşünmemelidir, çünkü kimse kendine karşı haksız davranmaz; yine, nasıl olur da insan hem özgür, hem yasaya bağlı olur, diye sormak gereksizdir, çünkü yasalar istemlerimizi saptayan birer belgedir sadece.

Yine görülüyor ki, yasa istemin genelliği ile konunun genelliğini bir araya getirir; onun için, kim olursa olsun bir adamın kendi başına verdiği buyruklar, hiçbir zaman yasa olamaz. Hatta, egemen varlığın bile, özel bir konuda verdiği buyruk yasa değil, sadece bir kararnamedir; bir egemenlik işi değil, bir yönetim işidir.

İşte, ne çeşit bir yönetim altında olursa olsun, yasayla yönetilen her devlet bence cumhuriyettir: Çünkü, o zaman yalnız işleri yöneten halkın yararadır ve halk da önemli bir varlıktır. Her yasal hükümet cumhuriyetçidir;¹¹ hükümetin ne olduğunu ileride anlatacağım.

Yasalar, toplum halinde birleşmenin koşullarından başka bir şey değildir aslında. Yasalara boyun eğen halk,

TOPLUM SÖZLEŞMESİ

onları koyan halkın kendisi olmalıdır. Toplum koşullarını düzenlemek birleşenlerin işidir. Ama bu koşulları nasıl düzenleyeceklerdir? Tam bir anlaşmayla mı, yoksa ayaküstü bir esinlenmeyle mi? Politik birliğin istemlerini bildiren bir organı var mıdır? Yapacaklarını kestirme ve önceden bildirme gücünü kim verecek ona? Vakti gelince onları nasıl dile getirecek? Kendisine neyin hayırlı olduğunu binde bir fark ettiği için çok kez ne istediğini bilmeyen gözü bağlı kalabalık böylesine büyük, yasa koyma gibi güç bir işi kendi başına nasıl başara-bilir? Halkın kendisi hep iyilik ister, ama kendi başına iyiliğin nerede olduğunu göremez her zaman. Genel istem her zaman doğrudur ama, onu yöneten kafa her zaman aydın değildir. Her şeyi olduğu gibi, kimi zaman da ona nasıl görünmesi gerekiyorsa öyle şermeli gözünün önüne. Genel isteme, aradığı yolu göstermeli, onu özel istemlerin aldatıcı etkisinden korumalı, başka zamanlarda ve yerlerdeki olayları birbiriyle kıyaslatmalı, önündeki yararların çekiciliği ile uzak ve gizli kötülüklerin tehlikesini karşılaştırmalı. Tek tek kişiler iyiliği görürler, ama tepirler onu. Halksa iyiyi ister, ama görmez. Hepsinin de yol gösterenlere gereksinimi vardır. Birini, istemini aklına uydurmaya zorlamalı, öbürüne de ne istediğini bilmesini öğretmeli. İşte o zaman, halkın aydınlanması sonucu olarak politik bütünde akılla istem birleşir ve böylece taraflar elbirliği eder, politik bütün de gücünün en yüksek noktasına varır. Yasacıya olan gereksinim işte buradan gelir.

BÖLÜM VII

YASACI

Uluslara uygun gelecek en iyi toplum kurallarını bulup çıkarmak için, insanların bütün tutkularından geçtiği halde hiçbirine kapılmayan, insan doğasını adamakıllı bildiği halde, onunla hiçbir ilişkisi olmayan üstün bir zekâ gerekir. Öyle bir zekâ ki, mutluluğu bizimkine bağlı olmamakla birlikte, mutluluğumuz için çalışmayı istesin ve zamanın akışı içinde, uzak bir onur payıyla yetinsin, bir yüzyılda çalışıp, bir başka yüzyılda keyif edebilsin.¹² İnsanlara yasalar vermek için tanrılar gerek.

Caligula'nın toplumsal olaylar bakımından ileri sürdüğü düşünceyi, Platon uygarca ya da kralca yaşayan insanı tanımlarken *Politika* adlı eserinde hak açısından ileri sürüyor. Büyük bir krala binde bir rastlandığı doğruysa, büyük bir yasacıya ne kadar az rastlanılacağını varın kıyaslayın! Kralın yapacağı şey, yasacının göstereceği örneğe göre davranmaktır sadece. Yasacı makineyi bulan mühendistir, kralsa onu kurup işleten bir işçiden başka bir şey değildir. Montesquieu der ki: «Toplumların ilk günlerinde cumhuriyetin başları kurumları kurar, sonra da kurumlar başları yetiştirir».

Bir ulusa kurumlar vermeye kalkışan kimse önce insan doğasını değiştirecek gücü, sonra aslında tam ve başlı başına bir bütün olan kişiyi, bir bakıma yaşamını ve varlığını borçlu olduğu daha büyük bütünün bir parçası durumuna sokabilecek yetiyi bulmalıdır kendinde. Yine o kimse, insan yapısını güçlendirmek için kendini değiştirecek; hepimizin doğadan aldığımız maddesel ve bağımsız varlığımızı ahlaksal bir varlığa çevirecek, onu

TOPLUM SÖZLEŞMESİ

bütünün bir parçası durumuna sokacak güçte olmalıdır. Kısacası, insandan kendi güçlerini alıp, başkasının yardımı olmaksızın kullanılabileceği yeni güçler vermesi gerekir ona. İnsanın doğal güçleri ortadan kalkarsa, elde edilen güçler sürekli, kurum da bir o kadar sağlam ve eksiksiz olur. Öyleki, her yurttaş tek başına bir hiçse, ancak öbür yurttaşlarla birlikte bir şey yapabiliyorsa ve bütünün elde ettiği güç bütün bireylerin doğal gücüne eşit ya da ondan üstünse, işte o zaman yasa koyma işi ulaşabileceği en yüksek olgunluğa varmış demektir.

Yasacı, devlet düzeni içinde her bakımdan olağanüstü bir insandır. Üstün zekâsıyla olduğu kadar, görevi dolayısıyla da öyle olması gerekir. Bu görev ne yönetim işidir, ne de egemenlik; cumhuriyeti kurmakla birlikte, yapısına girmez onun: Egemenlikle hiçbir ortak yanı olmayan bir görevdir bu. Çünkü, insanlara komuta edenin yasalara etmemesi gerektiğine göre, yasalara komuta edenin de insanlara etmemesi gerekir. Yoksa, tutkularının aracı olan yasaları, çok zaman, haksızlıklarını sürdürmekten başka bir şeye yaramaz, birtakım kişisel görüşlerin kendi eserinin kutsallığını bozmasına da engel olamazdı hiçbir zaman.

Lykurgos yurdu için birtakım yasalar koyarken, önce krallıktan çekildi. Eski Yunan sitelerinde yasaları yabancılara yaptırırlardı öteden beri. Bugün, İtalya'daki cumhuriyetler, çoğu kez bu yolu tuttular. Cenevre cumhuriyeti de öyle yaptı ve bunun yararını gördü.¹³ Roma, en parlak günlerinde, zorbalığın bütün kötülüklerinin hortladığını gördü ve yasama yetkisiyle egemen gücü aynı kimselerde topladığı için de yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kaldı.

Bununla birlikte, decemvir'ler bile yalnız kendi yet-

YASACI

kilerine dayanarak hiçbir yasa yapma hakkını kullanmadılar. Halka şöyle diyorlardı: *Sizlere önerdiğimiz şeylerden hiçbirini, siz kabul etmedikçe, yasa olamaz. Romalılar, mutluluğunuzu sağlayacak yasaları yine siz kendiniz yapın.*

Demek, yasaları kaleme alan kimsenin hiçbir yasama hakkı yoktur ya da olmamalıdır. Hatta, 'halk bile, istediği zaman, başkasına geçirilmeyen bu haktan vazgeçemez. Çünkü, ana sözleşme gereğince kişileri ancak genel istem bir şeye zorlayabilir. Özel bir istemin genel isteme uygun olduğu da, bu özel istem halkın oyuna sunulmakla anlaşılabilir. Daha önce söylemiştim bütün bunları ama, bir daha söylemekte yine de yarar vardır.

Böylece, görülüyor ki, yasama işinde birbiriyle uzaşmaz sanılan iki şey var: İnsan gücünü aşan bir iş; ve bu işi gerçekleştirmek için, hiçbir şey olmayan bir güç.

Üstünde durulması gereken bir başka güçlük daha var: Halka halkın diliyle değil, kendi dilleriyle seslenmek isteyen bilge kişiler demek istediklerini anlatamazlar ona. Oysa, halk diliyle anlatılamayan bin bir çeşit düşünce vardır. Çok genel kavramlar gibi, çok uzak konuları da halk anlayamaz: Her insan-teki, yalnız kendi çıkarına uygun yönetim biçiminden başkasını denemediği için, iyi yasaların yüklediği sürekli yoksunluklardan elde edeceği yararları kolay kolay göremez. Genç bir ulusun sağlam politika ilkelerinin tadına varabilmesi ve devlet yararıyla ilgili ana kuralları uygulaması için: Etkenin etken durumuna geçmesi; kurumun yaratacağı toplum ruhunun bu kurumun kuruluşunu yönetmesi; insanların da yasaların etkisi altında varacakları duruma daha önceden varmış olmaları gerekir. Böylece, yasacı güce de, akla da başvuramadığı için, zora başvuramadan

TOPLUM SÖZLEŞMESİ

halkı sürükleyebilen ve inandırmadan yola getirebilen bir başka güç kullanmak zorundadır.

İşte, doğa yasalarına olduğu gibi, devlet yasalarına da bağlı uluslar, gerek insanın oluşmasında, gerek site-nin kuruluşunda aynı gücü tanıyıp ona serbestçe boyun eğsinler ve genel mutluluk boyunduruğuna uysalca kat-lansınlar diye, ulus babalarını her çağda tanrısai yol-lara başvurmaya ve kendi bilgeliklerini tanrılara mal et-meye zorlayan şey budur.

Sıradan insanları aşan bu akıl, insan ölçülülüğünün yola getiremediği kimseleri tanrısai güçle zorlamak için, yasacının kararlarını ölümlülere söylediği akıldır.¹⁴ Ama ne tanrıları konuşturmak, ne de onların sözcüsü diye ortaya çıkıp insanları buna inandırmak her insanın ya-pabileceği bir iş değildir. Yasacının ruhça büyüklüğü gerçek bir mucizedir, görevini gösteren bir mucize. Her insan taş levhalar oyabilir, bir kehanet satın alabilir, herhangi tanrısai bir varlıkla gizli ilişkideymiş gibi gö-rünebilir, kulağına bir şeyler fısıldar gibi yapan bir kuş yetiştirebilir ya da istediğini halka kabul ettirmek için daha başka birtakım kaba yollar bulabilir. Bunlardan başka şey bilmeyen bir adam birtakım sersem sepet in-sanları bir araya getirebilir belki, ama hiçbir zaman bir hükümet kuramaz ve yaptığı acayip işler çok geçmeden kendisiyle birlikte yok olup gider. Sonuçsuz gözboyama-lar geçici bir bağ kurabilir ancak: Bu bağ yalnız akıl ve bilgelik sürekli kılabilir. Hâlâ yaşayan Musa yasası, bin yıldan beri dünyanın yarısını yöneten Muhammet yasa-sı, bunları yapanların büyük adamlar olduğunu bugün bile gösteriyor bize. Kendini beğenmiş felsefe ya da par-ticilik ruhu bunlara mutlu birer düzmeci gözüyle baka dursun, gerçek politika, onların yapıtlarında o uzun

YASACI

ömürlü kurumlara önderlik eden büyük ve güçlü zekâya hayran kalmaktadır.

Bütün bunlara bakarak, Warburton gibi, insanlar arasında politikayla dinin aynı amacı olduğu sanısına kapılmamalı. Ulusların ilk kuruluş günlerinde bunlardan biri öbürüne sadece araçlık eder.

BÖLÜM VIII

HALK

Nasıl, bir mimar büyük bir yapıya başlamadan önce, yapının ağırlığına dayanıp dayanamayacağını anlamak için toprağı inceler ve sondalarsa, bilge bir yasacı da, aslında iyi birtakım yasaları kaleme almadan önce, bunları halkın hoş karşılayıp karşılamayacağını araştırır. İşte, bunun içindir ki, Platon Arkadyalılarla Cyrenialı'lara yasa yapmaya yanaşmadı. Çünkü, Platon bu iki ulusun zengin olduğunu ve eşitliği hoş karşılamayacaklarını biliyordu. Yine bunun içindir ki, Girit'de iyi yasalar ve kötü insanlar vardı. Çünkü, Minos, baştan aşağı kötülüğe gömülmüş bir halkı düzen altına almıştı.

İyi yasaları hoş karşılamayacak nice ulus bu dünyada parlamıştır; hoş karşılayacak olanlarınsa, bütün ömürleri boyunca parlamaya yetecek vakitleri pek olmamıştır. İnsanlar gibi ulusların da çoğu yalnız gençliklerinde yumuşak başlıdırlar; yaşlandıkça yola gelmez olurlar. Bir kez töreler yerleşip körinançlar kökleştirmiş, artık onları düzeltmeye kalkışmak hem tehlikeli, hem boşunadır. Halk, ortadan kaldırmak için bile olsa, dertlerine kimsenin dokunmasını istemez, tıpkı hekimi

TOPLUM SÖZLEŞMESİ

görünce titremeye başlayan akılsız ve ödle hastalar gibi.

Bazı hastalıklar nasıl insanların kafalarını altüst eder, geçmişi unutturursa onlara, devletlerin yaşamında da öyle zorlu dönemler olur ki, devrimler halkın üzerinde bazı bunalımların bireyler üzerinde yaptığını yapar: Geçmişe karşı duyulan nefret unutulur, iç savaşlarla yanıp yıkılan devlet, kendi külleri arasından yeniden doğar, ölümün pençesinden kurtulup yeniden taze güçlere kavuşur. Lykurgos zamanında Sparta, Tarquinius'lardan sonra da Roma böyle olmuştu. Günümüzde tyran'ların kovulmasından sonra Hollanda ile İsviçre de böyle oldu.

Ama, bu olaylar binde bir olur; bunlar birtakım ay-
rık olaylardır ki, nedenini her zaman ilgili devletin özel yapısında aramalıdır. Hatta, bu olayların iki kez aynı devletin başına geldiği de görülmüş değildir. Çünkü, bir ulus barbar kaldığı sürece özgürlük elde edebilir ama uygarlık yayı gücünü kaybetti mi, özgür olamaz artık. O zaman ayaklanmalar yıkabilir, devrimler bile yeniden ayağa kaldıramaz onu. Kölelik zincirleri kopar kopmaz, halk dağılır, var olmaktan çıkar: Artık ona gereken, bir kurtarıcı değil, bir efendidir. Ey özgür uluslar! Şu özdeyişi aklınızdan çıkarmayın: Özgürlük elde edilebilir ama, kaybedildi mi bir daha ele geçmez artık.

Gençlik başka, çocukluk başkadır. İnsanlar gibi ulusların da gençlik ya da olgunluk çağı vardır diyebiliriz; onları yasalara bağlı kılmadan önce, bu çağın gelmesini beklemek gerekir: Ne var ki, bir ulusun olgunluk çağını fark etmek kolay olmaz her zaman; erken davranılırsa, iş başarısızlığa uğrar. Filan ulus bin yıl sonra bile sıkı düzen altına alınamaz da, falan ulus daha başlan-

HALK

gıçtan alınabilir. Ruslar hiçbir zaman gerçekten uygarlaşamayacaklardır, çünkü çok erken başlamışlardır bu işe. Deli Petro'nun üstün bir zekâsı vardı, ama taklitçi bir zekâydı bu; her şeyi yoktan yaratan, gerçek zekâ yoktu onda. Yaptığı şeylerden bazıları iyi ise de, çoğu yersizdi. Ulusunun barbar olduğunu görmüştü ama, uygarlığa gidecek kadar olgunlaşmamış olduğunu fark etmemişti; onu zorluklara, savaşa alıştırması, pişirmesi gerekirken, uygarlaştırmaya kalkışmıştı. Deli Petro onu her şeyden önce Ruslaştırmakla işe başlaması gerekirken, Almanlaştırmak, İngilizleştirmek istedi. Uyruklarına olmadıklarını olmuşlar kanısını vererek, onları olabilecekleri olmaktan alıkoydu. Bir Fransız eğitimci de böyle yapar: Öğrencisini çocukluğunda bir harika, sonra da hiçbir şey olmamak üzere yetiştirir. Rus imparatorluğu Avrupa'yı boyunduruk altına almak isteyecek ama, boyunduruk altına asıl kendisi girecektir. Uyrukları ya da komşuları olan Tatarlar, onun ve bizim efendilerimiz olacaktır. Bu devrim bana şaşmaz gibi görünüyor. Bütün Avrupa kralları bunu çabuklaştırmaya çalışıyorlar elbirliğiyle.

BÖLÜM IX

DEVAM

Doğa, iyi yapılı bir insanın boyuna bosuna sınırlar koymuştur; bu sınırlar aşıldı mı, ortaya ya devler ya da cüceler çıkar. Bunun gibi, bir devletin de en iyi yapı bakımından sahip olabileceği birtakım sınırları vardır; bu sınırlar, ne devletin iyi yönetilemeyecek kadar büyük, ne

TOPLUM SÖZLEŞMESİ

de kendini koruyamayacak kadar küçük olmamasını gerektirir. Her politik bütünün güç bakımından aşamaya-çağı en yüksek bir nokta vardır ve çoğu kez büyüye büyüye bu noktadan uzaklaşır. Toplum bağı yayıldığı ölçüde gevşer. Genel olarak, küçük bir devlet büyüğe oranla daha güçlüdür.

Bu kuralın doğruluğunu ispatlayan bin bir kanıt var. Önce, büyük uzaklıklardan yönetme daha güçtür, tıpkı uzun bir kaldıraç ucunda bir nesnenin daha ağırlaşması gibi. Uzaklık arttıkça, yönetim daha yükümlü olur; çünkü, her kentin kendi yönetim işi vardır ki, bunun giderlerini halk öder; yine her ilçenin kendi yönetimi vardır, bunun giderini de halk karşılar. Sonra, sancaklar, valilikler, satraplıklar, genel valilikler gelir; yurkarı basamaklara çıkıldıkça da giderler artar ve bunlar her zaman zavallı halkın sırtına biner. Son olarak da, en yüksek yönetim basamağı gelir ki, ezicilikte hepsini gölgede bırakır. Bu, bir sürü yurttaşı durmamacasına ezer: Bunca değişik kurumlarla yurttaşlar daha iyi yönetilmek şöyle dursun, başlarına geçecek bir tek gücün yönetiminden bile daha kötü duruma düşerler. Üstelik, olağanüstü durumlar için başvuracakları kaynaklar kurumuş gibidir. Bunlara başvurmak gerektiği zamansa, devlet yıkıldı yıkılacak durumdadır.

İş bu kadarla bitmez: Bir yandan hükümet yasaları saydırma, kırııcı davranışları önleme, kötülükleri engelleme ve uzak yerlerdeki kışkırtmaları bastırmada daha gevşek, daha ağır davranırken, beri yandan halk da, yüzlerini bile görmediği başkanlarma, dünya ile bir tuttuğu yurduna, çoğu kendine yabancı olan yurttaşlarına karşı daha az sevgi besler. Töreleri ayrı olan, birbirinin karşıtı iklimlerde yaşayan ve aynı yönetim biçimine kat-

DEVAM

lanamayan o kadar çeşitli vilayetlere aynı yasalar uygun gelmez. Aynı ayrı yasalarsa çeşitli halklar arasında karışıklık ve kargaşalık yaratmaktan başka işe yaramaz. Çünkü, bunlar aynı başların yönetiminde olmak ve sürekli ilişkilerde bulunmak dolayısıyla birbirlerinin memleketine gidip geldikleri, birbirlerinden kız alıp verdikleri için başka törelere bağlanırlar, bu yüzden de ana baba kalıtlarının kendilerinin olup olmadığını hiçbir zaman bilemezler. Yüksek yönetim merkezinin bir araya getirdiği bu birbirini tanımayan kalabalık insanlar arasında, yetiler gömülü, erdemler gizli, kötülükler de cezasız kalır. İşten göz açamayan başlar, hiçbir şeyi göremez olurlar; devleti küçük memurlar yönetir. Son olarak, devlet gücünü ayakta tutmak için alınması gereken ve uzaklardaki bunca görevlinin yan çizmek ya da başkasına yüklemek istediği önlemler kamu hizmetlerini kendilerine çekip emerler; öyleki, halkın mutluluğuna harcanacak hiçbir şey kalmaz ortada; kalsa da, gerektiğinde, kendini savunabileceği kadar bir şey kalır ancak. İşte, yapısına göre gereğinden çok büyüyen bir politik bütün böyle çöker, kendi ağırlığı altında ezilip yok olur.

Öte yandan, devlet dayanıklı olmak, ister istemez uğrayacağı sarsıntılara göğüs germek, ayakta tutunabileyim diye harcayacağı çabalara dayanabilmek için, kendine bir temel sağlamak zorundadır. Çünkü, bütün uluslarda merkezden uzaklaştırıcı bir güç vardır; bu güç, tıpkı Descartes'ın burgaç'ı gibi, onları birbirine karşı etki yapmaya, komşuları zararına büyümeye zorlar. Böylece, çok geçmeden, güçsüzler yutulmak tehlikesiyle karşı karşıya kalırlar ve hiçbiri bütün öbürleriyle birlikte, basıncı aşağı yukarı her yanda aynı olan bir çeşit denge kurmaksızın varlığını koruyamaz. İşte, bütün bun-

TOPLUM SÖZLEŞMESİ

lardan görülüyor ki, gerek genişlemek, gerek daralmak için birtakım nedenler vardır. Bunlar arasında, devletin yaşamasına en elverişli oranı bulmak devlet adamı için az ustalık istemez. Genel olarak, denebilir ki, genişleme nedenleri (dışarık ve görece oldukları için) iç ve salt daralma nedenlerine bağlı olmak gerekir. İlk aranılması gereken, sağlam ve güçlü bir anayapıdır; ayrıca, geniş toprakların sağlayacağı gelir kaynaklarından çok, iyi bir yönetimin yaratacağı güçlülüğe güvenmelidir insan.

Bununla birlikte, fetihler yapma zorunluğu anayasalarında yer alan birtakım devletler görülmüştür. Bu devletler, varlıklarını korumak için durmadan genişlemek zorundaydılar, büyüklüklerinin sınırını ve düşüşlerinin kaçınılmaz anını gösteren bu mutlu zorunluktan memnundurlar belki de.

BÖLÜM X

DEVAM

Politik bir bütün, iki türlü ölçüye vurulabilir: Ya toprağının genişliği ya da halkının sayısı. Bu iki ölçü arasında devletin gerçek büyüklüğünü belirlemeye elverişli bir oran vardır. Devleti insanlar kurar, insanları da toprak besler. Bu oran şudur öyleyse: Halkın geçinmesine yetecek kadar toprak, toprağın besleyeceği kadar da insan bulunacak. Belli sayıda halk için en yüksek sınır budur işte: Çünkü, toprak gereğinden çok olursa, bakımı o ölçüde yükümlü olur; yarım yamalak ekilir, gereğinden çok da ürün verir; buysa, çok geçmeden sa-

vunma savaşlarına yol açar: Toprak yeter ölçüde değil-se, o zaman, devlet eksikliğini tamamlamakta komşularının keyfine bağlı kalır ki, bu da çok geçmeden saldırı savaşlarına götürür. Durumu gereği, ticaretle savaştan birini seçmek zorunda olan her ulus, güçsüz bir ulustur aslında; çünkü komşularının keyfine ve olaylara bağlıdır. Ömrü kararsız ve kısadır her zaman. Ya başka ulusları boyunduruğu altına alıp durumunu değiştirir ya da kendisi boyunduruk altına girer. Özgür kalabilmek için ya çok küçük olacak, ya çok büyük, başka yolu yoktur bunun.

Birbirine yeten toprak genişliğiyle insan sayısı arasında değişmez bir oran gösterilemez. Çünkü, toprağın özelliklerinde, verimlilik derecesinde, ürünlerinin türünde, iklimlerinin etkisinde ve bu toprakta oturanların mizaçlarında birtakım ayrılıklar vardır. Bu insanların bir bölüğü verimli bir ülkede az tükettikleri halde, öbürleri verimsiz topraklarda çok tüketirler. Ayrıca, kadınların az ya da çok doğurganlıklarını, memleketin az ya da çok nüfusa elverişliliğini, yasacının birtakım kurumlarla yapmayı umduğu etkiyi de hesaba katmak gerekir. Öyleki, yasacı yargısını, gördüklerine göre değil, sezdiklerine göre vermeli; nüfusun bugünkü durumunu değil, ileride ister istemez alacağı durumu göz önünde tutmalıdır. Kısacası, öyle sayısız durumlar vardır ki, bunlarda ülkenin özel koşulları pek gerekli görünmeyen birtakım toprakları elde etmeyi zorunlu kılar ya da buna izin verir. Buna göre, dağlık memleketlerde insanlar alabildiğine yayılırlar. Çünkü, böyle yerlerde ormanlar, otlaklar gibi doğal ürünler daha az çaba ister; oradaki kadınların ovadakilerden daha çok doğurdukları deneyimlerle bilinmektedir. Yine oralarda, büyük bir yamacın

TOPLUM SÖZLEŞMESİ

ekine elverişli olan küçük bir yatay parçası vardır yalnız. Buna karşılık, deniz kıyısında, hatta kayalıklarda, hemen hemen verimsiz kumsallarda sıkışıp oturabilir insanlar. Çünkü, buralarda, deniz avı büyük ölçüde toprak ürünlerinin yerini tutabilir, yine buralarda, insanların korsanlara karşı koymak için daha toplu bir durumda bulunmaları gerekir. Memleketi, sömürgelerle, fazla nüfustan kurtarmak daha kolaydır.

Bir ulusa yasalarla düzen vermek için gereken bu koşullara bir başkasını da eklemek gerekir. Bu koşul, hiçbirinin yerini tutmaz ama, onsuz öbürlerinin hepsi yarırsız kalır. Bolluk ve barış içinde yaşama koşuludur bu: Çünkü, bir devletin kuruluş anları, tıpkı bir taburun kuruluş anları gibi, yapısının dayanmaya en az ve yıkılmaya en elverişli olduğu anlardır. Herkesin genel tehlikeyi unutup kendi derdine düştüğü kaynaşma anlarından çok, kesin kargaşalık anlarında daha fazla dayanıp karşı konabilir. Bunalım zamanlarında bir savaş, bir kıtlık, bir ayaklanma olmaya görsün, devlet, şaşmacasına çöker.

Bu fırtınalı zamanlarda birçok hükümet kurulmuştur demiyorum, kurulmuş olabilir ama, o zaman da devleti yıkan bu hükümetlerdir. Devlet gücünü zorla ele geçirenler, halkın büyük ürküntüsünden yararlanıp onun soğukkanlılıkla hiçbir zaman kabul edemeyeceği yasalar koymak için hep böyle karışıklıklar çıkartır ya da bu türlü zamanları seçerler. Seçilen bu zaman, bir yasadının yapıtıyla bir tyran'inkini birbirinden ayırt etmeye yarayan en şaşmaz yollardan biridir.

Hangi ulus yasa koymaya elverişlidir öyleyse? Aşağı yukarı soy birliği, bir çıkar birliği ya da bir sözleşmeyle birbirine bağlı olmakla birlikte henüz yasaların ger-

DEVAM

çek boyunduruğu altına girmemiş olan; kökleşmiş töreleri, körinançları olmayan; apansızın saldırıya uğramaktan korkmayan; komşularının kavgalarına katılmaksızın tek başına her birine karşı koyabilen ya da birinin yardımıyla öbürünü püskürtebilen; üyeleri birbirini tanıyan, kimseye bir insanın taşıyabileceğinden ağır yük yüklemeyen; başka uluslardan karşılıklı olarak uzak kalabilen;¹⁸ zengin ya da yoksul olmayan, kendi yağıyla kavrulan; kısacası, eski bir ulusun dayanıklılığıyla yeni bir ulusun uysallığını birleştiren bir ulus. Yasama işini güçleştiren, kurulması gerekenden çok, yıkılması gereken şeydir; ve bu konuda başarıya binde bir erişmenin nedeni, doğadaki sadelik ile toplum gereksinimlerini bir arada bulma olanaksızlığıdır. Bütün bu koşulların bir araya gelmesi güçtür, doğrusu. Onun için değil mi ki, iyi düzenli devletlere pek rastlanmıyor?

Avrupa'da hâlâ yasamaya yetenekli bir memleket var: Korsika adası. Bu yiğit halkın özgürlüğüne kavuşmada ve onu savunmada gösterdiği yiğitlik ve dayanma gücü, bilge kişilerin onlara bu özgürlüğün nasıl korunacağını öğretmesine değer. Günün birinde, bu küçük ada Avrupa'yı şaşırtacak gibi geliyor bana. İçimde böyle bir önsezi var.

BÖLÜM XI

ÇEŞİTLİ YASAMA SİSTEMLERİ

Her yasama sisteminin amacı olması gereken genel yararın ne olduğunu araştırırsak, bunun belli başlı iki şeye, *özgürlük*'le *eşitliğe* vardığını görürüz: Özgürlüğe

TOPLUM SÖZLEŞMESİ

varır, çünkü her özel bağıllık, devlet bedeninden eksilmiş bir o kadar güç demektir; eşitliğe varır, çünkü eşitlik olmadan özgürlük olmaz.

Toplum özgürlüğünün ne olduğunu daha önce söylemiştim. Eşitliğe gelince, bu sözcükten, güç ve zenginlik derecelerinin herkes için kesinlikle aynı olması değil, bu gücün hiçbir zorbalığa kaçmaması ve ancak mevki ve yasalar gerektirdikçe kullanılması, varlık bakımından da hiçbir yurttaşın ne başkasını satın alacak kadar zengin, ne de kendini satmak¹⁶ zorunda kalacak kadar yoksul olmaması gerektiği anlaşılmalıdır: Bu da, büyüklerin mal mülk ve saygınlık, küçüklerin de cimrilik ve açgözlülük bakımından ölçülü olmalarını gerektirir.

Bu eşitlik, gerçekte yeri olmayan bir ham hayaldir, diyorlar. Peki ama, ister istemez kötüye kullanılacaktır diye eşitliği hiç değilse düzene de sokmamalı mı? Olayların gücü hep eşitliği ortadan kaldırmaya yöneldiği içindir ki, yasaların gücü her zaman eşitliği sürdürmeye çalışmalıdır.

Ama bütün iyi kurumların bu genel amaçları, her memlekette, gerek yöresel durumdan, gerek halkın özbenliğinden doğan ilişkilere göre değiştirilmeli ve bu ilişkilere dayanarak her ulusa, aslında değilse bile, gözetilen halk için en iyisi olan özel bir kuruluş sistemi verilmelidir. Örneğin, toprak çorak ve verimsiz mi, ya da memleket nüfusuna göre çok mu dar? Endüstriden ve küçük zanaatlardan yana dönünüz; bunlardan elde edeceğiniz ürünleri sizde olmayanlarla değiştiriniz. Tersine, zengin ovalarda, bağlık bahçelik yerlerde mi oturuyorsunuz? Verimli bir toprakta oturan kimseniz yok mu? Bütün çabanızı tarım işlerine harcayın. Tarım insanları çoğaltır. Sonra, zanaatları bir yana atın; çünkü, bun-

ÇEŞİTLİ YASAMA SİSTEMLERİ

lar zaten az olan halkı birkaç noktaya toplayarak memleketi büsbütün çöle çevirir.¹⁷ Geniş ve elverişli kıyılarda mı oturuyorsunuz? Denizi gemilerle kaplayın, ticareti ve gemiciliği ilerletmeye bakın: Kısa ama, parlak bir ömür sürersiniz. Kıyılarınız hemen hemen yanaşılmaz kayalıklarla mı dolu? O zaman, barbar kalın ve balıkla geçinin: Daha rahat, belki de daha iyi, ama şaşmamacasına mutlu yaşarsınız. Kısacası, herkesin ortak malı olan ilkeler yanında, her ulusun kendine bir düzen sağlayan ve yasalarını kendine özgü bir duruma sokan bir takım nedenleri vardır. Nitekim, eskiden Yahudilerce, daha sonra da, Araplarca en bellibaşlı amaç din, Atinalılarca edebiyat ve bilgi, Kartacalılar ve Surlularca ticaret, Rodoslularca gemicilik, Spartalılarca savaş, Romalılarca da erdemdi. *Esprit des Lois* yazarı,¹⁸ yasacının, yasaları bu amaçlardan her birine ne türlü bir ustalıklarla yönelttiğini sayısız örneklerle göstermiştir.

Bir devletin ana yapısı ne zaman gerçekten sağlam ve sürekli olur? Törelere gerektiği gibi uyulduğu zaman. Törelere uyulunca da, doğal ilişkilerle yasalar hep aynı noktalarda uzlaşma durumundadırlar; yasalar da, sanki bu ilişkileri sadece sağlamlaştırmaya, onlarla bir arada yürüyüp, onları düzeltmeye yararlar. Ama yasacı amacında yanılır da, durumun özelliğinden doğan ilkeden başka bir ilkeyi benimserse; bu ilkelerden biri köleliği, öbürü özgürlüğü tutarsa, biri para pul çokluğuna, öbürü insan sayısına önem verirse, biri barışa, öbürü fetihlere yönelirse, o zaman, yasaların yavaş yavaş gevşediği ve ana yapının bozulduğu görülür; devlet de, yok olup gidinceye ya da değişinceye ve yenilmez doğa yeniden gücünü gösterinceye kadar kargaşalıktan yakasını kurtaramaz.

BÖLÜM XII

YASALARIN BÖLÜMÜ

Bütünü düzene sokmak ya da devlet işlerine elden gelen en iyi biçimi vermek için göz önünde tutulması gereken birçok ilişki vardır. Önce, bütünün kendi üzerindeki etkisi, yani bütünün bütünle ya da egemen varlığın devletle olan ilişkileri vardır. Bu ilişkiler de, ileride göreceğimiz gibi, orta hadlerin ilişkisinden doğar.

Bu ilişkileri düzenleyen yasalara politik yasalar denildiği gibi, anayasalar da denir. Akla uygunsalar, bunlara anayasa demek yersiz olmaz. Çünkü, her devlette yalnız bir tek iyi düzen varsa, bu düzeni bulan halk, sıkı sıkıya bağlanmalıdır ona. Ama kurulu düzen kötüyse, o zaman düzenin iyi olmasını engelleyen yasaları neden anayasa saymalı? Zaten, her türlü durumda yasalarını, hatta en iyilerini bile değiştirmek halkın elindedir; çünkü kendi kendisine kötülük etmek isterse, onu bu işi yapmaktan alıkoymaya kimin hakkı olabilir?

İkinci ilişki, üyelerin gerek birbirleriyle, gerek bütünle olan ilişkileridir. Bu ilişki, birinciler bakımından olabildiğince az, ikinciler bakımından olabildiğince geniş olmalıdır. Öyleki, her yurttaş, bütün öbür yurttaşlara karşı tam bir bağımsızlık, siteye karşı da aşırı bir bağımlılık içinde olsun: Buysa, hep aynı yollarla yapılır; çünkü, yalnız devlet gücü üyelerine özgürlük sağlayabilir. İşte, toplum yasaları bu ikinci ilişkiden doğar.

İnsanla yasa arasında üçüncü bir ilişki daha düşünülebilir: O da, cezaya karşı gelme ilişkisidir ki, ceza yasalarına yol açmıştır. Bu yasalar, aslında, bir çeşit özel yasama olmaktan çok, bütün öbür yasalar için bir yap-

YASALARIN BÖLÜMÜ

tırım gücüdür.

Bu üç çeşit yasaya, hepsinin en önemlisi bir dördüncü yasa daha eklenir. Bu yasa mermere, tunca değil, insanların yüreklerine kazılır; devletin gerçek anayasası olur, her gün yeni güçler kazanır, eskiyen ya da ortadan kalkan yasalara yeniden can verir ya da onların yerini alır, halkı yasalarının ruhuna bağlı tutar, buyruk gücünün yerine yavaş yavaş alışkanlığın gücünü koyar. Burada sözünü ettiğim şey, ahlak, töreler ve özellikle kamuoyudur. Politikacıların bilmediği, ama bütün öbür ilişkilerin başarısını sağlayan şeydir bu. Büyük yasacı özel birtakım yönetmeliklerle yetiniyormuş gibi görünür, oysa gizliden gizliye bunlarla uğraşır asıl. Çünkü, bu özel yönetmelikler kubbenin kemeri ise, yavaş yavaş kurulan töreler de bu kubbenin destek taşlarıdır. Bu çeşitli yasalar arasında, benim konumla ilgili olanı, yönetim biçimini belirleyen yasalardır.

KİTAP III

Çeşitli hükümet biçimlerinden söz etmeden önce, bugüne kadar iyice açıklanmamış olan yönetim sözcüğünün tam anlamını belirtelim.

BÖLÜM I

GENEL OLARAK HÜKÜMET

Okuyucuya haber vereyim: Bu bölümü aceleye getirmeden okumak gerekir. Dikkatsizler için açık olmak gibi bir ustalığım yok benim. Özgürce yapılan her iş iki etkenden doğar: Biri ruhsal etken, yani işi belirleyen, tanımlayan istem; öbürü maddesel etken, yani işi gerçekleştiren güç. Bir nesneye doğru gittiğim zaman, önce ona gitmek istemekliğim gerekir, sonra da ayaklarının beni ona götürmesi. Bir kötürüm koşmak istese, çevik bir adam da istemese, ikisi de oldukları yerde kalırlar. Politik bütünde de aynı etkenler vardır: Güç ile istem onda da birbirinden ayrılır. İstem'e *yasama gücü*,

GENEL OLARAK HÜKÜMET

güce de *yürütme gücü* denir. Bunların ikisi birleşmedikçe politik bütünde hiçbir şey yapılamaz, yapılmamalıdır da.

Gördük ki, yasama gücü halkın elindedir, ondan başkasında da olamaz. Öte yandan, yukarıda konulan ilkelerden kolayca anlaşılır ki, yürütme gücü, yasacı ya da egemen varlık niteliği ile çoğunluğun elinde olamaz. Çünkü, bu güç yalnız özel davranışlara dayanır ve yasanın yetkisine girmedeği gibi, dolayısıyla egemen varlığın yetkisine de girmez, çünkü onun işlemleri yasadan başka bir şey değildir.

Öyleyse, kamu gücüne özgü öyle bir etken gerekir ki, onu birleştirebilsin, genel istemin çeşitli yönlerine göre kullansın ve devletle egemen varlık arasında ilişki kurabilsin. Öyle bir etken ki, ruhla beden birleşmesinin insanda yaptığını kamusal varlıkta yapsın. İşte, devlet içinde hükümetin varlığının temeli budur. Hükümet, yersiz olarak, egemen varlıkla karıştırılır. Oysa, hükümet egemen varlığın sadece bir aracıdır.

Öyleyse hükümet nedir? Yurttaşlarla egemen varlığın karşılıklı ilişkilerini sağlamak amacıyla kurulmuş, gerek yasaları yürütmek, gerekse politik ve toplumsal özgürlükleri sürdürmekle görevli, aracı bir bütündür.

Bu bütünün üyelerine görevliler ya da *krallar*, yani *yöneticiler*; bütünün topuna birdense *hükümdar*¹⁹ denir. Böylece, bir halkı başların buyruğu altına sokan işlemin hiç de bir sözleşme olamayacağını ileri sürenler çok haklıdırlar. Bu, olsa olsa, bir iş, bir görev vermedir ki, bunda egemen varlığın birer görevlisi olan yöneticiler yine onun adına devlet gücünü kullanırlar. Egemen varlık bu yetkiyi sınırlayabilir, değişiklik yapabilir onda ve dilediği zaman da geriye alabilir. Böyle bir hakkın baş-

TOPLUM SÖZLEŞMESİ

kasına geçirilmesi, toplumsal bütünün özüne aykırı olduğu için, birleşmenin de amacına aykırıdır.

Buna göre, ben *hükümet* ya da yüksek yönetim diye yürütme gücünün yasal yoldan kullanılmasına, hükümdar ya da görevli diye de, bu yönetim işini üstüne alan kimseye ya da bütüne diyorum.

Hükümette birtakım aracı güçler vardır: Bunlar arasındaki ilişkiler, bütünün bütüne, egemen varlığın da devlete olan oranını oluştururlar. Bu son oran eksiksiz bir orantının son terimleri arasındaki oranlarla gösterilebilir. İşte, bu orantının orta terimi hükümettir. Hükümet, egemen varlıktan aldığı buyrukları halka geçirir. Devletin tam bir dengeye varması, hükümetin toplam gücü ile yurttaşların (yani, hem egemen varlık, hem de uyruk olan yurttaşların) toptan güçleri arasında — her şey hesaba katılmak koşuluyla — eşitlik olmasına bağlıdır.

Ayrıca, orantıyı bozmadan bu üç terimden hiçbirini değiştiremeyiz. Egemen varlık yönetmeye, yönetici yasamaya, yurttaşlar da yasayı hiçe saymaya kalkıştılar mı, düzen yerini karışıklığa bırakır, güçle istem artık birlikte yürümez olur, devlet de ya zorbalığa kaçır ya da anarşiye. Son olarak diyebiliriz ki, her orantıda yalnız bir tek orta terim bulunduğu için, bir devlette ancak bir tek iyi hükümet bulunabilir: Ama, bir ulusun ilişkilerini bin bir çeşit olay değiştirebildiğine göre, değişik hükümetler yalnız değişik uluslara değil, ayrı ayrı zamanlarda bir tek ulusa da iyi gelebilir.

İki uçtaki terimler arasında bulunabilecek orantıları anlatabilmek için, kolay tanımlanır bir orantı olmak bakımından, halkın sayısını örnek alacağım.

Diyelim, devlet on bin yurttaştan oluşmuş olsun.

GENEL OLARAK HÜKÜMET

Egemen varlık, ancak kolektif bakımdan, bir bütün olarak düşünülebilir. Ama, her insan-teki, yurttaş olarak bir birey sayılır. Onun için, egemen varlığın yurttaşla ilişkisi, on binin bire ilişkisi gibidir, yani devletin üyelerinden her birinin payına — baştan başa devlete bağlı kalmakla birlikte — egemen gücün on binde biri düşer. İsterse halk yüz bin kişi olsun, uyrukların durumu yine de değişmez; her biri yine yasaların bütün gücünü taşır. Oysa, uyrukların yüz binde bire düşen seçim oyu, yasaların kaleme alınmasını on kat daha az etkiler. Uyruk hep bir tek kaldığı için, egemen varlığın ilişkisi yurttaş sayısı ölçüsünde artar ve sonunda, devlet ne kadar büyürse, özgürlük o kadar azalır.

İlişki artar derken, eşitlikten uzaklaşır demek istiyorum. Böylece, ilişki matematik anlamda ne kadar büyükse, bayağı anlamda o kadar küçüktür. Birinci anlamdaki ilişki nicelik bakımından düşünüldüğü için üs ile, ikinci anlamda ise, özdeşlik bakımından düşünüldüğü için benzeşme ile ölçülür.

Demek, özel istemlerle genel istem arasındaki ilişki (yani, törelerin yasalara olan ilişkisi) ne kadar azalırsa, bastırıcı gücün de o kadar artması gerekir. Öyleyse, bir hükümetin iyi olabilmesi için, halkın aşırı ölçüde güçlü olması gerekir.

Öte yandan, devletin büyümesi, devlet gücünü ellerinde tutanlara daha çok kötülük eğilimi verdiği için, onlara, güçlerini kötüye kullanma araçları sağlar. Bu yüzden hükümet halkı dizginlemek için elinde ne kadar güç bulundurmamak zorundaysa, egemen varlık da hükümeti dizginlemek için eli altında o kadar güç bulundurmamak zorundadır. Burada sözünü ettiğim mutlak güç değil, devletin çeşitli parçalarının görece gücüdür.

TOPLUM SÖZLEŞMESİ

Bu ikili ilişkiden şu sonuç çıkar: Egemen varlık, hükümdar ve halk arasındaki bu sürekli ilişki keyfe bağlı bir şey değil, politik bütünün özünden doğan kaçınılmaz bir sonuçtur. Yine bu ilişkilerden çıkan bir başka sonuç da şudur: İlişkinin son terimlerinden biri, yani uyruk olarak halk, değişmediği ve bir ile gösterildiği için, ikili ilişki arttıkça ya da azaldıkça, basit ilişki ya artar ya da eksilir, dolayısıyla, orta terim de değişir. Bu da gösteriyor ki, tek ve mutlak bir hükümet biçimi yoktur; belki büyüklük bakımından birbirinden ayrı ne kadar devlet varsa, öz bakımından da o kadar ayrı hükümet vardır.

Bu sistemi gülünçleştirmek amacıyla bana: «Bu orta terimi bulmak ve hükümeti kurmak için sence halk sayısının kare kökünü almak gerekir» diyecek olanlara vereceğim karşılık şudur: «Ben bu sayıyı yalnız örnek olarak aldım burada. Sözüünü ettiğim ilişkiler yalnız insan sayısı ile değil, genel olarak, bir sürü nedenden doğan işlerin, davranışların sayısı ile ölçülür. Kısacası, bir ara, matematik terimler kullanışım, demek istediğimi az sözle anlatmak içindi; yoksa geometrideki belirliliğin ahlaksal niceliklerde yeri olmadığını bilmez değilim.»

Hükümet, kendini içine alan politik bütünün küçük ölçüde bir örneğidir. Hükümet, elinde birtakım yetkileri olan tüzel bir kişidir, egemen varlık gibi etkin, devlet gibi edildir ve başka benzer ilişkilere ayrılabilir. Bu ayırmadan ortaya başka bir ilişki, bundan da yönetim görevlerinin sırasına göre başka bir ilişki çıkar; sonunda, bölünmez bir orta terime, yani tek bir başa ya da yüksek yöneticiye varılır ki, o da, bu ilerleyiş ortasında kesir dizisiyle tam sayı dizisi arasında birim gibi

GENEL OLARAK HÜKÜMET

gösterilir.

Bu terim artışı önünde bocalamadan, hükümete yalnız devlet içinde yeni bir bütün, halktan ve egemen varlıktan ayrı, ikisinin ortasında bir aracı gözüyle bakalım şimdilik.

Bu iki bütün arasında şu önemli ayrılık vardır: Devlet kendiliğinden, hükümetse ancak egemen varlıkla birlikte vardır. Onun için, hükümdarın üstün istemi, genel istemden ya da yasadan başka bir şey değildir ve olmalıdır; gücü de, kendinde toplanan kamu gücüdür sadece: Kendi başına mutlak ve bağımsız bir işlemde bulundu mu bütünün bağları gevşemeye başlar. Son olarak, hükümdar, egemen varlığın isteminden daha etkin bir isteme sahip olursa, bu özel isteme uymak için kendi eli altında bulunan kamu gücünü kullanırsa ve bundan da biri hakka, biri de olaylara dayanan iki egemen varlık doğarsa, o zaman, toplumsal birlik ortadan kalkar ve politik bütün dağılıp gider.

Bununla birlikte, hükümetin kendisini devletten ayırt edecek bir varlığa ve gerçek bir yaşama sahip olabilmesi; bütün üyelerinin birlikte davranabilmeleri ve kuruluşundaki amaca yararlı olabilmeleri için, hükümetin kendine özgü bir *benliğe*, üyeleri arasında ortak bir duyguya, varlığını korumaya çalışan bir güce, bir isteme sahip olabilmesi gerekir. Bu özel varlık, toplantıları, danışma kurullarını gerektirir; bunlar yalnız hükümdara vergi olup, güçlüğü ölçüsünde görevli kişilere onur kazandırır. Güçlükler, asıl bütünün içinde bu ikinci derecedeki bütüne verilecek düzenin biçimindedir; bu, öyle bir düzen olacak ki, bu ikinci derecedeki bütün, kendi yapısını kesinleştirirken genel yapıyı bozmayacak; kendini korumaya yarayan özel gücü ile devletinkini

TOPLUM SÖZLEŞMESİ

koruyan gücü her zaman birbirinden ayıracak, kısacası, her zaman halkı hükümete değil, hükümeti halka feda etmeye hazır olacaktır. Bir de şu var: Hükümetin yapma bedeni bir başka yapma bedeninin eseridir; yaşamı da, bir bakıma, eğreti ve bağımlıdır. Ama bu durum, onun az çok güçlülük ve çabuklukla davranmasına ve sözgelimi, sağlık bakımından az çok gürbüz ve sağlam olmasına engel değildir. Kısacası, kuruluşunun amacından düpedüz uzaklaşmamakla birlikte, kuruluş biçimine göre ayrılabilir ondan.

İşte, devleti değişikliğe uğratan rastlantılı nedenlere göre, hükümetle devlet arasında bulunması gereken çeşitli ilişkiler bu ayrılıklardan doğar. Çünkü, aslında en iyi bir hükümet, bağlı olduğu politik bütünün kusurlarına göre ilişkileri bozulunca, en kötü bir hükümet olur.

BÖLÜM II

ÇEŞİTLİ HÜKÜMET BİÇİMLERİNİN ANA İLKESİ

Bu ayrılıkların genel nedenini ortaya koymak için, yukarıda devletle egemen varlığı birbirinden nasıl ayırdımsa, şimdi de hükümdarla hükümeti birbirinden öyle ayırmam gerekiyor.

Yöneticilerin tümü daha çok ya da daha az üyeden kurulmuş olabilir. Daha önce şöyle demiştik: Halkın sayısı ne kadar çoksa, egemen varlığın uyruklarına olan ilişkisi o kadar artar. Apaçık bir örnekseme yaparak, hükümetin yöneticilere olan ilişkisi için de aynı şeyi söy-

ÇEŞİTLİ HÜKÜMET BİÇİMLERİNİN ANA İLKESİ

leyebiliriz.

İmdi, hükümetin elindeki bütün güç, her zaman devletin gücü olduğu için, hiçbir zaman değişmez. Bundan da şu sonuç çıkar: Hükümet, bu gücü kendi üyeleri üzerinde ne kadar az kullanırsa, halkın tümü üzerinde kullanılacak gücü de o ölçüde azalır.

Öyleyse, yöneticiler ne kadar çok olursa, hükümet o kadar güçsüz olur. Bu kural, çok önemli olduğundan, iyice aydınlatmaya çalışalım onu.

Yöneticinin, kesin olarak, birbirinden ayrı üç istemi vardır: Önce, yalnız kendi çıkarını gözeten kişinin istemi; sonra, yöneticilerin ortak istemi ki, yalnız hükümdarlardan yanadır; bütünün istemi diyebileceğimiz bu istem hükümete göre genel, devlete göre özeldir. Özeldir, çünkü hükümet devletin bir parçasıdır. Üçüncü olarak da, halkın ya da egemen varlığın istemi ki, gerek bir bütün sayılan devlete, gerek bütünün bir parçası gözüyle bakılan hükümete göre geneldir.

Kusursuz yasalarda özel ya da bireysel istemin hiç yeri olmamalı; hükümetin bütününe özgü istem çok bağımlı olmalı; genel ya da egemen istemse, her zaman üstün gelmeli ve istemlerin tek temeli olmalıdır.

Oysa, doğal düzene göre bu ayrı istemler bir noktada birleştikleri ölçüde daha etkin olurlar. Buna göre, genel istem her zaman en güçsüzdür, bütünün istemi ikinci derecede gelir, özel istemse, hepsinin en güçlüsüdür. Öyle ki, hükümette her üye önce birey, sonra yönetici, en sonra da yurttaştır. Bu, toplum düzeninin gerektirdiği derecelenmenin doğrudan doğruya tersidir.

Bu gerçek ortaya konduktan sonra diyebiliriz ki, hükümetin baştan başa bir tek kişinin elinde bulunması halinde, özel istemle bütünün istemi birleşmiş ve sonun-

TOPLUM SÖZLEŞMESİ

da bütünün istemi güç bakımından en yüksek noktasına erişmiş olur. İmdi, devlet gücünü kullanmak istem derecesine bağlı olduğuna ve hükümetin mutlak gücü de hiç değişmediğine göre, hükümetlerin en etkin bir kişinin elinde bulunanıdır.

Bunun tam tersini yapıp hükümeti yasama gücüyle birleştirelim, egemen varlığı hükümdar, bütün yurttaşları da yönetici yapalım. O zaman, genel istemden ayırt edilmeyen bütünün istemi ondan daha etkin olamaz ve özel istemin alabildiğine güçlü kalmasına yol açar. Böylece, mutlak gücü hep aynı kalan hükümetin görece gücü ya da etkinliği *en aşağı noktaya* düşer.

Bunlar su götürmez ilişkilerdir. Onları doğrulamaya yarayan başka görüşler de var. Örneğin, her yöneticinin kendi bütününü içindeki etkinliği, her yurttaşın kendi bütününü içindeki etkinliğinden daha çoktur, onun için de, özel istem yönetim işlerinde egemenlik işlemlerinde olduğundan çok daha etkilidir. Çünkü, her yöneticinin hemen her zaman bir yönetim görevi vardır; oysa her yurttaş, kendi başına, hiçbir egemenlik görevi yapmaz. Ayrıca, devlet ne kadar genişlerse, gerçek gücü de o kadar artar. Ne var ki, bu artış devletin genişliği ile düz orantılı da değildir. Ama, devlet aynı kalırsa, o zaman, yöneticilerin sayısı istediği kadar artsın, sırf bu yüzden hükümetin gerçek gücü artmaz. Çünkü, bu güç devletin gücüdür ve ölçüsü de hiç değişmez. Böylece, devletin mutlak ya da gerçek yüzü artmaksızın, görece gücü ya da etkinliği azalır.

Şurası da su götürmez ki, yönetim işlerini görenlerin sayısı ne kadar artarsa, işler o kadar ağır yürür. Aşırı derecede ölçülü, ölçülü olmaya bakılır da, talihe yeterince önem verilmez. Fırsat kaçırlır ve tartışa tartışa

ÇEŞİTLİ HÜKÜMET BİÇİMLERİNİN ANA İLKESİ

şa, çok zaman, tartışmadan da hayır gelmez olur.

Yöneticilerin çoğalması ile hükümetin gevşeyeceğini yukarıda gösterdim. Ayrıca, şunu da gösterdim: Halkın sayısı ne kadar artarsa baskı gücü de o kadar artmak zorundadır. Bundan şu sonuç çıkar ki, yöneticilerin hükümete oranı, uyrukların egemen varlığa olan oranlarının tersi olmak gerekir; yani, devlet ne kadar büyürse, hükümet de o kadar daralmalıdır. Öyleki, halkın, sayısı arttığı ölçüde, baştakilerin sayısı azalmalıdır.

Hem ben burada hükümetin doğruluğundan değil, görece gücünden söz ediyorum sadece. Çünkü, yönetici sayısı ne kadar çok olursa, bütünün istemi genel isteme o kadar yaklaşır. Oysa, bir tek yöneticinin yönetiminde, bütünün bu istemi, yukarıda da söylediğim gibi, özel bir istemden başka bir şey değildir. Böylece, bir yandan kazanılan öbür yandan yitirilir. Yasacının asıl ustalığı, karşılıklı ilişkide olan hükümet gücü ile hükümet isteminin devlete en yararlı olduğu ölçüde birleşecekleri noktayı bulabilmektedir.

BÖLÜM III

HÜKÜMETLERİN BÖLÜMÜ

Bir önceki bölümde, üyelerinin sayısına göre hükümetlerin çeşitli türlere ya da biçimlere ayrıldığını gördük; geriye, bu ayrımın nasıl yapıldığını görmek kalıyor.

Önce, egemen varlık yönetim görevini bütün halka ya da halkın büyük bir bölümüne bırakabilir: Öyleki, yönetici yurttaşların sayısı öbür yurttaşların sayısını aşar.

TOPLUM SÖZLEŞMESİ

Bu çeşit yönetime *demokrasi* denir.

Ya da, egemen varlık, yönetim işini bir azınlığın eline bırakır. Öyleki, yurttaş sayısı yönetici sayısından çok olur. Bu türlü yönetime de *aristokrasi* adı verilir.

Son olarak, egemen varlık yönetimi tek bir yöneticinin eline bırakır. Bütün öbür görevliler yetkilerini ondan alırlar. Bu üçüncü biçim en yaygın yönetim biçimidir. Bunun adına da *monarşi* ya da krallık yönetimi denir.

Bütün bu biçimler ya da hiç değilse, ilk iki biçim, aza ya da çoğa elverişlidir, hatta buna oldukça büyük yatkınlıkları vardır. Çünkü, demokrasi bütün halkı içine alabildiği gibi, halkın yarısını alacak kadar da daralabilir. Aristokrasi ise, halkın yarısından başlayıp en az sayıya kadar sonsuzcasına daralabilir. Krallık bile bazı bölünmelere yatkındır. Sparta'da, anayasa gereğince hep iki kral bulunurdu. Roma İmparatorluğunda bir arada sekiz imparator bulunduğu olmuştur, ama bu yüzden, imparatorluk için parçalanmış denemezdi. Böylece, her yönetim biçiminin başka yönetim biçimi ile karıştığı bir nokta vardır. Görülüyor ki, üç ayrı adla anılan yönetim, gerçekte devletin yurttaş sayısı kadar biçimler almaya elverişlidir.

Dahası var: Aynı yönetim bazı bakımlardan birtakım parçalara ayrılabilmesine ve bunların bir bölümü bir çeşit, bir bölümü de başka çeşit yürütülebildiğine göre, bir araya getirilen bu üç biçimden birçok karma biçim elde edilebilir. Bunların her birini bütün basit biçimlerle çarpıp çoğaltabiliriz.

Yönetim biçimlerinden her birinin bazı durumlarda en iyi, bazı durumlarda ise en kötü *olabileceği* göz önüne alınmadan, en iyi yönetim biçimi üstünde, öteden be-

HÜKÜMETLERİN BÖLÜMÜ

ri tartışmalar yapılagelmiştir.

Ayrı ayrı devletlerde, yüksek görevliler sayısının yurttaş sayısı ile ters orantıda olması gerekiyorsa, bundan şu sonuç çıkar: Demokrasi yönetimi, genel olarak, küçük devletlere; aristokrasi yönetimi orta devletlere; monarşi yönetimi de büyük devletlere elverişli gelmektedir. Bu kural doğrudan doğruya ilkedan çıkmaktadır. Ama, kural dışında kalabilecek bir sürü durumu nasıl sayıp dökelim?

BÖLÜM IV

DEMOKRASİ

Yasayı yapan, onun nasıl yürütölmesi ve yorumlanması gerektiğini daha iyi bilir. Onun için, yürütme gücünü yasama gücüyle birleştiren anayasadan daha iyisi olamaz gibi görünür: Ama, aslında, hükümeti birçok bakımlardan yetersiz duruma düşüren budur. Çünkü, birbirlerinden ayrılmalari gereken şeyler ayrılmamıştır ve kralla egemen halk, aynı kişi olunca, adeta hükümet-siz bir hükümet kurmuş olurlar.

Yasaları yapanın onları yürütmesi iyi olmadığı gibi, halkın tümünün birden dikkatini kamu işlerinden çevirip özel işler üzerinde toplaması da iyi değildir. Özel çıkarların kamu işlerini etkilemesinden daha tehlikeli bir şey olamaz. Hükümetin yasaları kötüye kullanmasından gelecek kötölük, kişisel görüşlerin kaçınılmaz sonucu olarak yasacının ahlakça bozulması yanında hiç kalır. O zaman da, devlet özünde bozulduğu için, hiçbir yenilik yapılamaz olur. Hükümeti hiçbir zaman kötüye

TOPLUM SÖZLEŞMESİ

kullanmayan bir halk, bağımsızlığını da kötüye kullanmaz: Kendini her zaman iyi yöneten bir halkın yönetilmeye gereksinimi yoktur.

Sözcüğü tam anlamında alırsak, diyebiliriz ki, gerçek demokrasi hiçbir zaman var olmamıştır ve olmayacaktır. Çoğunluğun yönetmesi ve azınlığın yönetilmesi doğal düzene aykırıdır. Kamu işleriyle uğraşmak için halkın ara vermeden toplanması düşünülemez; ve bu iş için, yönetim biçimi değişmeden komisyonlar kurulamayacağı da kolayca anlaşılır.

Gerçekte, bir ilke olarak şunu ortaya atabilirim, sanıyorum: Hükümetin görevlerini birçok kurullar arasında paylaşıncı, sayıca üyeleri az olan kurullar, kendiliğinden, er geç en yetkili duruma geçerler. Bunun nedeni belki de bu kurullarda işlerin daha çabuk sonuca bağlanmasıdır.

Hem, böyle bir hükümet için nice güç koşulların bir araya gelmesi gerekmez ki. Önce, devlet küçük olacak ki, halk rahatça toplanabilsin, her yurttaş öbür yurttaşların hepsini kolayca tanıyabilsin. Sonra, işlerin üst üste yığılıp çetin tartışmalara yol açmasını önleyecek kadar törelerde sadelik olacak. Ayrıca, sınıflarda ve zenginliklerde çokça eşitlik olacak. Yoksa, haklarda ve yetkilerde uzun zaman eşitlik sürdürülemez. Bir de lüks az olacak ya da hiç olmayacak. Çünkü, lüks ya zenginlikten doğar ya zenginliği zorunlu kılar; zenginin de ahlakım bozar, yoksulun da; birinciye mal mülk, ikinciye de açgözlülük yüzünden. Lüks, yurdu gevşekliliğe ve yokuşa sürükler; devletin elinden bütün yurttaşlarını alır; onları birbirine, hepsini de kamuoyuna köle eder.

İşte, bunun için, ünlü bir yazar²⁰ cumhuriyetin ilkesi olarak erdemi göstermiştir. Çünkü erdem olmazsa bü-

DEMOKRASİ

tün bu koşullar sürüp gidemez. Ne var ki, bu üstün zekâlı adam, gerekli ayrımları yapmadığı için, çok zaman, düşüncelerinde doğruluktan, kimi zaman da açıklıktan uzak kalmış ve aynı ilkenin (egemen güç her yerde aynı olduğu için) iyi kurulmuş her devlette, hükümet biçimine göre az ya da çok yer alması gerektiğini anlamamıştır.

Şunu da ekleyelim ki, hiçbir yönetim, demokrasi ya da halk yönetimi kadar iç savaş ve karışıklıklara elverişli değildir. Çünkü, demokrasi kadar durmadan biçim değiştirmeye alabildiğine kayan, varlığını korumak için de daha çok uyanıklık ve yiğitlik isteyen hiçbir yönetim yoktur. Böylesi bir kuruluş içinde yurttaş güçlenmeli, diretme kazanmalı, erdemli bir *Palatin*'in²¹ Polonya diyet kurultayında söylediği şu sözleri de ömrü boyunca her gün içinden tekrarlamalı: *Malo periculosam libertatem quam quietum servitium*.²²

Bir tanrılar ulusu olsaydı, demokrasi ile yönetilirdi. Böylesi olgun bir yönetim insanların harcı değil.

BÖLÜM V

ARISTOKRASİ

Burada birbirinden çok ayrı iki tüzel kişi karşındayız: Hükümet ve egemen varlık. Buna göre, biri yurttaşlar, öbürü de yalnız yönetim üyeleri açısından genel olan iki istem karşındayız demektir. Böylece, hükümet kendi iç örgütünü istediği gibi düzenleyebilirse de, hal-ka yalnız egemen varlık adına seslenebilir, yani halkın kendisi adına. Bunu hiç unutmamalı.

İlk toplumlar kendilerini aristokrasi yolundan yö-

TOPLUM SÖZLEŞMESİ

nettiler. Aile başkanları herkesi ilgilendiren işleri kendi aralarında karara bağlarlardı. Gençler, görgünün sözüne ses çıkarmaz, boyun eğerdiler sadece. *Papazlar, eskiler, senato, geronte*'lar gibi adlar buradan geliyor. Kuzey Amerika yabanlıları bugün bile kendilerini böyle yönetiyor, hem de çok iyi yönetiyorlar.

Ama, toplum kurumlarının yarattığı eşitsizlik, doğal eşitsizliğe üstün gelince, zenginlik ya da güçlülük²³ yaştan üstün tutuldu ve aristokrasi de seçime bağlandı. Sonunda, babanın varı yoğunla birlikte oğula geçen güç, aileleri soylulaştırıp, yönetimi de babadan oğula geçer duruma getirdi ve yirmi yaşında senato üyeleri çıktı ortaya.

Demek, üç çeşit aristokrasi var: Doğal, seçime bağlı ve soydan geçme aristokrasi. Birincisi basit halklara uygun gelir. Üçüncüsü, yönetimlerin en kötüsüdür. İkincisi ise en iyisidir; gerçek anlamda aristokrasi budur çünkü.

Seçime bağlı aristokrasinin, iki gücün birbirinden ayrı olması dışında, üyelerinin seçkin olması gibi bir üstünlüğü vardır. Çünkü, halk hükümetinde, bütün yurttaşlar devlet yöneticisi olarak doğar, ama aristokrasi hükümeti ise sadece bir avuç insanı yönetici yapar; onlar ancak seçim yoluyla yönetici olurlar;²⁴ bu yoldan, doğruluk, bilgi, görgü, halkın tercih ve saygısını çeken bütün öbür nedenler, halkın akıllıca yönetilebileceğine birer güvenektir.

Ayrıca, toplantılar daha kolay yapılır, işler daha iyi tartışılır, daha düzenle, daha çabuklukla görülür. Yabancı ülkelerde devletin saygınlığını değerli senatörler, tanınmamış ya da hor görülen halk yığınınından çok daha iyi korurlar.

ARİSTOKRASİ

Kısacası, bilge kişilerin halk yığınıny yönetmesi en iyi ve en doğal bir düzen gereğidir; kendi çıkarları için değil, halkın yararı adına yönettiklerinde kimsenin kuşkusunu olmadığı sürece. Boş yere yönetim araçlarını artırmamalı, yüz seçkin insanın başarabileceği işi yüz bin kişiye yaptırmamalıdır. Ama, şu da unutulmamalı ki, burada bütünüün çıkarı genel isteme, kamu yararına pek de uymayan bir yön vermeye başlar; kaçınılmaz bir başka eğilim de, yürütme gücünün bir parçasını yasalardan çekip almaktır.

Tek tek insanlar bakımından, genel istemin ardından yasaların hemen uygulanabilmesi için, iyi bir demokraside olduğu gibi, ne o kadar küçük bir devlet ister, ne de o kadar basit ve doğru bir halk. Yöneticilerin halkı yönetmek için yurdun orasına burasına dağılıp kendi bölgelerinde egemenlik taslamamaları, bağımsızlığa kalkışıp sonunda birer efendi kesilmemeleri için ulusun da pek o kadar büyük olmaması gerekir.

Ama, aristokrasi halk hükümetine kıyasla daha az erdem isterse de, zenginlerde ölçü, yoksullarda da azakanarlık gibi kendine özgü başka erdemler ister. Çünkü, aristokraside tam bir eşitliğin yeri olmasa gerek: Sparta'da bile tam eşitlik gözetilmiş değildir.

Sözün kısası, bu çeşit hükümet varlık bakımından bazı eşitsizlikleri gerekli buluyorsa, bu, kamu hizmetlerinin yönetimini, genel olarak, bütün zamanlarını en iyi yoldan bu işlere verebilecek kimselere bırakmak içindir yalnız. Yoksa, Aristoteles'in dediği gibi, hep varlıklıların üstün tutulması değildir. Tam tersine, bunun karşısı bir seçimle halka bazen şunu göstermek gerekir ki, insanların değeri konusunda zenginlikten çok daha önemli birtakım yeğleme nedenleri vardır.

BÖLÜM VI

MONARŞİ

Hükümdara, yasaların gücü ile birlik kurmuş ve devlette yürütme gücünü elinde tutan tüzel ve kolektif bir kişi gözüyle baktık buraya kadar. Şimdi de, bu gücü doğal bir kişinin, gerçek bir insanın elinde toplanmış olarak düşüneceğiz. İşte, yasa gereğince bu gücü tek başına kullanmaya hakkı olan kimseye monark ya da kral adı verilmektedir.

Kolektif bir varlığın insan tekini temsil ettiği bütün öbür yönetimlerin tersine, monarşide insan teki kolektif varlığı temsil eder. Öyleki, hükümdara varlık veren ruhsal birlik, maddesel bir birliktir aynı zamanda; yasanın öbüründe büyük bir çabayla bir araya getirdiği yetiler bu birlikte kendiliğinden bir arada bulunmaktadır.

Böylece, halkın istemiyle hükümdarınki, devletin genel gücüyle hükümetin özel gücü hep aynı etkene bağlıdır, makinenin bütün çarkları aynı eldedir ve her şey aynı amaca yönelmiştir. Birbirini yok edecek karşıt davranışlar yoktur hiç; ve en ufak bir çabayla daha büyük bir sonuç alınabilecek bir başka devlet düzeni de düşünülemez. Kıyıda rahat rahat oturup bir gemiyi zahmetsizce çekiveren Arkhimedes bence, çalışma odasından geniş ülkelerini yöneten, kendisi kıpırdamaz görünüp her şeyi hareket ettiren usta bir monarka benzer.

Ama hiçbir hükümet bundan daha güçlü olmadığı gibi, özel istemin daha baskın çıktığı ve öbür istemleri daha kolaylıkla avucunun içine alabildiği bir başka hükümet de yoktur. Her şey aynı amaca yönelmekle bir-

MONARŞİ

likte, bu amaç hiç de halkın mutluluğunu gözetmez. Yönetim gücü de devletin zararına işler durur.

Krallar mutlak olmak isterler. Onlara: «Böyle olmanın en iyi yolu kendini halka sevdirmektir,» diye uzaktan uzağa bağırıp dururlar. Bu genel kural çok güzel, hatta bazı bakımlardan çok doğrudur da: Ne yazık ki, saraylarda alaya alınacaktır hep. Halkın sevgisinden gelen güç, en büyük güçtür kuşkusuz, ama iğreti ve koşula bağlıdır. Hükümdarlar hiçbir zaman bununla yetinmeyeceklerdir. En iyi krallar, canları isterse, kötü olmayı deneyebilirler, ama bu, onların başta kalmalarına engel olmaz. Bir politika öğütçüsü istediği kadar onlara: «Halkın gücü kendi gücünüz demektir. Onun için, en büyük çıkarınız halkın dört başı mamur, kalabalık ve zorlu olmasındadır,» diyedursun. Onlar, bunun doğru olmadığını çok iyi bilirler. Kişisel çıkarları, her şeyden önce, halkın güçsüz, yoksul olmasını, hiçbir zaman kendilerine karşı gelememesini ister. Doğrusunu isterseniz, uyruklar sözünden dışarı çıkmadıkça, hükümdarın çıkarı halkın güçlü olmasındadır. Çünkü, bu güç, hükümdarın kendi gücü olduğu için, komşuları çekinirler ondan. Ama, bu çıkar ikinci derecede ve bağımlı olduğu, boyun eğme ile güç de birbiriyle uzlaşmadığı için, elbette ki, hükümdarlar kendilerine en yakın bir yarar sağlayan ilkeyi üstün tutarlar. İşte, Eşmül'in İbranilerin gözleri önüne koyduğu, Machiavelli'nin de açıkça gösterdiği buydu. Machiavelli krallara ders verir gibi görünerek uluslara büyük öğütler vermiştir. *Il Principe* adlı yapıtı cumhuriyetçilerin kitabıdır.²⁵

Monarşinin, genel durumu ile, yalnız büyük devletlere uygun düştüğünü gördük; monarşinin kendini inceleyince, yine aynı şeyi buluyoruz. Devletin yönetim

TOPLUM SÖZLEŞMESİ

kadrosu çoğaldıkça, hükümdarın uyruklarıyla olan ilişkisi o kadar azalır, azaldıkça da eşitliğe yaklaşır, böylece demokrasideki tam eşitliğe varır. Hükümet küçüldükçe bu ilişki artar, hükümet bir tek kişinin eline geçince de *en yüksek noktasına* varır. O zaman, hükümdarla halk arasına çok büyük bir açıklık girmiş olur, devlet de bağlantıdan yoksun kalır. Bağlantı kurmak için, birtakım ara sınıfların bulunması gerekir; bu sınıfları doldurmak için de hükümdarlara, büyüklere, soylulara gereksinim duyulur. Ama, bütün bunlar küçük bir devlete uygun gelmez. Çünkü, her türlü sınıf ayırımı onu yıkıma götürür.

Büyük bir devletin yönetimi güçse, bir kişi eliyle yönetilmesi daha da güçtür. Kral kendi yerine başkasını geçirdiği zaman ne gibi sonuçlar doğduğunu da herkes bilir.

Monarşi yönetimini cumhuriyet yönetiminden her zaman aşağı durumda tutan en önemli ve kaçınılmaz eksiklik şudur: Cumhuriyet yönetiminde halkoyu hemen her zaman yalnız aydın ve yetenekli kişileri yüksek görevlere getirir; bunlar görevlerini onurla yaparlar. Oysa, monarşilerde yüksek görevlere erişenler, çoğu kez, birtakım insan taslakları, düzenbaz, entrikacı, aşağılık kimselerdir. Saraylarda yüksek görevlere ulaşmaya yaranan aşağılık yetenekler, bu görevlere gelir gelmez bu adamların budalalıklarını halkın gözü önüne sermekten başka işe yaramaz. Halk, adamlarını seçmekte hükümdardan daha az yanılır. Cumhuriyet yönetiminin başında bir budalanın bulunması kadar, kralın bakanları arasında gerçek değerde bir kimsenin bulunması da binde bir rastlanır bir şeydir. İşte, bu bir sürü yönetici taslağı yüzünden hemen hemen çökmekte olan monarşide,

MONARŞİ

güzel bir rastlantıyla, doğuştan yönetici bir adam* işbaşına gelirse, bu adamın bulduğu yollar ve olanaklar karşısında herkesin parmağı ağzında kalır ve bu durum memleket tarihinde yeni bir dönem açar.

Monarşiyle yönetilen bir devletin iyi çekilip çevrilebilmesi için, bu devletin büyüklüğü ya da genişliği, onu yöneten kimsenin yetenekleriyle ölçülmelidir. Fethetmek, yönetmekten çok daha kolaydır. Oldukça uzun bir kaldıraçla insan dünyayı tek parmağı ile yerinden oynatabilir ama, onu taşımak için Herkül'ün omuzları gerekir. Bir devlet azıcık büyükse, hükümdar ona oranla hemen her zaman çok küçük kalır. Tam tersine, bir devlet başa göre çok küçük oldu mu (ki buna binde bir rastlanır) yine kötü yönetilir. Çünkü, baş hep büyük amaçlar peşinde koşarak halkın yararını unuttur; aşırı yeteneklerini kötüye kullanarak halkı mutsuzluğa sürükler, tıpkı yeteneksizlikleri yüzünden halkı mutsuz yapan kafasız şefler gibi. Bir krallık her saltanat süresinde, hükümdarın yetilerine göre ya genişler ya daralır diyebiliriz. Oysa, bir senatörün yetileri daha az değiştiği için, devletin de sınırları daha kararlı olur ve yönetim daha da kötü işlemez.

Bir tek adamın yönettiği hükümetin en ağır basan sakıncası, devlet gücünün durmadan el değiştirmesidir; oysa bu, öbür iki yönetim biçiminde, arasız bir bağlantı kurar. Bir kral öldü mü, yerine bir başkasının geçmesi gerekir; seçimler tehlikeli aralıklara yol açar, aralıklarsa fırtınalı geçer. Yurttaşlar, bu yönetimde pek bulunmayan çıkarsızlık ve dürüstlükten yoksunsalar, işin içine entrikalar, baştan çıkarmalar karışır.

* Duc de Choiseul (Çev.)

TOPLUM SÖZLEŞMESİ

Devlet kendini birisine satmışsa, o kimsenin, sırası gelince, devleti satmaması ve güçlülerin kendisinden çektikleri paraları güçsüzlerden çıkarmaması pek olacak şey değildir. Böyle bir yönetimde, her şey, er geç parayla satılmaya başlar ve kralların yönetimi altında dirlik düzenlik, saltanat aralarındaki kargaşalıklardan beter olur.

Bu belaları önlemek için neler yapılmadı ki! Bazı kral ailelerinde hükümdarlık babadan oğula geçer duruma sokuldu. Kralların ölümünde her çeşit kavgayı önlemek için tahta geçiş sırası kabul edildi, yani seçimin sakıncaları yerine naipliğin sakıncası konuldu, görünürdeki bir durgunluk, akıllı bir yönetimden üstün tutuldu ve iyi kralları seçme konusunda çekişmektense, çocukları, doğaya aykırı yaratıkları, aptalları başa getirmek tehlikesi göze alındı. Bu gibi kimseleri başa getirmeyi göze aldıkları zaman talihin kendilerine karşı döneceğini düşünmediler. Genç Dionysos'un kötü bir davranışını yüzüne vuran ve «Benim böyle bir şey yaptığımı gördün mü?» diyen babasına, «Sizin babanız kral değildi ki,» diye verdiği karşılık hayli akıllıca bir karşılıktır.²⁶

Başkalarını egemenliği altında tutmak için yetiştirilen bir kimseyi doğruluk duygusundan ve akıldan uzak tutmak bakımından her şey el ele vermiştir. Genç hükümdarlara saltanat etmek sanatını öğretmek, denildiğine bakılırsa, hayli ter dökürürmüş insana: Bu eğitimden de pek yararlandıkları olmuyor galiba. Onlara boyun eğme sanatını öğretmekle işe başlansa daha iyi olur bence. Tarihin onurla andığı en büyük krallar hiç de boyun eğdirmek için yetiştirilmiş değiller. Bu öyle bir sanattır ki, insan öğrendiği ölçüde ona daha az sahip olur; boyun eğdirmekten çok boyun eğmekle daha iyi

MONARŞİ

elde eder onu. *Nam utilissimus idem ac brevissimus bonarum malarumque rerum detectus cogitare quid aut nolueris sub alio prencipe, aut volueris.*²⁷

Bu tutarsızlığın bir sonucu da, krallık yönetiminin kararsızlığıdır; bu yönetim baştaki hükümdarın ya da onun adına hüküm süren kimselerin karakterine göre kimi zaman şöyle, kimi zaman böyle davrandığı içindir ki, uzun süre, ne değişmez bir amacı olabilir, ne de tutarlı bir davranışı. Bu değişkenlik de devleti hep bir yoldan bir başka yola, bir tasarıdan bir başkasına iter. Bu duruma, hükümdarın hep aynı kaldığı öbür yönetim biçimlerinde rastlanmaz. İşte onun içindir ki, bir sarayda ne kadar çok oyun düzen varsa, bir senatoda o kadar bilgelik vardır. Cumhuriyetler amaçlarına daha değişmez, daha tutarlı görüşlerle ilerler. Oysa, bütün bakanlarca, hatta bütün krallarca tutulan yol her şeyde kendilerinden öncekilerin tersine davranmak olduğuna göre, krallığın bakanları arasında yapılan her değişiklik, devletin kendisinde de bir devrim oluşturur.

Bu tutarsızlık ayrıca, krallıktan yana olan politika kuramcılarında sık sık rastlanan bilgiciliği de açıklamaktadır. Bu bilgicilik, yalnız toplum yönetimini aile yönetimine, hükümdarı da aile babasına benzetmekle kalmıyor (bu yanlış daha önce çürütmüştük) aynı zamanda, hükümdara, gereksinimi olan bütün erdemleri bol keseden veriyor ve onu nasıl olması gerekiyorsa öyle düşünüyor: Bu yüzden de krallık yönetimi bütün öbür yönetim biçimlerine üstün oluveriyor. Çünkü, o yönetimlerin en iyisi olması için de, genel isteme daha uygun bir birlik istemine gereksinimi vardır.

Ama, Platon'un dediği gibi,²⁸ kral yaradılıştan o kadar az bulunur bir kişiye, doğayla talih ona taç giydirdi-

TOPLUM SÖZLEŞMESİ

mek için kim bilir kaç kez el ele vereceklerdir. Krallara özgü eğitim, bu eğitimi görenleri ister istemez bozuyorsa, başa geçmek amacıyla yetiştirilen bir sürü adamdan ne beklenebilir? Demek, krallık yönetimini iyi bir kralın yönetimi ile karıştırmakla insan kendini aldatmış olur. Bu yönetimin özünde ne olduğunu anlamak için, onu yetisiz ve kötü hükümdarların eli altındayken incelemeli. Çünkü, onlar ya tahta yetisiz ve kötü olarak çıkarlar ya da taht onları bu duruma getirir.

Bu güçlükler bizim yazarların gözlerinden kaçmamıştır; ama bundan tasalandıkları da yok. Onlara bakılırsa, bunun devası kem küm etmeden boyun eğmektir. Tanrı öfkelenince kötü krallar yollar; onlara Tanrı'nın bir cezası diye katlanmak gerek. Bu sözler, pek yükseltici, örnek olucu sözlerdir kuşkusuz ama, bir politika kitabından çok, vaaz kürsüsüne daha yaraşmaz mı acaba? Mucizeler yapacağını söyleyen, ama bütün ustalığı hastalara dişlerini sıkıp dayanmalarını salık veren bir hekim için ne düşünmeli? Başımızda kötü bir hükümet varsa, ona katlanmak gerektiğini biliriz: Asıl sorun, iyi bir hükümet bulmaktır.

BÖLÜM VII

KARMA HÜKÜMETLER

Doğrusu aranırsa, basit yönetim diye bir şey yoktur, denebilir. Tek bir başın kendi buyruğu altında bir takım görevlileri; bir halk hükümetinin de bir başı olması gerekir. Onun için, yürütme gücünün paylaşılmasında, büyük sayıdan küçüğe doğru bir derecelenme var-

KARMA HÜKÜMETLER

dır her zaman. Şu da var ki, kimi zaman büyük sayı küçüğe, kimi zaman da küçük sayı büyüğe bağlı kalır.

Kimi zaman (ister İngiltere hükümetinde olduğu gibi, art arda gelen parçalar karşılıklı olarak birbirine bağlı olsun, ister Lehistan'da olduğu gibi, parçalardan her birinin gücü bağımsız ama, kusurlu olsun) paylaşma eşit olur. Bu son biçim kötüdür, çünkü hükümette birlik olmaz ve devlet bağlantıdan yoksun kalır.

Basit hükümet mi iyidir, karma hükümet mi? Bu soru politika yazarlarının boyuna tartıştıkları bir sorudur; buna da, her çeşit yönetim biçimi ile ilgili soruya yukarıda verdiğim karşılığın aynısını vermek gerekir.

Basit hükümet, salt basit olduğu için, en iyi hükümettir. Ama, yürütme gücü yeterince yasama gücüne bağlanmazsa, yani hükümdarın egemen varlığa bağlantısı halkın hükümdara olan bağlantısından fazla olursa, o zaman, ölçsüzlüğü bulunacak çare, hükümeti bölmektir. Çünkü, o zaman, bütün bu parçaların uyruklar üzerinde yine etkileri vardır, ama bölünmeleri hepsini birden egemen varlık karşısında zayıflatır.

Aynı sakınca, hükümetin bütünlüğünü bozmadan yürütme ve yasama güçlerini dengeleştirmeye ve her birinin haklarını korumaya yarayan orta yetenekte yöneticiler getirmekle de önlenebilir. O zaman da, yönetim karma değil, ılımlı olur.

Bunun tersi sakınca da, benzer yollarla önlenebilir. Hükümet çok dağınıksa, onu toplatmak için birtakım kurullar oluşturulabilir. Bu yol bütün demokrasilerde uygulanmaktadır. Birinci durumda, gücünü azaltmak, ikinci durumda ise güçlendirmek için yönetimi parçalarlar. Çünkü, gücün de, güçsüzlüğün de *en yüksek aşaması* basit hükümetlerde bulunur. Karma hükümetler-

TOPLUM SÖZLEŞMESİ

de ise orta derecede bir güç vardır.

BÖLÜM VIII

HER YÖNETİM BİÇİMİ HER MEMLEKETE GİTMEZ

Özgürlük her iklimde yetişen bir meyve değildir, onun için her ulus ulaşamaz ona. İnsan, Montesquieu'nün koyduğu bu kural üstünde ne kadar düşünürse, doğruluğunu o kadar anlar; ne kadar çürütmeye kalkarsa, yeni yeni kanıtlarla doğrulanmasına o kadar fırsatlar verir.

Dünyanın bütün yönetimlerinde devlet tüketir, üretmez. Öyleyse, tüketilen nesneler nereden geliyor ona? Üyelerinin gereksinim fazlasından. Kamuya gerekli gereksinimleri teklerin gereksinim fazlası karşılar. Bundan şu sonuç çıkar: Toplum hali, insanların emeği kendi gereksinimlerinden fazlasını sağladığı sürece ayakta durabilir.

Ama bu fazlalık dünyanın bütün memleketlerinde bir değildir. Birçoklarında önemli, kimisinde orta derecededir. Bazılarında sıfır, hatta bazılarında da sıfırın altındadır. Ürünün tüketime olan durumu, iklimin verimliliğine, toprağın gerektirdiği emek biçimine, ürünlerin çeşidine, halkın gücüne ve gerekli yiyecek içeceğinin azlığına çokluğuna, son olarak da, asıl durumu meydana getiren birbirine benzer başka durumlara bağlıdır.

Öte yandan, bütün hükümetlerin özü bir değildir. Kimisi az tüketici, kimisi çok tüketicidir. Aralarındaki ayrılıklar başka temele dayanır: Genel giderler, kaynak-

HER YÖNETİM BİÇİMİ HER MEMLEKETE GİTMEZ

ları ne kadar aşarsa, yurttaşların yükü o kadar ağır olur. Bu yükün ağırlığını ölçerken, vergilerin tutarından çok, çıktıkları ellere dönmek için geçmek zorunda oldukları yolu ölçmek gerekir. Bu dolaşım çabuk ve düzenli olursa, verginin az ya da çok olması önemli değildir; halk her zaman varlıklı, devlet hazinesi her zaman yolunda demektir. Tam tersine, halk ne kadar az vergi öderse ödesin, vergi eline dönmüyorsa, durmadan vergi ödediği için, elinde avucunda bir şey kalmaz olur; devlet de hiçbir zaman varlıklı olamaz ve halk hep yoksul kalır.

Bundan şu sonuç çıkar: Halkla hükümet arasında uzaklık ne kadar artarsa, vergiler de o ölçüde ağırlaşır. Bundan ötürü halk, demokrasilerde en hafif vergi yükü altındadır; aristokraside daha ağır, monarşideyse en ağır yükü taşır. Demek, monarşi yalnız çok varlıklı uluslara, aristokrasi varlık ve büyüklükçe orta halli devletlere, demokrasi de küçük ve yoksul devletlere elverişlidir.

Gerçekte, insan bu konuda ne kadar çok düşünürse, özgür devletlerle monarşik devletler arasında o kadar çok ayrılık bulur. Özgür devletlerde, her şey ortak yarara harcanır. Monarşi ile yönetilen devletlerdeyse, kamu gücü ile kişilerin gücü birbirini karşılıklı olarak etkiler; birinin güçsüzlüğü, öbürünün gücünü artırır. Zorbalık yönetimi ise, uyrukları mutlu yapmak amacıyla yönetecek yerde, yönetmek amacıyla yoksul duruma sokar onları.

İşte, her iklimde birtakım nedenler vardır ki, bunlara dayanarak bu iklimin gerektirdiği yönetim biçimlerini belirleyebiliriz; hatta ne çeşit halkı olması gerektiğini bile söyleyebiliriz.

Ürünlerin emeği karşılamadığı verimsiz ve çorak topraklar ekimsiz ve boş kalmamalı ya da vahşilerle dol-

TOPLUM SÖZLEŞMESİ

durulmalıdır; insan emeğinin ancak zorunlu şeyleri karşılayabildiği yerlerde yalnız barbar uluslar oturmalı. Çünkü, bu gibi yerlerde bir toplum düzeni (*politie*) kurulamaz. Emeğe göre ürün fazlası orta derecede olan yerler özgür uluslara elverişlidir. Az emeğe karşılık çok ürün veren bol ve verimli toprakları olan yerlerse monarşiyle yönetilmeli ve yurttaşların gereksinim fazlasını hükümdarın lüksüne harcamalı. Çünkü, bu fazlalığı kişilere dağıtıp çarçur edecek yerde hükümete vermek daha yerinde olur. Bunun dışında kalan birtakım ayrı durumlar olduğunu biliyorum elbet. Ama ayırlamalar her şeyi doğal düzene götüren devrimlerle kuralı doğrular.

Genel yasaları, bu yasaların etkisini değiştirebilen özel nedenlerden ayırt edelim. Bütün Güneyi cumhuriyetler, Kuzeyi de zorba devletler kaplamış olsalar bile, şurası yine de su götürmez ki, iklimin etkisiyle zorbalık yönetimi sıcak memleketlere, barbarlık soğuk memleketlere, iyi bir toplum düzeni de ılımlı bölgelere elverişlidir. Şunu da görüyorum ki, ilkeyi kabul etmekle birlikte, bunun uygulanması tartışılabilir: Denilecektir ki, çok verimli soğuk memleketler bulunduğu gibi, çok verimsiz sıcak ülkeler de vardır. Yalnız, bu güçlük, sorunu bütün yönleriyle incelemeyenler içindir. Yukarıda söylediğim gibi, emek, güç, tüketme vb. güçlüklerini de hesaba katmak gerekir.

Diyelim ki, aynı genişlikte iki topraktan biri beş, öbürü on ürün versin. Birincide oturanlar dört, ikincide oturanlar da dokuz oranında tüketirlerse, birincinin üretim fazlası beşte bir, ikincinininki de onda bir olur. Bu iki fazlalık arasındaki oranla ürünler arasındaki oran birbirinin tersi olduğu için, beş veren toprak on verenin iki kat fazlasını verir demektir.

HER YÖNETİM BİÇİMİ HER MEMLEKETE GİTMEZ

Ama önemli olan iki kat ürün değildir. Genel olarak, verimlilik bakımından kimsenin soğuk memleketlerle sıcak memleketleri bir tutmaya kalkışacağını da sanmam. Bununla birlikte, böyle bir eşitliği varsayalım; hatta, isterseniz, İngiltere ile Sicilya'yı, Lehistan'la Mısır'ı denk tutalım. Daha güneyde Amerika ile Hindistan gelir, daha kuzeyde de hiçbir şey. Oysa, ürünlerdeki bu eşitliğe karşılık, tarım bakımından ne büyük ayrılıklar vardır. Sicilya'da toprağı şöyle bir kazmak elverirken, İngiltere'de ne büyük emek harcamak gerektir. Öyleyse, aynı ürünü vermek için, daha çok insan emeğı isteyen yerde, ürün fazlası daha az olacak, ister istemez.

Bundan başka, aynı sayıda insanların, sıcak memleketlerde daha az yiyip içmediklerini de göz önünde tutalım. Sıcak yerlerde iklim, az yiyip içmeyi sağlık adına gerekli kılar. Oralarda kendi memleketlerindeymiş gibi yaşamak isteyen Avrupalılar, dizanteri ve kızamıktan sapır sapır dökülürler. Chardon diyor ki: «Biz Avrupalılar Asyalılara kıyasla yırtıcı hayvanlara, kurtlara benzeriz. Bazı kimseler İranlıların aza kanar olmalarını topraklarının az işlenmesine verirler. Oysa, tam tersine, İran'ın yiyecek içecek bakımından pek bolluk içinde olmayışının nedeni, halkın gereksiminin az olmasıdır bence. Az yiyip içmeleri memleketteki kıtlığın bir sonucu olsaydı, yalnız yoksulların az yemeleri gerekirdi. Oysa, genel olarak, orada herkes az yiyip içer. Yine öyle olsaydı, her vilayette toprakların verimliliğine göre, az ya da çok yemeleri gerekirdi. Oysa, İran'ın her yerinde hep aynı aza kanarlık var. İranlılar yaşama biçemleriyle pek övünürler ve kendi yaşayışlarının Hristiyanlarından ne denli üstün olduğunu anlamak için de yüzlerinin rengine bakmanın yetivereceğini söylerler. Ger-

TOPLUM SÖZLEŞMESİ

çekten, İranlıların tenleri pürüzsüz, ciltleri güzel, ince ve parlaktır. Oysa, Avrupalılar gibi yaşayan ve buyrukları altında bulunan Ermenilerin derileri sert, yüzleri sivilceli, gövdeleri iri ve hantaldır.»

Ekvatora yaklaştıkça, insanların daha az şeyle yaşadıkları görülür. Ora insanları, hemen hemen et yemezler. Pirinç, mısır, kuskus, darı ve manyok unudan yapılan çörekler günlük besileridir onların. Hindistan'da milyonlarca insan var ki, günlük geçimleri beş parayı bulmaz. Avrupa'da bile kuzey ulusları arasında yiyip içme isteği bakımından büyük ayrılıklar göze çarpar. Bir İspanyol, bir Almanın akşam yemeğiyle sekiz gün yaşayabilir. İnsanları oburcasına yiyen memleketlerde lüks, yiyecek ve içeceğe yönelir. Bu lüks kendini İngiltere'de et yemekleri ile dolu sofralarda gösterir. İtalya'da insanı şeker ve çiçeğe boğarlar.

Giysilerdeki lükste de buna benzer ayrılıklar vardır. Mevsim değişimleri çabuk ve zorlu olan iklimlerde giysiler daha iyi ve daha sadedir. Giysinin süs yerine geçtiği iklimlerde ise, yarardan çok gösteriş aranır. Giysi oralarda bir lükstür. Napoli'de Pausilippeum'da her gün birtakım adamların gezindiklerini görürsünüz. Bunların ayaklarında çorap adına hiçbir şey yokken, sırtlarında yaldızlı işlemeli sakolar vardır. Yapılar için de durum aynıdır: Havanın etkisinden korkulmayan yerlerde yalnız gösterişe önem verilir. Paris'te, Londra'da evlerin sıcak ve rahat olmasına bakılır. Madrid'de, gösterişli salonlar vardır. Orada kapanır cinsten pencere yoktur ve herkes sıçan deliğine benzer yerlerde yatar.

Besinler sıcak memleketlerde daha özlüdür, hepsinin kadı tuzu daha bir yerindedir. Bu da üçüncü bir ayrılıktır ki, ikinciye etkilemekten geri kalmaz. İtalya'

HER YÖNETİM BİÇİMİ HER MEMLEKETE GİTMEZ

da niçin çok sebze yenir? Sebzeler oralarda iyi, besleyici ve çok lezzetlidir de ondan. Fransa'da ise yalnız suyla yetiştirildikleri içindir ki sebzeler besleyici değildir. Bu yüzden de sofralarda pek önem verilmez onlara. Bununla birlikte, ne daha az yer tutarlar, ne de ekilmek için daha az çabayı gerektirirler.

Denene denene görülmüştür ki, Kuzey Amerika'nın buğdayları, Fransa'ninkilerden daha aşağı nitelikte olmakla birlikte, daha çok un vermektedir. Fransa'nın buğdayları ise kuzey memleketlerinkinden daha fazla un sağlamaktadır. Bundan çıkan sonuca göre diyebiliriz ki, genel olarak Ekvator'dan kutba doğru buna benzer bir derecelenme vardır. Öyleyse, eşit ürünlerden daha az besin elde etmek apaçık bir zarar değil de nedir?

Bütün bu çeşitli görüşlere, bunların sonucu olan ve bunları destekleyen bir başkasını ekleyebilirim. Buna göre, sıcak memleketler soğuk memleketlerden daha az halka gereksinme duyar ve daha çok insan besleyebilir. Böylece, iki kat fazlalık olur ki, bu da zorba yönetimlerin ekmeğine yağ sürer. Aynı sayıda halkın oturduğu yer ne denli büyük olursa, ayaklanmalar o kadar güç olur orada. Çünkü, halk çabucak ve gizlice bir araya gelip bir çıkar yol bulmaya çalışamaz; hükümet için, tasarıları sezip önlemek, haberleşmeleri kesmek de her zaman işten bile değildir. Ama, kalabalık bir ulusun bireyleri birbirlerine ne kadar yakın olurlarsa, hükümet de egemen varlığın hakkını o kadar güç çığneyebilir. Hükümdar, kendi danışma kurulunda ne kadar güvenle karar verirse, ayaklanmaları yöneten başlar da kendi odalarında o kadar güvenle düşünüp oylashırlar. Hükümdarın askerleri karargâhlarında ne kadar çabuk toplanırlarsa, halk da meydanlarda o kadar çabuk top-

TOPLUM SÖZLEŞMESİ

lanır. Demek, zorba bir yönetimin üstünlüğünü sağlayan şey, uzaklardan etkide bulunmaktır. Kendine sağladığı dayanak noktaları sayesinde hükümetin gücü uzaklardan etkili olur, tıpkı kaldıracın gücü gibi.²⁹ Halkın gücü ise, tam tersine, ancak toplaşmış bulunduğu zaman etkili olabilir: Yere dağınık olarak serpilen barutun etkisi gibi ulusun gücü de yayıldıkça uçup gider, yok olur. Halkı az clan memleketler de yine zorba yönetime en elverişli memleketlerdir: Yırtıcı hayvanlar ancak çöllerde hüküm sürerler.

BÖLÜM IX

İYİ YÖNETİMİN BELİRTİLERİ

Mutlak olarak en iyi yönetim hangisidir diye soruldu mu, ortaya belirsiz olduğu kadar, çözümlenemez bir sorun atılmış demektir; ya da daha doğrusu, halkların mutlak ya da bağıntılı durumlarında ne kadar olağan bileşimler varsa, o kadar iyi çözümler de vardır.

Ama, belli bir ulusun iyi ya da kötü yönetildiğinin belirtileri nelerdir diye sorulsaydı, iş değişirdi ve o zaman, olaylara dayanan bu sorun çözümlenebilirdi.

Ne var ki, çözümlenmiyor hiç; çünkü, herkes kendine göre çözümlenmek istiyor onu. Uyruklar kamusal dirliği överler, yurttaşlar da özgürlüğü. Kimisi malların, kimisi kişilerin güvenliğini üstün tutar. Kimine göre en iyi yönetim en sert, kimine göre de en yumuşak olanıdır. Kimi suçların cezalandırılmasını, kimi işlenmeden önlenmesini ister. Kimi komşu devletleri yıldırmanın

İYİ YÖNETİMİN BELİRTİLERİ

iyi olduğunu ileri sürer, kimi onları yok saymak daha iyidir, der. Kimi paranın elden ele geçmesine sevinir, kimi halkın yiyecek ekmegi olsun, der. Bu ve buna benzer noktalar üstünde uyuşulsa bile, sorunun çözümüne yaklaşmış sayılır mıyız? Ahlaksal nitelikler kesin bir ölçüye vurulamadığı için, belirtiler bakımından anlaşma olsa bile, değer biçme işinde nasıl uyuşulabilir?

Ben kendi hesabıma, bu kadar basit bir belirtiyi insanların tanımazlıktan gelmelerine ve onu kabul etmeyecek kadar kötü niyet göstermelerine şaşıp kalmaktayım. Politik bir ortaklık kurmanın amacı nedir? Üyelerinin korunmuş, gelişip mutluluğa erişmiş olduklarının en güvenilir belirtisi nedir peki? Sayıları, nüfusları. Öyleyse, üstünde bu kadar tartışılmış olan bu belirtiyi uzaklarda aramayın. Her şey eşit olmak koşuluyla, dışarıdan katılmalar, yurttaşlığa alınmalar ve sömürgeler olmadan, yönetimi altında yurttaş sayısının arttığı hükümet şüphesiz ki, en iyi hükümettir. Yönetimi altında halk sayısının azalıp yok olmaya yüz tuttuğu hükümetse en kötü hükümettir. Siz ey hesap uzmanları, şimdi iş size düşüyor: Sayın, ölçün, kıyaslayın!³⁰

BÖLÜM X

HÜKÜMETİN KÖTÜYE KULLANILMASI VE BOZULMAYA YÜZ TUTMASI

Özel istem durmaksızın genel istemi etkilediği için, hükümet de egemenliği etkilemekte sürekli bir çaba gösterir. Bu çaba ne denli artarsa, ana yapı o kadar deği-

TOPLUM SÖZLEŞMESİ

şikliğe uğrar; ve burada hükümdarın istemine karşı gelip bir denge kurabilecek bir bütün istemi bulunmadığı için, hükümdar sonunda, egemen varlığa ister istemez baskı yapacak ve toplum sözleşmesini bozacaktır. İşte, bu öylesine kaçınılmaz ve öze bağlı bir kusurdur ki, politik bütünü, doğuşundan başlayarak durmaksızın ortadan kaldırmaya çalışır, tıpkı yaşlılık ve ölümün insan bedenini yok etmesi gibi.

Bir hükümetin bozulması için, genel olarak, iki yol vardır: Biri hükümetin daralması, öbürü de devletin dağılması.

Bir hükümetin sıkışıp daralması, büyük sayıdan küçüğe, yani demokrasiden aristokrasiye, aristokrasiden krallığa geçmesiyle olur. Hükümetin doğal eğilimi budur.³¹ Hükümet küçük sayıdan büyüğe doğru gerisin geriye giderse gevşemekte olduğunu söyleyebiliriz: Ne var ki, bu tersine ilerleyiş olacak şey değildir.

Gerçekte, hükümet gücü tükenip de elindekini yitirecek duruma düşmedikçe biçimini değiştirmez. Genişleyerek daha da gevşeyecek olursa, o zaman, gücü sıfıra düşer ve yaşama olanağı daha da azalır. Onun için, gevşedikçe zembereğini kurmak ve sıkıktırmak gerekir: Yoksa, zembereğin ayakta tuttuğu devlet yıkılıp gider.

Devletin dağılması iki türlü olabilir:

Dağılma, önce, hükümetin devleti yasalara göre yönetmemeye başlaması ve devlet gücünü zorla ele geçirmesi ile olur. O zaman önemli bir değişiklik meydana gelir: Hükümet değil, devletin kendisi sıkışıp daralır: yani, büyük devlet eriyip gider ve onun içinde, yalnız hükümet üyelerinin kurduğu bir başka devlet ortaya çıkar, demek istiyorum. Bu da, halkın geri kalanı için bir efendiden, bir zorbadan başka bir şey değildir artık. Öyleki,

HÜKÜMETİN KÖTÜYE KULLANILMASI

hükümet egemenliği zorla ele geçirir geçirmez toplum sözleşmesi bozulur ve hukukça doğal özgürlüklerine yeniden kavuşan yurttaşlar boyun eğmeye zorlanırlarsa da boyun eğmek zorunda değildirler.

Hükümet üyeleri hep birlikte kullanmak zorunda oldukları devlet gücünü ayrı ayrı ellerine geçirdikleri zaman da aynı durum olur. Bu da, yasaya adanmış bir karşı gelmez ve büyük karışıklıklara yol açar. O zaman, ne kadar yönetici varsa, o kadar da hükümdar var demektir ve parçalanmakta hükümetten aşağı kalmayan devlet de ya yok olup gider ya da biçim değişir.

Devlet ortadan kalktığı zaman, biçimi ne olursa olsun, hükümetin kötüye kullanılmasına, genel olarak, *anarşi* denir. Bir ayırım yaparsak görürüz ki, demokrasi bozulunca *ochlocratie*, aristokrasi de *oligarchie* olur. Buna, krallığın da yozlaşarak *tyrannie*'ye dönüştüğünü ekleyeceğim: Ama tyran'lık ikircil anlamlı bir sözcüktür, açıklanmak ister.

Tyran, halk dilinde, hakka ve yasalara aldırış etmeksizin zorbaca yöneten bir krala denir. Açık ve kesin anlamındaysa, tyran haksız olarak krallık gücünü eline geçiren bir kişidir. Yunanlılar bu sözcüğü bu son anlamda alırlardı: İyi kötü ayırımı yapmadan güçleri hakka dayanmayan hükümdarlara tyran derlerdi.³² Demek oluyor ki, *tyran* ve *usurpateur* (gasıp) aynı anlama gelen iki sözcüktür.

Aynı şeylere aynı adı vermek gerekirse, krallık gücünü zorla ele geçirene tyran, egemen gücü zorbalık ve düzenle kendine mal edene de *despot* diyeceğim. Tyran, yasalara göre yönetme hakkını yasalara aykırı olarak kendine mal eden kimsedir. Despot ise, kendini yasala-

TOPLUM SÖZLEŞMESİ

rın üstüne çıkaran kişidir. Demek ki, tyran despot olabilir; despot ise her zaman tyran'dır.

BÖLÜM XI

POLİTİK BÜTÜNÜN YOK OLUŞU

İşte, en iyi kurulmuş hükümetlerin doğal ve kaçınılmaz sonucu budur. Sparta ve Roma yok olduktan sonra, hangi devlet sonsuzcasına sürüp gitmeyi umabilir? Sürekli bir yönetim biçimi kurmak istiyorsak, onu sonsuz yapmayı düşünmeyelim. Başarı elde etmek için, ne olmayacak işlere kalkışalım, ne de insan elinden çıkarma ürünlere insan işlerinin elverişli olmadığı dayanıklılığı vermek kuruntusuna kapılalım.

Politik bütün, tıpkı insan bedeni gibi, daha doğar doğmaz ölmeye başlar ve göçüşünün nedenlerini kendinde taşır. Ama ikisi de az ya da çok sağlam bir yapıya sahip olabilirler; bu yapı da onları az ya da çok zaman sürdürebilir. İnsanın yapısı doğanın eseridir; devletin kiye insanın ürünü. Ömürlerini uzatmak insanların elinde değildir ama, devlete en iyi düzeni sağlayarak ömrünü olduğunca uzatmak ellerindedir. En iyi kurulan bir devlet bile yok olup gidecektir elbette, ama öbür devletlerden çok sonra. Meğerki, beklenmedik bir olay vaktinden önce yok olmasına yol açmış olsun.

Politik yaşamın ilkesi egemen güçtedir. Yasama gücü devletin yüreği, uygulama gücü de beynidir; bütün öbür parçalara canlılık sağlar. Beyin felce uğrasa bile insan yine yaşayabilir. İnsan aptal kalır ama, yine de yaşar. Ama yürek görevini göremez olunca, canlı varlık

POLİTİK BÜTÜNÜN YOK OLUŞU

da ölür.

Devlet yasalarla değil, yasama gücüyle yaşar. Dü-
nün yasası bugünü bağlamaz: Ama, bu konuda ses çı-
karılmazsa kendiliğinden bağlandığı anlamı çıkarılır;
egemen varlık da, ortadan kaldırmak elindeyken kaldır-
madığı yasaları durmadan gerçekliyor sayılır; bir defa
için «istiyorum» dediği şeyi, sonradan «istemiyorum» de-
medikçe, her zaman için istiyor demektir.

Öyleyse, eski yasalara niçin bunca saygı gösterili-
yor? Eski oldukları için. Bu yasaları uzun zaman sürdü-
rebilen şeyin, eski istemlerin yetkinliği olduğuna inan-
mamız gerekiyor. Çünkü, egemen varlık bunları her za-
man yararlı saymamış olsaydı, çoktan ortadan kaldırır-
dı. İşte, bundan ötürü, her iyi kurulmuş devlette yasa-
lar güçlerini yitirecek yerde, durmadan yeni güçler ka-
zanır. Eskinin hep iyi olduğu yolundaki peşin yargı, bu
yasaları her gün biraz daha saygın yapar. Oysa, yasalar
eskimekle güçlerini yitirirler: Bu da artık, yasama gü-
cünün yok olduğunu, devletin de yaşamadığını gösterir.

BÖLÜM XII

EGEMEN GÜÇ NASIL SÜRÜP GİDER

Egemen varlığın elinde yasama gücünden başka bir
yetki olmadığı için, ancak yasalarla iş görür. Yasalarsa,
genel istemin gerçek işlemleri olduklarından, egemen
varlık ancak halk bir araya geldiği zaman iş görebilir.
Halkın kurultay halinde toplanması düştten başka bir
şey değil, denecek. Bugün bir düştür, doğru; ama iki bin
yıl önce düş değildi. İnsanların özü mü değişti dersiniz?

TOPLUM SÖZLEŞMESİ

İnsanın iç sorunlarında olağanın sınırları sandığımız kadar dar değildir: Onu darlaştıran güçsüzlüğümüz, ahlaksızlıklarımız, kör inançlarımızdır. Alçak ruhlu insanlar büyük adamlara inanmazlar: Aşağılık köleler *özgürlük* sözüne gülerler.

Neler yapılmış olduğuna bakıp, neler yapılabileceğini düşünelim. Eski Yunan cumhuriyetlerinden söz edecek değilim. Ama, bana kalırsa, Roma Cumhuriyeti büyük bir devlet, Roma kenti de büyük bir kentti. Son nüfus sayımı, Roma'da eli silah tutan dört yüz bin yurttaş olduğunu; imparatorluğun son nüfus sayımı da — uyruklar, yabancılar, kadınlar, çocuklar ve köleler bir yana — dört milyonu aşkın yurttaş bulunduğunu göstermişti.

İnsan, bu başkent ve dolaylarının kalabalık halkını sık sık toplamanın güç olduğunu düşünebilir. Bununla birlikte, Roma halkının toplanmadığı, hem de birkaç kez toplanmadığı haftalar pek azdı. Halk, bu toplantılarda yalnız egemenlik haklarını kullanmakla kalmaz, yönetim haklarının bir bölümünü de kullanır; bazı işleri görüşür, bazı davalara bakardı ve bu halk, genel meydana, bir yurttaş, bir o kadar da yönetici gibi davranırdı çoğu kez.

Ulusların ilk günlerine bakacak olursak, görürüz ki, eski hükümetlerin çoğunda, hatta Makedonyalılar ile Frankları gibi monarşik hükümetlerde, buna benzer toplantılar yapıldı. Ne olursa olsun, şu su götürmez durum bütün güçlülere bir karşılıktır: Var olandan var olabileceği çıkarmak bana uygun gibi görünüyor.

BÖLÜM XIII

DEVAM

Kurultay halinde toplanan halkın birtakım yasaları kabul ederek bir defada devletin anayasasını saptaması elvermez; kesiksiz bir yönetim kurması ya da kesin olarak yöneticilerin seçimini sağlaması da yetmez: Beklenmedik olayların gerektirebileceği olağanüstü toplantılardan başka belli ve süreli toplantılar da olmalı; hiçbir şey bunları ne kaldırabilmeli, ne de geciktirebilmeli. Öyleki, halk, belli günlerde, açıkça çağrılmaya gerek kalmadan, yasa gereğince toplanmalı.

Ama, yalnız toplanma tarihleri bakımından hukuka uygun olan bu toplantılar dışında, bu işle görevli olanlar yasaca gösterilen yollardan çağrılmayan halk toplantılarını yolsuz saymalı ve orada yapılan şeylere geçersiz gözüyle bakmalı: Çünkü, toplanma buyruğu bile yasadan gelmelidir.

Yasaya aykırı toplantıların sıklık derecesine gelince, kesin kurallar konamayacak kadar sayısız nedenlere bağlıdır bu. Yalnız, genel olarak denilebilir ki, hükümet ne denli güçlü olursa, egemen varlık da kendini o denli göstermelidir.

Bana şöyle denebilir: Bunlar bir tek kent için doğru olabilir; ama, ya devletin birçok kenti varsa, o zaman ne yapmalı? Egemen gücü parçalara mı ayırmalı? Yoksa, onu bir kentte toplayıp öbürlerini onun buyruğu altına mı koymalı?

Karşılık olarak ben de derim ki: Bunların hiçbirini yapmamalı; ilkin şu var ki, egemen güç basit ve tektir, onu parçalamak demek, onu yok etmekle birdir. Sonra,

TOPLUM SÖZLEŞMESİ

bir ulus gibi, bir kent de, yasal olarak başka bir kentin buyruğu altına konamaz. Çünkü, politik bütünün özü, boyun eğme ile özgürlüğün uzlaşmasını gerektirir. *Uyruk ve egemen varlık* sözcükleri arasında aynı bağlaşıma vardır; bu bağlaşıma kavramı ise yurttaş sözcüğünde birleşir.

Bir de şunu söyleyebilirim: Bir tek kenti bir tek sitede toplamak her zaman için kötüdür; ve böyle bir birleşme yapmak isteyince de, bunun doğuracağı sakıncaları önleyebileceğimizi ummayalım. Yalnız küçük devletler olsun diyenlere karşı, büyük devletlerin kötülüklerini ortaya koymamalı hiç. Ama küçük devletlerin yüklerle karşı koyabilmeleri için gerekli gücü nasıl sağlamalı? Büyük krala karşı koyan eski Yunan siteleri ve yakın zamanlarda Avusturya kral soyuna karşı duran Hollanda ve İsviçre kentlerinde olduğu gibi.

Bununla birlikte, devlet tam ve gerekli sınırlara indirilmezse, bir çare daha kalır: O da, bir başkent bulundurmamak, hükümeti her kentte nöbetleşe oturtmak ve memleketin halk toplantılarını sırayla orada yapmaktır.

Memleket topraklarına eşit sayıda insan yerleştirin, her yere aynı hakları verin, bolluk ve hayat sağlayın: Böylece devlet hem olabildiğince güçlü olur, hem daha iyi yönetilir. Unutmayın ki, kentlerin surları köy evlerinin yıkıntılarıyla yapılır. Başkentte yükselen her sarayı gördükçe, bütün bir ülkenin yıkıntıya çevrildiğini görüyormuşum gibi gelir bana.

BÖLÜM XIV

DEVAM

Halk egemen bir bütün olarak yasaya uygun biçimde toplanır toplanmaz, hükümetin her çeşit yargı hakkı ortadan kalkar, yürütme gücü artık işlemez ve herhangi bir yurttaşın varlığı en büyük yöneticinininkine kadar kutsal ve dokunulmaz olur. Çünkü, temsil edilenin bulunduğu yerde temsil diye bir şey kalmaz. Roma'da comitia'lardan yükselen patirtilerin çoğu bu kuralı bilmemekten ya da umursamamaktan ileri gelmiştir. O zaman, consul'lar sadece halkın temsilcileriydi, tribun'larsa düpedüz birer hatiptiler.³³ Senatoya gelince, hiçbir şey değildi o.

Bu toplantılar arasındaki zamanlarda hükümdar oldum bittim korkulara düşer. Çünkü, o zamanlarda kendisinden üstün bir gücün varlığını kabul eder ya da etmek zorunda kalır. Baştakiler, politik bütünün koruyucusu ve dizgini olan bu halk toplantılarından öteden beri ürküntü duymuşlardır. Onun için, yurttaşları bu toplantılardan bıktırmak amacıyla her çeşit çabadan çekinmedikleri gibi, karşı koymalar, güçlükler ve vaatlerden kaçınmazlar. Yurttaşlar cimri, korkak, gevşek oldukları, özgürlükten çok rahatlarına düştükleri zaman, hükümetin artan çabaları karşısında uzun süre dayanamazlar. Böylece, dayanma gücü gitgide arttığından, egemen güç sonunda yok olur ve sitelerin çoğu da zamanından önce çöküp gider.

Ama bazen egemen güç ile keyfe bağlı hükümet arasına aracı bir güç girer ki, şimdi de ondan söz etmek gerekiyor.

BÖLÜM XV

MİLLETVEKİLLERİ YA DA TEMSİLCİLER

Kamu görevi yurttaşların en başta gelen işi olmaktan çıktığı ve yurttaşlar kendileri çalışacak yerde, paralarıyla hizmet görme yolunu seçtikleri zaman, devlet yok olmaya yüz tutar. Savaşa mı katılmak gerekiyor? Yurttaşlar paralarıyla asker tutar, kendileri evlerinde otururlar; toplantıya mı katılmak gerekiyor, o zaman da milletvekillerini seçer, yine evlerinde otururlar. Tembellikleri ve paraları, onlara sağlasa sağlasa yurdu köleliğe sürükleyecek askerlerle, onu satacak temsilciler sağlarlar.

Yurttaşların kendi görecekları işleri parayla görülür hizmetler durumuna sokan nedenler, ticaret ve zanaatın güçlüğü, aşırı kazanç hırsı, gevşeklik ve rahata düşkünlüktür. Kazancını kolayca artırabilmek için, onun bir parçasını gözden çıkarır insan. Paranızı bağışlayın, çok geçmez, köle olursunuz. Şu *finances* sözcüğü kölelere özgü bir sözcüktür; site de bilinmeyen bir sözcük. Gerçekten özgür bir devlette, yurttaşlar her şeyi parayla değil, kol gücüyle yaparlar. Ödevlerinden kurtulmak için değil, tam tersine, onu kendileri yapmak için para verirler. Beylik düşüncelerden çok uzağım. Bence angaryalar, vergilerden daha az aykırıdır özgürlüğe.

Devlet ne kadar iyi kurulmuş olursa, yurttaşların kafasında kamu işleri özel işlere kıyasla o kadar üstün bir yer tutar. Hatta, özel işler daha da azalır, çünkü, ortak mutluluktan her bireyin payına kendi mutluluğundan daha büyüğü düşer ve dolayısıyla özel çabalardan bekleyeceği fazla mutluluk kalmaz. İyi yönetilen bir si-

MİLLETVEKİLLERİ YA DA TEMSİLCİLER

tede herkes halk toplantılarına koşar; kötü bir yönetimdeyse oraya gitmek için kimse yerinden kımıldamak istemez. Çünkü, bu toplantılarda yapılanlarla kimse ilgilenmez; orada genel istemin ağır basmayacağını herkes önceden sezer. Çünkü, ev işleri her şeyi kendine çeker. İyi yasalar daha iyilerinin yapılmasına yol açar, kötüler de daha kötülerinin.

Bir kimse devlet işleri için *neme gerek* dedi mi, devleti yok olmuş bilmeli.

Yurt sevgisinin gevşemesi, özel çıkar oyunları, devlet sınırlarının aşırı genişliği, fetihler, yönetim işlerinin kötüye kullanılması gibi nedenler millet meclislerinde milletvekilleri ya da temsilciler bulundurma yolunu esinlemiştir. Bazı memleketlerin *tiers état* dedikleri, bunlardır. Böylece, iki sınıfın çıkarı birinci ve ikinci derecede önemli tutulmuş, genel yarar ise üçüncü dereceye düşmüştür.

Egemenlik hangi nedenlerden ötürü başkasına aktarılamazsa, yine aynı nedenlerden temsil de edilemez. Egemenlik başlıca genel isteme dayanır, genel istemse temsil olunamaz; ya genel istemdir ya değildir, ikisinin ortası olamaz. Buna göre, milletvekilleri milletin temsilcileri değildirler ve olamazlar. Olsa olsa geçici işlerinin görevlileri olabilirler; hiçbir kesin karara da varamazlar. Halkın onamadığı hiçbir yasa geçerli değildir, yasa sayılmaz. İngiliz halkı kendini özgür sanıyorsa da aldanıyor, hem de pek çok; o ancak parlamento üyelerini seçerken özgürdür: Bu üyeler seçilir seçilmez, İngiliz halkı köle olur, bir hiç derekesine iner. Kısa süren özgürlük anlarında, özgürlüğünü o kadar kötüye kullanır ki, onu yitirmeyi hak eder.

Temsilci seçme düşüncesi yenidir. Bu düşünce bize,

TOPLUM SÖZLEŞMESİ

derebeylik yönetiminden, insan soyunu alçaltan ve insan adını lekeleyen o çok haksız ve saçma yönetimden geçmiştir. Eski cumhuriyetlerde, hatta monarşilerde bile, halkın hiçbir zaman temsilcisi yoktu; halk bu sözcüğü bilmezdi bile. Pek tuhaftır ki, çok kutsal saydıkları Roma'da tribün'ların halk görevlerini zorla ele geçirebilmeleri kimsenin aklından bile geçmemiştir ve o kadar büyük bir halk yığını arasında, kendi başlarına halk adına ellerine bir tek oy bile geçirmeye yeltenmemişlerdir. Bir bölük yurttaşın oylarını damlar üstünden verdiği Gracchi'ler zamanında olup bitenlere bakarak, halkın bazen ne büyük güçlülere yol açtığını bir düşünün.

Hak ve özgürlüğün her şey demek olduğu yerlerde tersliklerin, sakıncaların sözü bile edilmez. Bu bilge halk her şeye tam değerini verirdi: Tribün'ların yapmayı göze alamadıklarını liktorlarına yaptırdı. Çünkü, liktorların kendini temsile kalkmalarından korkusu yoktu.

Bununla birlikte, tribün'ların kimi zaman halkı nasıl temsil ettiklerini açıklamak için, hükümetin egemen varlığı nasıl temsil ettiğini düşünmek elverir. Yasa, genel istemin kamuya bildirilmesinden başka bir şey olmadığına göre, yasama yetkisinde halkın temsil edilemeyeceği açıktır. Ama, yasaya uygulanan bir güç olan yürütme gücünde ise, halk temsil edilebilir, edilmelidir de. Bu da gösteriyor ki, konu iyice incelendikte, pek az ulusun yasalara sahip oldukları ortaya çıkar. Her ne olursa olsun, şurası da su götürmez ki, tribün'lar hiçbir yürütme güçleri olmadığı için, Roma halkını, görevlerinden aldıkları haklara dayanarak değil, senatonun haklarını zorla ele geçirerek temsil edebilmişlerdir.

Eski Yunan'da, halk yapacağı işleri kendi yapardı; durmadan meydanlarda toplanırdı. Yunanlılar yumuşak

MİLLETVEKİLLERİ YA DA TEMSİLCİLER

bir iklimde yaşıyorlardı. Aç gözlü değildiler. İşlerini kölelere gördürürlerdi. En büyük sorunları özgürlükleriydi. Aynı kolaylıklarınız yoksa, aynı hakları nasıl elde tutabilirsiniz? Daha sert bir iklim sizde daha çok gereksinimler doğurur.³⁴ Genel meydan yılın altı ayı toplanılmaz haldedir. Kısık sesinizi açıkta kimseye duyuramazsınız. Özgürlüğünüzden çok, kazancınızı düşünürsünüz, yoksulluktan korktuğunuz kadar kölelikten korkmazsınız.

Ya, demek özgürlük ancak kölelik sayesinde korunabiliyor, öyle mi?. Belki. İki aşırı uç birleşir. Doğada yeri olmayan şeyin sakıncaları vardır; hele uygar toplumunkiler daha da çoktur. Öyle kötü durumlar vardır ki, insan özgürlüğünü ancak başkalarının pahasına elinde tutabilir; yurttaşın eksiksizce özgür olabilmesi, kölenin alabildiğine köle olmasına bağlıdır. Sparta'da durum böyleydi, işte. Siz ey zamanımızın halkları! Size gelince, köleleriniz yoktur ama, asıl sizler kölesiniz; kölelerin özgürlüğünü kendi özgürlüklerinizle ödüyorsunuz. Birini öbürüne üstün tutmaktan istediğiniz kadar övünün, bence bu, insanlık duygusu değil, korkaklıktır daha çok.

Bütün bunlardan ne herkes köle olmalıdır, ne de kölelik hakkı yerinde bir şeydir demek istiyorum. Bunun tersini ispatlamıştım daha önce. Ben, burada yalnız kendilerini özgür sanan zamanımız halklarının niçin temsilcileri bulunduğunu ve eski halklarınsa niçin bulunmadığını anlatmak istiyorum. Ne olursa olsun, bir ulus kendine temsilciler seçer seçmez, özgürlüğünü de, varlığını da yitirmiş olur.

Her şeyi iyice inceledikten sonra görüyorum ki, bundan böyle egemen varlık aramızda haklarını kullanıp

TOPLUM SÖZLEŞMESİ

durmayacaktır, meğerki, site çok küçük olsun. Ama, site çok küçük olursa, boyunduruk altına alınmaz mı? Hayır, büyük bir ulusun dış gücü ile küçük bir ulusun kolay yönetim ve düzeninin birleştirilebileceğini aşağıda göstereceğim.³⁵

BÖLÜM XVI

HÜKÜMET KURUMU HIÇ DE SÖZLEŞMEYE DAYANMAZ

Yasama gücü iyice kurulduktan sonra, sıra yürütme gücüne gelir. Çünkü, yalnız özel işlemlerle sürdürülen yürütme gücü, öz bakımından değişik olan yasama gücünü elinde tutabilseydi, hak ve olaylar öylesine birbirine karışırdı ki, hangisinin yasa olduğu, hangisinin olmadığı kestirilemezdi ve böylece özü bozulan politik bütün, çok geçmeden, zorbalığın kurbanı olurdu; oysa, kendisi zorbalığı önlemek için kurulmuştur.

Yurttaşlar, toplum sözleşmesi gereğince, birbirlerine eşit olduklarından, hepsinin yapması gerekeni hepsi isteyebilir; oysa, hiç kimsenin kendi yapamadığı bir şeyi başkasından istemeye hakkı yoktur. Hükümeti kurarken egemen varlığın hükümdara verdiği hak, politik bütünü yaşatmak ve yürütmek için gerekli olan bu haktır işte.

Birçoklarına göre, bu yönetim işi halk ile halkın seçtiği başlar arasında yapılan bir sözleşmedir; öyle bir sözleşme ki, onunla taraflardan birinin ne gibi koşullar altında buyruk vereceği, ötekinin de boyun eğeceği saptanır. Tuhaf bir sözleşme yolu, doğrusu. Ama bu görü-

HÜKÜMET KURUMU HIÇ DE SÖZLEŞMEYE DAYANMAZ

şün tutar yanı var mı, görelim bir.

Önce, en yüce güç başkasına aktarılamadığı gibi, değiştirilemez de; onu sınırlamak, ortadan kaldırmak olur. Egemen varlığın kendinden üstün bir varlık kabul etmesi saçma ve çelişik bir şeydir. Kendi kendini, bile bile, bir efendiye kul etmek, özgür olmanın ta kendisidir.

Ayrıca şurası da apaçık ki, halkın filan ya da falan kişilerle yaptığı bu sözleşme özel bir sözleşme olurdu; onun için de bu anlaşma ne bir yasa sayılabilirdi, ne de bir egemenlik işlemi; dolayısıyla de haksız olurdu.

Bir de şu var: Anlaşmayı yapan taraflar, birbirlerine karşı durumlarında hiçbir güvenek bulunmaksızın, doğa yasasının buyruğu altına girerler. Bu da, her bakımdan toplum haline aykırıdır: Elinde güç bulunan kimsenin sözleşmeye uyup uymamak her zaman elinde olduğuna göre, bir adamın bir başkasına: «Canınızın istediğini bana geri vermek koşuluyla size varımı yoğunu bırakıyorum,» demesine de sözleşme adı verilebilir o zaman.

Devlette yalnız bir tek sözleşme vardır, o da, ortaklık sözleşmesidir. Sadece bu, başka her türlü sözleşmeyi olanaksız kılar. Bunun dışında ne türlü sözleşme yaparsanız, bunu bozar.

BÖLÜM XVII

HÜKÜMET DURUMU

Öyleyse, hükümetin kurulmasını sağlayan işlemi hangi kavrama göre düşüneceğiz? Önce şunu söyleye-

TOPLUM SÖZLEŞMESİ

lim ki, bu işlem karmaşıktır ya da iki ayrı işlemden oluşmuştur: Yasa koyma ve onu yürütme işlemi.

Birincisiyle, egemen varlık şu ya da bu biçimde bir yöntem kurulacağını karar altına alır ki, bunun bir yasa olduğu açıktır.

İkincisiyle de, halk bu türlü yönetim görevlerini üzerlerine alacak başları görevlendirir. Bu, özel bir iş olduğu için bir ikinci yasa değil, belki, sadece birincinin bir sonucu ve bir yönetim işidir.

Güçlük, hükümet daha var olmadan bir hükümet işleminin nasıl bulunabileceğini ve egemen varlıktan ya da uyruktan başka bir şey olmayan halkın bazı durumlarda nasıl hükümdar ya da yönetici olabileceğini anlayabilmektedir.

İşte, burada politik bütünün şaşırtıcı özelliklerinden biri daha meydana çıkmış oluyor. Bu özelliklerle politik bütün, görünüşte birbirine karşıt işlemleri uzlaştırır; çünkü, bu uzlaştırma, egemenliğin birden demokrasi kılığına girivermesiyle olur; öyleki, elle tutulur bir değişiklik olmaksızın ve yalnız herkesin herkese karşı yeni bir ilişkisi ile, birer yönetici durumuna giren yurttaşlar genel işlerden özel işlere, yasadan yürütme işine geçerler.

Bu ilişki değişmesi eylemde benzeri görülmemiş bir düşünce oyunu değildir: İngiltere parlamentosunda her gün rastlanan bir şeydir bu. İngiltere'de, Avam Kamarası, bazı hallerde işleri daha iyi görüşebilmek için büyük bir kurultay halini alır; az önce egemen bir kurulken basit bir yarkurul oluverir. Öyleki, büyük kurultay olarak bir konu üzerinde hazırladığı raporu, Avam Kamarası olarak yine kendi sunar ve bir başka ad altında daha önce karara bağladığı şeyi, bir başka adla yine görüş-

HÜKÜMET DURUMU

meye başlar.

İşte, demokrasi yönetiminin üstünlüğü buradadır: Genel istemin düpedüz bir işlemiyle kurulabilmesinde. Bundan sonra, bu geçici hükümet — kabul edilen hükümet geçiciyse eğer — iktidarda kalır ya da egemen varlık adına yasanın istediği hükümeti kurar ve böylece her şey yoluna yordamına göre yapılmış olur. Yukarıda koyduğumuz ilkelerden ayrılmaksızın hükümet kurmanın, bunun dışında, herhangi bir başka yasal yolu yoktur.

BÖLÜM XVIII

HÜKÜMETİN ZORLA ELE GEÇİRİLMESİNİ ÖNLEYEN YOLLAR

Bu açıklamalar XVI. bölümde söylenenleri doğrular ve şu sonucu açıkça ortaya koyar: Hükümet kurma işi hiçbir zaman bir sözleşme işi değil, bir yasa işidir. Yürütme gücünü ellerinde tutanlar da halkın efendileri değil, görevlileridir; halk istediği zaman onları işbaşına getirir, istediği zaman da işten uzaklaştırır. Onların işi sözleşme yapmak değil, boyun eğmektir; devletin kendilerine yüklediği görevi kabul etmekle de, yalnız yurttaşlık ödevlerini yapmış olurlar; koşullar üstünde tartışmaya hakları yoktur.

Demek, halk babadan oğula geçen bir hükümet kurduğu zaman (bu, ister kral soyuna bağlı monarşik bir sınıf olsun, ister bir sınıf yurttaşa bağlı aristokratik bir hükümet olsun), kendini bağlamış olmaz; yönetime sadece geçici bir biçim vermiş olur, o kadar.

TOPLUM SÖZLEŞMESİ

Gerçi, bu değişiklikler her zaman tehlikelidir; genel yarara aykırı bir durum olmadıkça da kurulu bir hükümete dokunmamalıdır. Ama, bu sakınma bir hukuk kuralı değil, bir politika ilkesidir. Devlet askerlik gücünü generallerin eline bırakmak zorunda olmadığı gibi, sivil gücü de başkanlarına bırakmak zorunda değildir.

Yine bu gibi durumlarda, yasaya uygun ve yolunda bir davranışı kışkırtıcı bir kargaşalıktan ve bütün halkın isteğini herhangi fesatçı kalabalığın gürültüsünden ayırt eden bütün formalitelere gereğince dikkat edilemez. Özellikle burada, o iğrenç duruma, yasanın esirgemeyeceği en zorlu işlemi uygulamaktan kaçınmamalıdır. Zaten, hükümdar da gücünü halka karşın korumada bu zorunluktan geniş ölçüde yararlanır ve bu gücü zorla almış olduğunu da kimsenin ileri sürmesine meydan vermez. Çünkü, sadece haklarını kullanıyormuş gibi davranmasına karşın, bu hakları artırmak ve görevleri yalnız düzeni sağlamak olan halk toplantılarını, kamusal dirliği korumak bahanesiyle, yasak etmek kendisi için işten bile değildir. Öyle ki, bozulmasına göz yummadığı bir sessizlikten ya da kendisinin kışkırtıp yaptırdığı yolsuzluklardan yararlanarak korkudan ağızlarını açamayanları kendinden yana sayar ve ağzını açacak olanları da tepeler. İşte, önceleri bir yıl için seçilen, sonra görevleri birer yıl daha uzatılan decemvir'ler comitia'ların toplanmasına izin vermeyerek devlet gücünü sonsuzcasma ellerinde tutmaya böyle kalkışmışlardı. Dünyanın bütün hükümetleri, kamu gücünü bir kez ellerine geçirdikten sonra, aynı kolay yoldan, egemen gücü de er geç ellerine geçirirler.

Yukarıda sözünü ettiğim sürekli halk toplantıları, bu kötülükleri önlemeye ya da geciktirmeye yararlar.

HÜKÜMETİN ZORLA ELE GEÇİRİLMESİNİ ÖNLEYEN

Hele bunlar toplanmak için açıkça çağrılmaya gereksinim göstermezlerse. Çünkü, o zaman, hükümdar yasaları hiçe saydığını ve devlete düşman olduğunu açığa vurmaksızın bu toplantıları yasak edemez.

Toplum sözleşmesinin korunmasından başka amaçları olmayan bu toplantılar her zaman iki önerme ile — ortadan kaldırılamayan ve ayrı ayrı oya konan — iki önerme ile açılmalı:

Birincisi: *Egemen varlık hükümetin bugünkü biçimini sürdürmek isteğinde midir?*

İkincisi: *Halk, hükümetin yönetimini bu görevi yüklenmiş olanlara bırakmak niyetinde midir?*

Yukarıda ispatladığım şeyi burada da ispatlanmış sayıyorum: Yani, devlet içinde yürürlükten kaldırılacak hiçbir temel yasa yoktur; toplum sözleşmesi bile geri alınabilir. Çünkü, bütün yurttaşlar toplum sözleşmesini oybirliğiyle bozmak için toplanırlarsa, sözleşmenin yasaya uygun olarak bozulacağından kuşkuya düşülemez. Grotius bile, tek tek her kişinin üyesi bulunduğu devletten vazgeçebileceğini ve yurdundan ayrılarak doğal özgürlüğüne ve mallarına kavuşabileceğini söylüyor.³⁶ Buna göre, yurttaşların ayrı ayrı yapabildikleri şeyi bir araya gelerek hepsinin yapamamaları çok saçma olurdu.

KİTAP IV

BÖLÜM I

GENEL İSTEM YOK EDİLEMEZ

Bir araya gelmiş birçok insanın, kendilerine bir bütün gözüyle baktıkları sürece, yalnız bir tek istemleri vardır. Bu istem de bütünün gözetilmesi ve herkesin rahatlığı ile ilgilidir. Bu durumda devletin bütün kaynakları güçlü ve yalın; kuralları da açık ve durudur; birbirine girmiş, birbirine karşıt çıkarlar yoktur orada. Ortak yarar her yerde apaçıktır ve görülmek için sayduyudan başka bir şey istemez. Dirlik düzenlik, birlik ve eşitlik politika kurnazlıklarının düşmanıdır. Dürüst ve basit insanları, basit oldukları için, aldatmak güçtür. Tuzaklar, dolaplar, birtakım kurnazca bahaneler etkilemez onları. Hatta, aldanacak kadar ince değildirler. Dünyanın en mutlu ulusunda küme küme köylünün bir meşe ağacı altında, devlet işlerini düzenlediklerini ve her zaman akıllı davrandıklarını gördükçe, kendilerini bunca

GENEL İSTEM YOK EDİLEMEZ

ustalık ve gizlerle ünlü ve yoksul duruma sokan ulusların inceliklerini küçümsemekten kendini alabilir mi insan?

Böyle yönetilen bir devlete çok az yasa gereklidir. Yeni yasalar koymak zorunluluğu duyulduğu sürece, bu zorunluluğu herkes duyar. Bu yasaları ilk öne süren kimse, herkesin daha önce duyduğu bir gereksinimi dile getirmekten başka bir şey yapmış olmaz. Başkalarının da kendisi gibi davranacağını iyice anlar anlamaz, teker teker herkesin önceden yapmaya karar verdiği şeyi yasa haline sokmak için artık ne entrikalara, ne de söz ustalığına başvurması gerekir.

Kuramcıları yanıltan şey, gözleri önünde, daha başlangıçtan beri yalnız kötü kurulmuş devletler bulunduğu için, bu devletlerde böyle bir düzen sürdürmenin olanaksızlığı olmuştur. Bu kuramcılar, yaman bir düzenbazın, insanın damarına girmesini bilen bir söz ustasının Paris ya da Londra halkına yutturabileceği bir sürü saçmaları düşündükçe gülmekten alamazlar kendilerini. Oysa, bilmezler ki, Cromwell Bern'de olsa, halk kendisini susturur, Cenevreliler de Beaufort dukasına haddini bildirirlerdi.

Ama, toplum bağı gevşemeye, devlet gücünü yitirmeye, özel çıkarlar kendilerini duyurmaya, küçük toplumlar da büyükleri etkilemeye başladı mı, ortak yarar değişikliğe uğrar ve birtakım muhalifler çıkar ortaya: Artık oybirliği diye bir şey kalmaz, genel istem de, herkesin istemi olmaktan çıkar. Tartışmalar, tartışmalar başgösterir, en iyi düşünce bile kavgasız gürültüsüz kabul edilemez olur.

Son olarak, yıkılmaya yüz tutan devlet boş ve aldatıcı bir biçim olarak ayakta durduğu, kimsede toplum

TOPLUM SÖZLEŞMESİ

bağı diye bir şey kalmadığı ve en aşağılık çıkarlar utanmadan o kutsal genel yarar adını aldığı zaman, genel istem artık dilsiz kalır. Gizli etkenlerin güttüğü insanlar, devlet sanki yokmuş, hiç var olmamış gibi, artık bir yurttaş olarak düşüncelerini ileri sürmez, özel çıkarlardan başka amaçları olmayan birtakım haksız kararları yasa diye benimserler.

Genel istemin ortadan kalktığı ya da bozulduğu sonucunu çıkar mı bundan? Hayır. Genel istem hiçbir zaman değişmez, bozulmaz; tertemizdir. Ama, kendisine üstün gelen başka istemlere bağlıdır. Tek tek herkes, kendi çıkarını ortak çıkardan ayrı tutarken bu işi tam olarak yapamadığını görür. Ama, tek başına elde etmek istediği yarar yanında, toplumun uğradığı yıkımdan kendisine düşen payın hiç önemi yoktur gözünde. Bu özel çıkar dışında, genel yararı kendi çıkarı adına, bir başkası kadar canla başla ister. Oyunu para karşılığında satarken bile, içindeki genel istemi söndürmez, sadece yan çizer ona. Yaptığı yanlışlık, sorunun önemini değiştirmesi ve sorulandan başka şeye karşılık vermesidir: Öyleki, verdiği oyla, «Bu, devlete yararlıdır,» diyecek yerde, «Şu ya da bu görüşün kazanması, şu adama ya da şu partiye yararlıdır,» der. Böylece, genel toplantılarda kamusal düzen yasası, genel istemi gözetmekten çok, ona başvurmayı ve her zaman karşılık almayı sağlamaktır.

Her türlü egemenlik işinde, salt oy verme hakkı üstüne, yurttaşların elinden hiç kimsenin alamayacağı bu hak üstüne birçok düşünceler ileri sürebilirdim. Yine, düşüncesini söylemek, ayırıp tartışmak hakkı üstüne, hükümetin hep kendi üyelerine vermeye çalıştığı bu hak üstüne birçok şey söyleyebilirdim. Ama bu önemli ko-

GENEL İSTEM YOK EDİLEMEZ

nu ayrıca ele alınmaya değer. Burada her şeyi söyleyemeyeceğim.

BÖLÜM II

OYLAR

Yukarıki bölümden de anlaşılacağı gibi, kamu işlerinin ele alınış biçimi politik bütünün ahlak ve sağlık durumu üstünde oldukça güvenilir bir ipucu verebilir. Halk toplantılarında ne kadar birlik olursa, yani oylar birliğe ne kadar yaklaşırsa, genel istem de o kadar baskın çıkar; uzun tartışmalar, ayrılıklar, gürültü patırtılarsa özel istemlerin ağır bastığını ve devletin sonu geldiğini haber verirler.

Bu durum, devletin yapısında iki ya da daha çok sınıf bulunduğu zaman (Roma'da pleblerle patricia'lar gibi) o kadar açıkça belli olmaz; çünkü, bu iki sınıf arasındaki kavgalar, cumhuriyetin en parlak günlerinde bile, comitia'ları sık sık allak bullak ederlerdi: Ama, bu gerçek olmaktan çok, görünürde kalan bir ayrılıktır; yoksa, politik bütünün özüne bağlı bozukluklar yüzünden, devlet içinde adeta iki devlet olur. İkisi için birden doğru olmayan, ayrı ayrı her biri için doğrudur. Gerçekte, en fırtınalı dönemlerde senato işe karışmadığı zamanlar halk oyunu, sessizce ve büyük bir çoğunlukla verirdi: Yurttaşların bir tek çıkarı olduğundan, halkın da bir tek istemi vardı.

Çemberin öbür ucunda, oybirliği yeniden ortaya çıkar: Köle durumuna düşen yurttaşlar özgürlüklerini ve istemlerini yitirdikleri zaman böyle olur. O zaman, kor-

TOPLUM SÖZLEŞMESİ

ku ve dalkavukluk oyları alkışa çevirir; artık görüşüp konuşma yok, ya hayran olmak ya da lanet etmek vardır. İmparatorlar döneminde senato kanısını böylesine aşağılık bir yoldan bildirirdi. Kimi zaman bu, gülünç birtakım ölçülü davranışlarla yapıldı.³⁷ Tacitus'a bakılırsa, Othon zamanında senato üyeleri Vitellius'a lanetler yağdırırken, bir yandan da — ne olur ne olmaz başa geçerse, kimlerin neler söylediğini bilmesin diye — korkunç bir gürültü yapıyorlarmış.

Bu çeşitli düşüncelerden birtakım kurallar çıkar ki, genel istemin az ya da çok kolay anlaşılır olmasına, devletin de az ya da çok çöküş halinde bulunmasına bakarak, oyları sayma ve birbiriyle karşılaştırma yollarını bu kurallara göre düzenlemek gerekir.

Özü gereği, oybirliği ile onanma isteyen bir tek ya da vardır: O da toplum sözleşmesidir: Çünkü, toplum halinde birleşmek dünyanın en istemli işidir; her insan özgür ve kendi kendisinin efendisi olarak dünyaya geldiği için, her ne bahane ile olursa olsun, hiç kimse onu isteği dışında buyruk altına alamaz. Bir kölenin oğlu da kendisi gibi köle doğar demek, insan olarak doğmadığını ileri sürmektir.

Öyleyse, toplum sözleşmesi yapıldığı zaman, ona karşı gelenler bulunursa, onların karşı çıkmaları sözleşmeyi geçersiz kılmaz, bu sözleşmeye girmelerine engel olur sadece: bunlar yurttaşlar arasında yabancı durumuna düşerler. Devlet kurulduktan sonra, orada oturan, sözleşmeyi onamış sayılır; devletin topraklarında oturmaksa, o devletin egemenliğine boyun eğmeyi gerektirir.³⁸

Bu ilk sözleşme yanında, çoğunluğun oyu, öbür yurttaşların hepsini her zaman bağlar; sözleşmenin gerektirdiği bir sonuçtur bu. Ama, bize soruyorlar, nasıl

olur da bir adam hem özgür olabilir, hem de kendinin olmayan istemlere boyun eğmeye zorlanır; muhalifler hem özgür olur, hem onamadığı yasalara boyun eğmez? diyorlar.

Buna karşılık olarak ben de derim ki, sorunu yanlış koyuyorsunuz ortaya: Yurttaş bütün yasaları, hatta isteği dışında onananları, hatta herhangi bir tanesine aykırı davranınca kendini cezaya çarptıran yasaları bile onamış olur. Devletin bütün üyelerinin değişmez istemleri genel istemdir; üyeler onun gölgesinde hem yurttaştırlar, hem de özgür.³⁹ Halk kurultayına bir yasa önerildiği zaman, halktan istenilen şey, önermeyi kabul edip etmemesi değil, bu yasanın kendi isteminden başka bir şey olmayan genel isteme uygun olup olmadığıdır: Herkes oyunu vermekle, bu konuda düşüncesini de söylemiş olur ve oyların hesaplanmasından genel istem meydana çıkar. Benim düşünceme aykırı bir düşünce üstün çıkarsa, bu, sadece yanıldığımı, genel istem sandığım şeyin genel istem olmadığını gösterir. Benim özel düşüncem üstün çıksaydı, istemiş olduğumdan bambaşka bir şeyi yapardım ve asıl o zaman özgür olmazdım.

Gerçi bu, genel istemin bütün özelliği hâlâ çoğunlukta demeye geliyor ama, çoğunlukta olmadı mı, o zaman insan hangi yanı tutarsa tutsun, artık özgürlük diye bir şey kalmaz olur.

Halk toplantılarında genel istemin yerini özel istemlerin nasıl aldığını yukarıda gösterirken, bu yolsuzluğu önlemenin pratik yollarına yeterince değinmiştim, aşağıda da bundan söz edeceğim. Genel istemi belirtmek için gerekli oyların orantısına gelince, bunun dayanağı kuralları da söylemiştim. Tek bir oy farkı eşitliği, bir tek muhalif de oybirliğini bozar. Ama, oybirliği ile oy

TOPLUM SÖZLEŞMESİ

eşitliği arasında, birbirinden farklı birçok oy dereceleri vardır; bunların her birinde bu oran politik bütünün durumuna ve gereksinimlerine göre saptanabilir.

Oylar arasındaki bu ilişkiyi düzenlemek için iki genel kural vardır: Önce, görüşülen sorun ne denli önemli ve ciddi ise, ağır basan görüş oybirliğine o kadar yaklaşmalıdır. Sonra, ele alınan iş ne kadar çabukluk isterse, oyların bölümünde aranan farkı o kadar azaltmak gerekir. Hemen bir sonuca bağlanması gereken görüşmelerde bir tek oy fazlalığı yeter görülmelidir. Bu kuralların ilki yasalara, ikincisi de işlere daha elverişli görünür. Her ne olursa olsun, bir karara varmak için çoğunluğa gerekli olan en iyi oranları bu kuralların birlesimiyle elde edebiliriz.

BÖLÜM III

SEÇİMLER

Hükümdarla devlet görevlilerinin seçimine gelince — bunların karmaşık işler olduğunu daha önce söylemiştim — burada tutulacak iki yol vardır: Seçim ve kura. Bu yolların ikisi de çeşitli devletlerde kullanılmıştır, bugün de hâlâ Venedik Doge'lerinin seçiminde bunların çok karmaşık bir karışımı kullanılmaktadır.

Montesquieu der ki, *kura yoluyla oy vermek demokrasilerin özü gereğidir*. Kabul; ama, nasıl olur bu? Montesquieu yine der ki, *kura öyle bir seçim yoludur ki, kimseyi kırmaz; her yurttaşa yurda hizmet yolunda akla uygun bir umut payı bırakır. Birer neden olamaz bunlar*.

Başları seçmenin bir yönetim görevi olduğuna dik-

SEÇİMLER

kat edilirse, kura yolunun demokrasinin özüne neden daha uygun olduğu anlaşılır, çünkü demokraside yönetim, işlerin sayıca azlığı ölçüsünde daha iyidir.

Her gerçek demokraside yönetim görevi bir üstünlük değil, pahalıya oturan bir görevdir; öyle bir görev ki, haklı olarak şuna ya da buna yüklenemez. Bu görevi, kura düşen kimseye yasa yükleyebilir yalnız. Çünkü, o zaman, koşullar herkes için bir olduğundan ve seçim de hiçbir insan istemine bağlı olmadığından, yasanın genelliğini bozan hiçbir özel uygulama yoktur.

Aristokraside hükümdarı yine hükümdar seçer; yönetim kendini sürdürür. Oylar ancak orada yerini bulur.

Venedik Doge'larının seçim örneği bu ayrılığı ortadan kaldırmak şöyle dursun, onu büsbütün destekler: Bu karışık yol, karma bir yönetime uyar. Çünkü, Venedik hükümetini gerçek bir aristokrasi sanmak yanlıştır. Orada halkın yönetimde yeri yoksa, soylu sınıfın kendisi halktır da ondan. Barnabote denilen, parasız pul-suz bir sürü soylu hiçbir yönetim görevine yanaşamadı; soyluluk onlara bir şeye yaramayan adlarından, sanlarından ve büyük kurultayda oturmaktan başka bir şey sağlamış değildir. Bu büyük kurultay Cenevre'deki Genel Kurultayımız kadar kalabalıktır ama, o ünlü üyelerinin basit yurttaşlarımızdan çok ayrıcalıkları yoktur. İki devlet arasındaki büyük aykırılık bir yana bırakılırsa, şurası su götürmez ki, Cenevre burjuvazisi tamı tamına Venedik'in soylu sınıfının yerini tutmakta, Cenevre yerlisi ve halkı Venedik yerlisi ve halkının, köylülerimiz de topraklarındaki uyruklarının yerini tutmaktadır. Ne yönden bakılırsa bakılsın, büyüklüğü bir yana, devletin yönetimi bizimkinden daha aristokratik değil-

TOPLUM SÖZLEŞMESİ

dir. Aralarındaki bütün ayrılık şudur: Ömür boyunca başkanımız olmadığı için, onlar gibi kuraya ihtiyacımız yoktur.

Kura yoluyla seçim, gerçek bir demokraside az verimli olur. Çünkü, demokraside gerek töreler ve yetenekler, gerekse ilkeler ve zenginlik bakımından her şeyde eşitlik olduğu için, filan ya da falan seçilmiş, hemen hemen önemsiz kalır. Ama, daha önce de söyledim, gerçek bir demokrasi hiçbir zaman var olmamıştır.

Seçim ve kura yolları birleştirilirse, seçim yolu askerlik görevi gibi özel yetenekler isteyen yerlere; kura ise, yargı görevi gibi yalnız sağduyuya, doğruluğa ve dürüstlüğe bağlı yerlere adam bulmak bakımından elverişlidir: Çünkü, iyi kurulmuş bir devlette bu özellikler bütün yurttaşlarda bulunur.

Monarşi yönetimlerinde ne seçimin yeri vardır, ne de kuranın. Monark, yasa gereğince tek hükümdar ve tek yüksek görevli kişi olduğu için, vekillerini seçme hakkı yalnız kendinedir. Abbé de Saint - Pierre, Fransa Kralına danışma kurullarını çoğaltmasını ve üyelerinin kura yoluyla seçilmesini salık verdiği zaman, bununla yönetim biçiminin de değiştirilmesini salık verdiğinin farkında değildi.

Şimdi, halk toplantılarında oy verme ve oy toplama yollarından söz etmem gerekiyor. Ama, belki de Roma politik düzeninin tarihçesi bu bakımdan benim koyabileceğim bütün ilkeleri daha iyi açıklayacaktır. İki yüz bin kişilik bir toplantıda genel ve özel işlerin nasıl incelendiğini biraz etraflıca görmek, akli başında bir okuyucu için pek de yabana atılır bir şey değildir.

BÖLÜM IV

ROMA'NIN COMITIA'LARI

Roma'nın ilk günleriyle ilgili hiçbir sağlam belge yok elimizde: Hatta görünüşe göre, bunlar üstüne anlatılanların çoğu da uydurma şeylerdir;⁴⁰ ve genel olarak, ulusların kuruluşları üstüne yazılmış tarihlerin en öğretici parçaları da yok elimizde. İmparatorluklardaki devrimlerin ne gibi nedenlerden doğduklarını görüp yaşadığımız olaylardan öğreniyoruz her gün. Ama, artık yeniden uluslar kurulmadığı için, bunların nasıl kurulduklarını ancak görünüşe dayanan birtakım sanılarla açıklayabilmekteyiz.

Yerleşmiş törelerin varlığı, hiç değilse, bunların bir başlangıcı, bir kaynağı olduğunu gösterir. Ucu bu kaynaklara dayanan, en yetkili kişilerin doğruladığı ve en sağlam belgelerin ispatladığı gelenekleri en sağlam gelenekler diye kabul edebiliriz. Dünyanın en özgür ve güçlü ulusunun yüksek devlet gücünü nasıl kullandığını araştırırken uygulamaya çalıştığım kurallar bunlardır.

Roma'nın kuruluşundan sonra, yeni gelişmeye başlayan cumhuriyet, yani kurucunun ordusu, Albin'ler, Sabin'ler ve yabancılardan oluşan ordu üç kola ayrıldı ve bu nedenden, bunlara kol (*tribu*) denildi. Bu kollardan her biri on curia'ya, her curia da decuria'ya ayrıldı. Bunların başına geçenlere de curion ve decurion adı verildi.

Ayrıca, her koldan, yüz süvarilik ya da şövalyelik, *centuri* adı verilen bir birlik çıkarıldı ki, görüldüğü üzere, küçük bir kent için pek de gerekli olmayan bu bölümler, başlangıçta ordu birlikleriydi. Ama, öyle görünüyordu ki, bir çeşit büyüklük içgüdüğü küçük Roma

TOPLUM SÖZLEŞMESİ

kentini, önceden dünya başkenti olmaya yaraşır bir dü-zen sağlamaya doğru götürüyordu.

Bu ilk bölünmeden büyük bir sakınca doğdu, çok geçmeden: Albin⁴¹ ve Sabin⁴² kollarının hep aynı durumda kalmalarına karşılık, yabancı⁴³ kollar Roma'ya yerleşen yabancıların katılmasıyla durmadan arttılar ve çok geçmeden öbür ikisini gölgede bıraktılar. Servius'un bu tehlikeli duruma bulduğu çare, bölümü değiştirmek, ırk ayırımına dayanan bölümün yerine her kolun kentte oturduğu yerlere göre bir bölüm koymak oldu. Servius, üç olan kol sayısını dörde çıkardı. Bunlardan her biri, Roma tepelerinden birinde oturmakta ve o tepenin adını taşımaktaydı. Servius, o günkü eşitsizliğe çare bulurken, ilerisi için de eşitsizliği önledi. Bu bölünmenin yalnız yerlere göre değil, insanlara göre olmasını da sağlamak için, bir mahalle halkının başka bir mahalleye geçmesini yasak etti. Bu da, ırkların birbirine karışmasını önledi.

Servius, eski üç süvari centuri'sini iki kat çoğalttı ve bunlara, aynı adları taşımaları koşuluyla, on iki tane daha ekledi. Bu basit ve iyi düşünülmüş çare ile şövalyeler birliğini hiçbir sızlanmaya meydan vermeden halktan ayırdı.

Bu dört kent koluna, Servius on beş tane daha ekledi. Bunlara köy kolları denildi; çünkü, on beş bölgeye ayrılmış olan bu kolları köy halkı meydana getiriyordu. Bunların ardından bir o kadar daha kol kuruldu; sonunda, Roma halkı otuz beş kola ayrıldı ve bu sayı, cumhuriyetin sonuna kadar değişmedi.

Kent kollarıyla köy kollarının ayrılmasından doğan sonuç, üzerinde durulmaya değer bir sonuçtur. Çünkü, bunun başka bir örneği yoktur ve Roma da, gerek tö-

ROMA'NIN COMITIA'LARI

relerinin korunmasını, gerek imparatorluğun genişlemesini buna borçludur. Kent kollarının, çok geçmeden, egemenliği, şanı, şerefi kendilerine mal ettikleri sanılırsa da, bunun tam tersi olmuştur. İlk Romalıların kır yaşamını ne denli sevdiklerini biliriz. Bu sevgi, köy ve askerlik işlerini özgürlükle bağdaştırmış ve sanatları, zanaatları, entrikaları, zenginliği ve köleliği adeta kentlere sürmüş olan o bilge kuruculardan geçmiştir onlara.

Böylece, Roma'nın ne kadar ünlü yurttaşı varsa hepsi köylerde yaşayıp, tarım işleriyle uğraştıkları için, cumhuriyetin dayanaklarını köylerde aramak adet olmuştu. Bu durum en onurlu patricia'ların durumu olduğu için, herkesin saygısını kazandı. Köylülerin çalışmayla geçen sade yaşamları, Roma burjuvalarının aylak ve tembel yaşayışlarından üstün tutuldu. Kentte, zavallı bir emekçi olmaktan kurtulamayacak bir adam, tarlalarda çiftçilik etmekle saygın bir yurttaş oluyordu. Varron: «Yüksek ruhlu atalarımızın kendilerini savaşta koruyan, barışta da besleyen o gürbüz, o yiğit kişilerin yetiştiği yuvaları köylerde kurmaları boşuna değildi» der. Plinius da der ki, köy kolları kendilerini kuran kimseler dolayısıyla saygı görür, değerden düşürülmek istenilenler ise, yüz karası diye, kent kollarına yollanırdı. Sabia'lı Appius Claudius Roma'ya yerleşmeye geldiği zaman saygı gördü ve bir köy koluna yazıldı. Bu kol sonradan onun adını aldı. Azatlı köleler de köy okullarına giriyor, kent kollarına girdikleri olmuyordu hiç. Bütün cumhuriyet dönemi boyunca, bu azatlı kölelerden hiçbirinin yüksek bir devlet görevine ulaştığı görülüş değildir.

İyinin iyisi bir kuraldı bu. Ne var ki, bunu uygulama işinde öylesine ileri gidildi ki, politik düzende değişikliğe ve su götürmez bir kötülüğe yol açıldı.

TOPLUM SÖZLEŞMESİ

Önce, censor'lar uzun zaman yurttaşları, canlarının isteği gibi bir koldan bir başkasına gönderme hakkını ellerine geçirdikten sonra, birçok yurttaş istedikleri kola yazılma izni verdiler. Bu izin, hiçbir işe yaramadık-tan başka, censor'luğun elinden en büyük yetkilerinden birini almış oluyordu. Ayrıca, büyüklerin ve sözü geçen kimselerin hepsi köy kollarına yazılıyordu. Yurttaşlık haklarını kazanan azatlı köleler aşağı halk tabakasıyla birlikte kent kollarında kaldıkları için, genel olarak, kolların yer bakımından da, toprak bakımından da anlam-ları kalmadı. Ama, hepsi birbirine öylesine karışmış ol-du ki, kolların üyelerini sicil defterine bakmadan ayırt etmek güçtü. Öyleki, kol sözcüğünün anlamı mal mülk kavramından soyunup kişisel oldu, daha doğrusu he-men hemen temelsiz bir duruma düştü.

Ayrıca kent kolları, daha el altında oldukları için, çok zaman comitia'larda daha güçlü bir durum elde et-tiler ve comitia'ları meydana getiren ayaktakımının oy-larında gözü olanlara devleti sattılar.

Curia'lara gelince, büyük kurucu, her koldan on curia çıkardığı için, kentin surları içinde bulunan bü-tün Roma halkı otuz curia'ya bölünmüş oldu o zaman. Bunlardan her birinin kendine özgü tapınakları, tanrıla-rı, görevlileri, rahipleri, yortuları vardı. Sonradan köy okullarında yapılan *paganalia*'ların bir benzeri olan bu yortulara *compitalia* adı verildi.

Bu otuz sayısı dört kol arasında eşitçe bölünemedi-ği için, Servius son yaptığı bölümlemede bunlara dokun-madı. Kollardan bağımsız kalan curia'lar Roma halkı-nın bir başka bölümünü oluşturdular. Ama, gerek köy kollarında, gerek bunları meydana getiren halk arasın-da curia'lar söz konusu olmamıştı. Çünkü, curia'lar baş-

ROMA'NIN COMITIA'LARI

tan başa sivil bir kurum durumuna geldikleri ve asker toplama işinde başka bir yol tutulduğu için, Romulus'un kurduğu ordu bölümlerinin artık bir anlamı kalmamıştı. Böylece, her yurttaş bir kola yazılı olmakla birlikte, çoğu curia üyesi değildi.

Servius, yukarıdaki bölümlenme ile hiçbir ilişkisi olmayan bir üçüncü bölümlenme daha yaptı ki, etkileri bakımından bunlar daha önem kazandılar. Servius, bütün Roma halkını altı sınıfa ayırdı; bunu yerlere ve insanlara göre değil, varlıklara göre yaptı. Öyleki, birinci sınıflar zenginler, sonuncular yoksullar, orta sınıflarsa orta hallilerle doluydu. Bu altı sınıf da centuri denilen yüz doksan üç birliğe bölündü. Bu birlikler, o türlü dağılmışlardı ki, birinci sınıf tek başına hepsinin yarısından çoğunu içine alıyordu. Sonuncu sınıftaysa bir tek centuri vardı. Böylece, sayıca en az olan sınıf yine sayıca en çok centuri'ye sahip oldu. Roma halkının yarısından çoğunu içine almakla birlikte, bir tek centuri sayılıyordu bu.

Halk, bu son biçimin önemini pek anlayamasın diye, Servius ona askerimsi bir hava verdi: İkinci sınıfa tüfekçi ustalarından iki centuri, dördüncü sınıfa da savaş aracı yapan iki centuri koydu. Sonuncu sınıf dışında, her sınıfta gençlerle yaşlıları birbirinden ayırdı, yani askerliğini yapmak zorunda olanlarla, yaşları dolayısıyla ve yasa gereğince askerlik dışında tutulananları. Bu ayırma, mal mülkle ilgili ayırmadan daha çok, sık sık nüfus sayımını gerektirdi. Son olarak, Servius, halk toplantılarının Campus Martius'da yapılmasını ve askerlik çağındakilerin buraya silahlarıyla gelmelerini şart koştu.

Sonuncu sınıfta yaşlılarla gençlerin birbirinden ayrı tutulmasının nedeni, bu sınıf halka, yani aşağı ta-

TOPLUM SÖZLEŞMESİ

baka halkına yurt uğrunda silah taşıma onurunun tanınmamasıydı. Aile ocaklarını savunmaya hak kazanmak için insanın evi barkı olması gerekti. Bugün kraların ordularını süsleyen o sayısız dilenci sürüsü içinde, Roma cohorte'larından nefretle kovulmayacak bir tek kişi gösterilemez, hele askerlerin özgürlüğün savunucuları olduğu bir dönemde.

Bununla birlikte, bu sonuncu sınıfta, *prolaetarius'* larla *capiti censi* adı verilenler de birbirlerinden ayırt edildi. Büsbütün parasız pulsuz olmayan bu birinciler devlete, hiç olmazsa, yurttaş, sıkışık durumlarda da asker, sağarlardı. Hiçbir şeyleri olmayan ve baş baş sayılan ikincilere gelince, onlar büsbütün yok sayılırlardı. Bunlar arasından asker almaya ilk yanaşan Marius olmuştur.

Bu üçüncü ayırmanın iyiliği ya da kötülüğü üstünde hiçbir yargıda bulunmadan şunu söyleyebilirim ki, bunun uygulanmasını sağlayan tek şey, ilk Romalıların yalın töreleri, çıkar gözetmemeleri, tarıma olan eğilimleri, ticarete ve kazanç tutkusuna olan tiksintileri olmuştur. Her şeyi yiyip bitiren açgözlülük, kaygu, entrika, o durmadan yer değiştirmeler, o sonsuz talih ve varlık değişimleri içinde, devleti baştan başa altüst etmeden böyle bir kurumu hangi ulus yirmi yıl sürdürebilir bugün? Şunu da göz önünde tutmak gerekir ki, bu kurumdan çok daha güçlü olan töreler ve censor'luk, Roma'da bu kurumun eksikliklerini gidermiş ve varlığıyla gereğinden çok gösteriş yapan varlıklı kişiler yok-sullar sınıfına atılmıştır.

Gerçekte altı sınıf olmakla birlikte, yalnız beş sınıftan söz etmemizin nedeni yukarıda söylediklerimizden kolayca anlaşılır. Altıncı sınıf orduya asker, Cam-

ROMA'NIN COMITIA'LARI

pus Martius'a⁴⁴ da seçmen sağlamadığı ve devlette hemen hiçbir iş görmediği için, pek hesaba katılmazdı.

Roma'nın çeşitli bölümleri işte bunlardı. Şimdi de bunların comitia'larda yaptıkları etkiyi görelim. Yasaya uygun olarak toplantıya çağrıldıkları zaman, bunlara comitia (halk kurultayları) denirdi. Bunlar, genel olarak Roma meydanında ya da Campus Martius'da toplanırlardı. Curia, centuri ve kol bölümlerinden hangisine göre çağrılmışlarsa, ona bakarak *comitia curiata*, *comitia centuria* ve *comitia tributa* adlarıyla birbirinden ayrılmışlardı. Comitia curiata'yı Romulus, comitia centuria'yı Servius, comitia tributa'yı da halk tribunları kurmuştu. Yasalar yalnız comitia'da onaylanır, yönetim görevlileri oralarda seçilirdi ancak. Curia, centuri ya da kola kayıtlı olmayan hiçbir yurttaş bulunmadığı için, hiçbirisi oy hakkından yoksun bırakılmazdı ve Roma halkı hak bakımından olduğu kadar gerçekten de egemendi.

Comitia'ların yasaya uygun olarak toplanabilmeleri ve oralarda alınan kararların yasa gücü kazanabilmesi için, üç koşulun gerçekleşmesi gerekirdi: Önce, onları toplantıya çağırın birliğin ya da görevlinin bu konuda gerekli yetkisi bulunmalı; sonra, toplantı yasanın izin verdiği günlerde yapılmalı; son olarak da, fallar elverişli olmalıydı.

Birinci kuralın nedenini açıklamaya gerek yoktur. İkincisi bir düzen işidir: Örneğin, yortu günleri, pazar kurulduğu günler halk toplantıları yapılmazdı. Çünkü, o günlerde iş için Roma'ya gelen köylülerin bütün gün meydanda kalmaya vakitleri olmazdı. Üçüncü kural da senatonun gururlu ve kabına sığmayan halkı dizginlemesini ve kışkırtıcı tribun'ların taşkınlığını zamanında yatıştırmasını sağlardı. Ama, tribun'lar bu baskıdan kur-

tulmanın birçok yollarını bulmuşlardı.

Comitia'ların kararına sunulan sorunlar yalnız yasalar ve başların seçimi sorunu değildi: Roma halkı en önemli yönetim işlerini eline aldığı için, bütün Avrupa'nın yazgısı halk toplantılarında karara bağlanırdı denebilir. İşlerin bu çeşitliliği, halkın karar vereceği konulara göre, bu toplantıların çeşitli biçimler almasına yol açıyordu.

Bu çeşitli biçimler üstünde bir yargıya varmak için, onları birbiriyle karşılaştırmak elverir. Romulus curia'ları kurduğu zaman, senatoyu halk kanalıyla, halkı da senato kanalıyla dizginlemeyi, aynı zamanda, ikisini birden avucuna almayı düşünmüştü. Onun için, bu biçimle halka, patricia'lara bıraktığı yetki ve zenginlikleri denkleştirmek amacıyla, çoğunluğun bütün gücünü verdi. Ama, monarşi ruhuna uygun olarak, patricia'lara, clientes'lerin oy çokluğu üstündeki etkileri dolayısıyla, daha büyük yararlar sağladı. İnsana özgürlük veren bu patron-client kurumu politika ve insanlık yönünden eşsiz bir eserdir; onsuz, cumhuriyetin ruhuna bu kadar aykırı olan patricia'lık yaşayamazdı. Dünyaya bu kadar güzel örneği vermek onuru yalnız Roma'nındır. Bundan hiçbir zaman bir sakınca doğmadıysa da, ona uyan da olmadı.

Servius'a kadar krallar döneminde curia'lık sürüp gittiği ve sonuncu Tarquinius'un krallığı da yasal sayılmadığı için, krallık dönemi yasalarına, genel olarak, *leges curiatae* adı verildi.

Curia'lar, cumhuriyet döneminde hep dört kent ko-luyla sınırlandığından ve yalnız Roma'nın ayaktakımını içine aldığından, ne patricia'ların başı olan senatonun, ne de — kendileri pleb olmakla beraber — varlıklı yurt-

ROMA'NIN COMITIA'LARI

taşların başında bulunan tribun'ların işine geliyordu. Onun için, gözden düştüler ve öylesine alçaldılar ki, comitia'ların yapacağı işleri onların otuz lictor'u yapmaya başladı.

Centuri'lere bölünme aristokrasiye öylesine elverişliydi ki, insan, senatonun, consul'ları, censor'ları ve başka yüksek görevlileri seçen aynı addaki comitia'lardan niçin her zaman üstün çıkmadığını birden anlayamıyor. Gerçekte, bütün Roma halkının alt sınıfını oluşturan yüz doksan üç centuri'den yalnız doksan sekizi birinci sınıfa girdiği ve oylar centuri hesabıyla sayıldığı için, birinci sınıf başlı başına, oy bakımından öbür sınıflara üstün geliyordu. Bütün centuri'ler sözbirliği ettiler mi, artık oy toplama bile sürdürülemezdi. Azınlığın verdiği karar çoğunluğun kararı sayılırdı. Denebilir ki, comitia centuria'larda işler, oyların fazlalığından çok, para pul sayısına göre sonuçlanırdı.

Ama bu aşırı güç, iki yoldan yumuşatılıyordu: Önce, tribunlar, genel olarak ve pleb'lerin birçoğu, (her zaman varlıklılar sınıfından oldukları için) bu birinci sınıfta, patricia'ların saygınlığı karşısında bir denge oluşturmuyorlardı.

İkinci yol da şuydu: Centuri'lere her zaman birinci-den başlamak üzere, sırayla oy verdirecek yerde, kura çekiliyordu. Kura, hangi centuri'ye düşerse, o tek başına⁴⁵ seçim işine başlardı; ondan sonra, bir başka gün, centuri'ler sınıflarına göre çağırılırdı; bunlar da aynı seçimi yineler ve genel olarak onaylıyorlardı. Böylece, örnek olmanın verdiği güç, sınıftan alınıp, demokrasi ilkesine uygun olarak kuraya veriliyordu.

Bu yollara başvurma'nın bir başka yararı daha oluyordu: Köylerdeki yurttaşlar, geçici olarak gösterilen

TOPLUM SÖZLEŞMESİ

adayların işe yarayıp yaramayacağını öğrenmeye vakit buluyor ve oylarını ona göre verebiliyorlardı. Ama, işlerin çabuk görülmesi bahanesiyle bu yoldan vazgeçildi ve iki seçim aynı günde yapılmaya başlandı.

Comitia tributa, Roma halkının asıl kurultayı idi. Onları yalnız tribun'lar toplantıya çağırırdı. Tribun'lar bu toplantılarda seçilir, onlar için kamuoyuna burada baş vurulurdu. Senatonun orada yeri olmadığı gibi, bunlara katılma hakkı da yoktu. Oy vermedikleri yasalara boyun eğmek zorunda olan senato üyeleri, bu konuda, herhangi bir yurttaştan daha az özgürdüler. Bu haksızlık tümüyle yanlış anlaşılmakta ve bütün üyelerinin kabul olunmadığı bir birliğin kararlarını geçersiz saymaya yetmekteydi. Patricia'lar, yurttaş olarak sahip oldukları hakka dayanarak bu comitia'lara kabul olunsalardı bile, herhangi bir kişi durumuna düşeceklerinden, en aşağı prolaetarius'un bir *principes senatus* kadar etki sahibi bulunduğu bu toplantılarda, oylamayı pek etkileyemezlerdi. Çünkü, bu toplantılarda adam başına bir oy düşüyordu.

Görülüyor ki, bu kadar büyük bir halkın oylarını toplamaya yarayan bu çeşitli bölünmeler, bir düzen oluşturduktan sonra önemsiz birer kalıp durumuna düşmüyor, her biri kendini destekleyen görüşlerle ilgili birtakım etkilerde bulunuyordu.

Bütün bunları uzun uzadıya anlatmaya kalkışmadan söyleyeyim: Yukarıda söylediklerimden şu sonuç çıkmaktadır: Comitia tributa'lar halk yönetimine, comitia centuria'lar da aristokrasiye daha uygundurlar. Çoğunluğunu Roma'nın ayaktakımının oluşturduğu comitia curiata'ya gelince, bunlar sadece zorbalığa ve kötü niyetlere yol açtıklarından, gözden düştüler. Kış-

ROMA'NIN COMITIA'LARI

kırtıcılar bile, niyetlerini fazlasıyla açığa vuran böyle bir araçtan el çektiler. Şurası su götürmez ki, Roma halkının bütün ululuğu comitia centuria'larda kendini gösterirdi. Çünkü, yalnız bu kurultaylar tam ve eksiksizdi; comitia curiata'larda köy okullarının, comitia tributa'larda da senato ile patricia'ların yeri yoktu.

Oyları toplama işine gelince, bu, ilk Romalılarda, Sparta'daki kadar basit olmamakla birlikte, kendi töreleri kadar sadeydi. Herkes oyunu yüksek sesle bildirir, bir yazman da bunları kaydedirdi. Her kolda oyların çokluğu o kolun oyunu; kollar arasındaki oy çoğunluğu da halkın oyunu belirlerdi; curia'larda ve centuri'lerde de durum aynıydı. Bu oy toplama yolu, yurttaşlar arasında dürüstlük geçer akçe olduğu ve herkes haksız bir düşünceye ya da uygunsuz bir şeye açıkça oyunu vermekten çekindiği sürece iyi idi. Ama, halkın ahlakı bozulup da, oylar satın alınmaya başlandığı zaman, oy avcılarını yıldırıp dizginlemek ve düzenbazlara ihanet yollarını kapamak amacıyla, oyların artık gizli verilmesi uygun görüldü:

Bu değişikliği Cicero'nun kınadığını ve cumhuriyeti yıkıma götürmekle suçladığını biliyorum. Ama, burada Cicero'nun sözlerinin ne denli ağır basabileceğini biliyorsam da, onun düşüncesini kabul edemem: Bana kalırsa, durum bunun tam tersidir, buna benzer değişiklikler yeterince yapılmadığı içindir ki, devletin çökmesini çabuklaştırmışlardır. Sağlam insanların yiyip içtiği şey hastalara nasıl iyi gelmezse, ahlakı bozulmuş bir halkı, ahlakça sağlam bir halkın yasalarıyla yönetmeye kalkışmak da iyi olmaz. Hiçbir şey bu kuralı Venedik Cumhuriyetinin uzun yaşamı kadar destekleyemez. Bu cumhuriyet, şimdi bir gölge gibi sürüp gidiyor, çünkü

TOPLUM SÖZLEŞMESİ

yasaları yalnız kötü adamların işine yaramaktadır.

Gizli oy usulü kabul edilince, yurttaşlara levhalar dağıtılıyordu. Her yurttaş, düşüncesini gizli olarak bu levhalarla bildiriyordu. Levhaların toplanması, oyların sayılması, sayıların karşılaştırılması vb. için birtakım önlemler alındı, formaliteler kondu. Ama, bu önlemler, bu işleri gören görevlilerin doğruluğundan kuşkuya düşülmesine engel olamadı.⁴⁶ Oy alışverişini, düzen ve dolaplarını önlemek için birtakım yazılı buyruklar yayımlandı. Bunların çokluğu yararsızlıklarını gösterir.

Cumhuriyetin sonlarına doğru, yasaların eksikliğini tamamlamak amacıyla, çoğu zaman, olağanüstü birtakım yollara başvurmak zorunda kalındı. Kimi zaman birtakım mucizelere başvurulduğu oluyordu; ama, halkın gözünü boyayabilecek olan bu önlem, halkı yönetenlere karşı etkisiz kalıyordu. Kimi zaman, adaylar birtakım dolaplar çevirmeye fırsat bulamasınlar diye, halk toplantıya çağrılıyordu; kimi zaman da, kandırılan halkın kötü bir karar verebileceği anlaşıncı, bütün bir oturum çene çalmakla geçiriliyordu. Ama sonunda, şan şeref tutkusu bütün bunları etkisiz bıraktı. İşin inanılmayacak yanı şu ki, bunca kötülükler ortasında, bu büyük halk yığını, eski yasalara, tüzüklere dayanarak nerdeyse senato kadar kolaylıkla görevlileri seçmekten, yasaları kabul etmekten, davaları çözüme bağlamaktan, genel ve özel işleri görmekten geri kalmıyordu.

BÖLÜM V

TRİBUNLUK

Devleti oluşturan parçalar arasında tam bir ilişki kurulamazsa ya da önlenemeyen bazı nedenler bu ilişkileri durmadan bozarsa, öbür görevlerle birleşmeyen bir özel görevliler bölüğü kurulur ve bu bölüm ötekilerden ayrılır, her terimi gerçek ilişkisi içine koyar ve gerek hükümdarla halk, gerek egemen varlık ve gerekse her iki taraf arasında bir bağlantı ya da bir orta terim oluşturur.

Tribunluk adı verebileceğim bu bütün, yasaların ve yasama gücünün koruyucusudur. Kimi zaman, Roma'da halk tribunlarının yaptığı gibi, egemen varlığı hükümete karşı korur; kimi zaman, bugün Venedik'te Onlar Kurulu'nun yaptığı gibi, hükümeti halka karşı desteklemeye; kimi zaman da, Sparta'da Ephore'ların yaptığı gibi, her iki taraf arasında denge kurmaya yarar.

Tribunluk siteyi oluşturan parçalar arasında yer almaz: Onun için, ne yasama gücünde payı olabilir, ne de yürütme gücünde; site gücünün çok daha büyük oluşu da buradan gelir; çünkü, hiçbir şey yapamadığı için, her şeye engel olabilir. Yasaların koruyucusu olarak, yasaları yapan egemen varlıktan ve onları yürüten hükümdardan daha kutsal ve saygındır. Aynı durum, bütün halkı oldum bittim hor gören şu kurumlu patricia'ların, hiçbir üstünlüğü ve yargı yetkisi olmayan bir halk temsilcisinin önünde boyun eğmek zorunda kaldıkları Roma'da açıkça görülmüştür.

Akıllı, ölçülü bir tribunluk iyi bir devlet yapısının en sağlam dayanağıdır; ama, gücü azıcık ölçüyü aştı mı,

TOPLUM SÖZLEŞMESİ

her şeyi altüst eder: Gücsüzlük onun doğası ile bağdaşmaz ve ne türlü olursa olsun, gücü hiçbir zaman gereğinden az değildir.

Tribunluk, dizginlemekle görevli olduğu yürütme gücünü zorla eline geçirdi mi ve korumak zorunda olduğu yasaları keyfine göre uygulamaya kalktı mı, zorbalığa düşer. Sparta ahlak ve törelerini elden bırakmadığı sürece Ephore'ların o büyük gücü, başlamış olan ahlak bozukluğunu hızlandırmıştı. Bu zorbaların öldürdüğü Agis'in öcünü halefi aldı: Ephore'ların suç ve cezaları cumhuriyetin bir an önce yok olmasına yol açtı. Cleomenes'ten sonra da, Sparta bir hiç derekesine düştü. Roma da aynı yoldan yok olup gitti; tribunların yavaş yavaş ele geçirdikleri aşırı güç, özgürlüğü korumak amacıyla yapılan yasalar yardımıyla imparatorları korumaya yaradı. İmparatorlar da özgürlüğü ortadan kaldırdılar. Venedik'in Onlar Kurulu'na gelince, halka da, patricia'lara da iğrenç gelen kanlı bir kuruldu o. Bu kurul, yasaları yukarıdan korumak şöyle dursun, yasalar değerden düştükten sonra karanlıklarda kimsenin görmeyi bile göze alamadığı cinayetler işlemekten başka bir işe yaramadı.

Tribunluk da, tıpkı hükümet gibi, üyelerinin sayısı arttıkça etkisini kaybeder. Sayıları önce iki, sonra beş olan Roma'nın halk tribunları, sayılarını iki kat artırmak istedikleri zaman senato buna bir şey demedi, çünkü onları birbirleriyle dizginleyeceğini kesin olarak biliyordu, nitekim çok geçmeden dizginledi de.

Böylesine korkunç bir bütünün eline zorla güç geçirmesini önlemek için şimdiye kadar hiçbir hükümetin düşünemediği en iyi çare, iş göremeyeceği zamanları düzenlemektir. Kötülüklerin yerleşip gelişmesine mey-

TRİBUNLUK

dan verecek kadar uzun olmaması gereken bu zaman aralıkları, gereğinde olağanüstü komisyonlarca azaltılabilecek yolda birtakım yasalarla saptanabilir.

Bu yol bana sakıncasız görünüyor, çünkü önce de söylediğim gibi, tribunluk anayasada yer almadığı için, anayasaya zarar vermeden kaldırılabilir. Bu yol bana etkili gibi geliyor, çünkü, yeniden işe alınan bir görevli hiçbir zaman kendinden öncekinin yetkisiyle değil, yasanın kendine verdiği yetkiyle harekete geçer.

BÖLÜM VI

DIKTATÖRLÜK

Yasaların olaylara uymasına engel olan bükülmezlikleri onları kimi zaman zararlı duruma sokabilir ve bunalım geçiren devleti de yıkıma sürükleyebilir. Formalitelerin sırası ve yavaşlığı öyle bir zaman aralığı ister ki, olaylar kimi zaman buna elverişli olmazlar. Yasa-cının önceden düşünemediği bin bir çeşit olay çıkabilir ortaya; ve her şeyin önceden kestirilemeyeceğini bilmek de gerekli bir öngörüdür.

Öyle ise, politik kurumları, etkilerini önlemek yetkisini elimizden alacak kadar güçlendirmek doğru değildir. Sparta bile yasalarını uyumaya bıraktı.

Ama, kamu düzenini bozma tehlikesini en büyük tehlikeler dengeleyebilir ancak. Yurdun güvenliği gerektirmedikçe de yasaların kutsal gücünü hiçbir zaman durdurmamalıdır. Böyle binde bir rastlanan apaçık durumlarda halkın güvenliği özel bir işlemle sağlanır; bu işlem gereğince güvenlik görevi buna yaraşır bir kimse-

TOPLUM SÖZLEŞMESİ

ye verilir. Bu görev tehlikenin çeşidine göre iki türlü verilebilir:

Tehlikeyi önlemek için hükümetin çabasını artırmak yetiyorsa, yönetim gücü hükümet üyelerinden birinin ya da ikisinin eline verilir: Böylece yasaların gücüne dokunulmaz, sadece uygulanış biçimi değişmiş olur. Yasa ve mekanizmasının insanların korunmasına engel olabileceği tehlikeli anlarda, her şeyi kesip atan bir baş seçilir ve o, yasaları yapar, halkın egemenliğini bir süre durdurur. Böyle durumlarda genel istem kararsız değildir ve şurası apaçıktır ki, halkın en birinci isteği devletin yok olmamasıdır. Yasama gücünün böylece işlemekten alıkonması, bu gücü ortadan kaldırmaz: Bu gücü susturan yöneticinin onu dile getirmek elinde değildir; bu gücü baskı altında tutabilir, ama temsil edemez; yasadan başka her şeyi yapabilir.

Roma senatosu, cumhuriyetin esenliğini sağlamak görevini özel bir formülle consul'lara verdiği zamanlar bu birinci yola başvururdu. Consul'lardan biri bir diktatör atadığı zaman da ikinci yola gidilirdi;⁴⁷ bu adet Roma'ya Albe'den kalmıştır.

Cumhuriyetin ilk günlerinde sık sık diktatörlüğe başvurulmuştur; çünkü, devlet yalnız ana yapısından aldığı güçle tutunacak kadar değişmez bir temelden yoksundu.

O günlerde ahlak ve töreler bir başka zaman için gerekli olabilen birçok şeyi gereksiz kıldığından, diktatörün ne gücünü kötüye kullanmasından korkulurdu, ne de bu gücü, diktatörlük sona erdikten sonra elinde tutmaya kalkışmasından. Tam tersine, bu kadar büyük bir güç onu kullanmakla görevli olanlara bir yük gibi gelir ve sanki yasaların yerini tutmak çok çetin ve teh-

DİKTATÖRLÜK

likeli bir şeymiş gibi, bir an önce bundan yakalarını sıyırmaya bakarlardı.

İşte, ilk zamanlarda diktatörlüğe gelişigüzel başvurulmasını kınayışım, kötüye kullanılmak değil, belki ayağa düşürmek tehlikesindendir. Çünkü, seçimlerde, törenlerde, birtakım formalite işlerinde bol bol başvurulunca, bu büyük görev, gereğinde yıldırıcı olmaktan çıkıyor ve halk onu artık boş bir formalite olarak görmeye başlıyor.

Cumhuriyetin sonlarına doğru daha ölçülü olan Romalılar diktatörlüğe önceleri ne denli boş yere başvurmuşlarsa, şimdi de nedensiz yere pek başvurmaz oldular. Korkularının yersiz olduğu meydandadır; başkentten güçsüzlüğü, içindeki görevlilere karşı kendi güvenliğini sağlıyordu; bir diktatör, bazı durumlarda, kamunun özgürlüğünü, hiç de tehlikeye atmadan, savunabiliyordu ve Roma'nın kölelik zincirleri Roma'da değil, orduda yapılacaktı. Marius'un Sulla'ya, Porapeius'un da Caesar'a pek karşı koymamaları dışarının gücüne karşı ikerinin gücünden neler beklenebileceğini göstermiştir.

Bu yanılı Romalılara büyük yanlışlar yaptırdı: Örneğin, Catilina işinde bir diktatör seçilmemesi bir yanılıydı; çünkü, bu komplo yalnız kentin içini ve en çok İtalya'nın birkaç vilayetini ilgilendirdiğine göre, bu, yasaların diktatöre verdiği sınırsız yetkiyle kolayca bastırılabilirdi; oysa, insan ölçülülüğünün beklemeye hakkı olmayan birtakım mutlu rastlantıların bir araya gelmesiyle bastırılmıştı.

Senato bir diktatör seçecek yerde, bütün yetkisini consul'lara bırakmakla yetindi: Öyleki, Cicero etkilice iş görmek için, önemli bir noktada bu yetkiyi aşmak zorunda kaldı ve önceleri birtakım sevinç gösterileri dav-

TOPLUM SÖZLEŞMESİ

ranışını onayladıysa da, sonradan, yasalara aykırı olarak dökülen yurttaş kanlarının hesabı soruldu ondan, hem de haklı olarak; oysa, bir diktatörden böyle bir hesap sorulduğu olmazdı. Ama, consul'un pek parlak sözleri her şeyi istediği yana çekti. Kendisi Romalı olmakla birlikte, şanı şerefi yurdundan çok sevdiği için, devleti kurtaracak en haklı ve en şaşmaz yollardan çok, bu işin bütün onur payını kendine ayırmanın yollarını arıyordu.⁴⁸ Onun için, Cicero bir yandan Roma'nın kurtarıcısı diye göklere çıkarılırken, öbür yandan yasaları çiğnedi diye haklı olarak cezaya çarptırıldı. İşten çıkarılışı ne denli parlak da olsa, sadece bir bağışlamaydı bu.

Bununla birlikte, bu önemli görev ne türlü verilirse verilsin, bunun süresini çok kısa tutmak ve hiçbir zaman uzatılmamasını sağlamak çok önemlidir. Diktatörlüğü gerektiren bunalımlı günlerde, devlet çok geçmeden ya kurtulur ya da yok olup gider; sıkışık durum ortadan kalktı mı, diktatörlük ya zorbalığa kaçır ya da etkisiz kalır. Roma'da diktatörler yalnız altı ay için seçildikleri halde, çoğu bu süreden önce görevlerinden ayrılmışlardır. Bu süre daha uzun olsaydı, belki de onu uzatmaya özenirlerdi, bir yıllık sürelerini uzatan Decemvir'ler gibi. Diktatör, seçimini gerekli kılan gereksinmeyi karşılamaya ancak vakit bulurdu: Başka şeyler düşünmeye pek zamanı yetmezdi.

BÖLÜM VII

CENSORLUK

Genel istem nasıl yasa ile dile geliyorsa, kamuoyu da censor'lukla dile gelir. Kamuoyu öyle bir yasadır ki, censor'luk onu uygulamakla görevlidir. Censor'un yaptığı, tıpkı hükümdar gibi, yasayı özel durumlara uygulamaktır sadece.

Censor'luk kamuoyunu istediği gibi yorumlayamaz, onu sadece dile getirir; halkın görüşünden ayrılınca da, kararları boş ve etkisiz kalır.

Bir ulusun ahlak ve törelerini, onun değer verdiği şeylerden ayırmak boşunadır, çünkü bütün bunlar aynı ilkeye bağlıdır ve ister istemez birbirine karışır. Dünya yüzündeki bütün ulusların haklarında, beğenilerinde ağır basan doğa değil, kamuoyudur. Halkın görüş ve düşüncesini yükseltin, ahlakı, töreleri kendiliğinden arınır. İnsan her zaman güzel olanı ya da güzel bulduğunu sever; ama asıl güzel üstüne verdiği yargıda aldanır: Demek, yapılacak şey, bu yargıyı düzenlemektir. Töreleri yargılayan onuru yargılar, onuru yargılayan da kamuoyuna dayanır.

Bir ulusun görüş ve düşünceleri ana yapısından doğar. Her ne kadar yasa, töreleri düzenlemezse de, yasa işi onları doğurur; yasalar gevşediler mi, ahlak ve töreler bozulur; ama o zaman, yasa gücünün yapamadığını censor'ların yargısı yapamaz.

Bundan çıkan sonuca göre, censor'luk ahlak ve töreleri korumada yararlı olabilirse de onları yeniden kurma işinde yararlı olamaz. Yasalar güçlüyken, censor'ları göreve koşun; yasalar gücünü yitirdi mi, her

TOPLUM SÖZLEŞMESİ

şeyden umudu kesmek gerek, yasalar güçlerini yitirdikten sonra hiçbir şeyin gücü kalmaz artık.

Censor'luk ahlak ve töreleri ayakta tutmak için düşüncelerin bozulmasına engel olur, akıllı uygulamalarla doğruluklarını sürdürür, kimi zaman da, henüz kesinleşmemiş olanları saptar. Düellolarda yardımcı bulundurma alışkanlığı (ki, Fransa krallığında aşırıya vardırılmıştı) bir kral buyruğundaki şu sözlerden ötürü ortadan kalktı: *Yardımcılar getirmek alçaklığında bulunanlara gelince...* Halkın yargısından önce verilmiş olan bu yargı, birden halkı da aynı yola götürdü. Ama, yine kral buyrukları düellonun da bir alçaklık olduğunu bildirmeye kalkınca, halk onlara aldırış etmedi; çünkü, aslında çok doğru olmakla birlikte, halkın düşüncesine uymayan bu karar üstünde halk yargısını çoktan vermişti.

Bir başka kitapta⁴⁹ demiştim ki, halk oyu hiçbir baskıya uğramadığından, onu temsil amacıyla kurulan mahkemelerde baskı izi bulunmamalıdır. Bugünkü uluslarda tümünden kalkmış olan bu önlemden Romalıların ve onlardan daha çok Lakedemonyalıların büyük bir ustalıklarla yararlanmış olmalarına ne kadar hayran kalınsa yeridir.

Ahlakı bozuk bir adamın Sparta kurultayında iyi bir düşünce ileri sürmesi üzerine, Ephore'lar buna aldırmadan aynı düşünceyi erdemli bir yurttaşla söylediler. Bu iki adamdan hiçbirini övmeye ya da yermeye kaçmaksızın, birisi için ne onur, öbürü içinse ne onur kırıcı bir şeydi bu! Sisam'lı⁵⁰ birkaç sarhoş, Ephore'ların mahkemesini kirlettiler: Ertesi gün, bir kararname ile Sisam'lıların her çeşit ahlaksızlık yapmalarına izin verildi. Gerçek bir cezasızlık bunun yanında bu denli et-

CENSORLUK

kili olamazdı. Sparta bir şey için, dürüsttür ya da değildir dedi mi, artık Yunanistan onun yargılarına dil uzatmazdı.

BÖLÜM VIII

TOPLUM DİNİ

Başlangıçta, insanların tanrılarından başka kralları, dine dayanan yönetimden başka yönetimleri yoktu. Tıpkı Caligula gibi düşünmüşlerdi ve o zaman için düşünceleri yerindeydi. İnsanın, benzerini kendine efendi diye kabul edebilmesi ve bunun yararlı olacağı umuduna kapılabilmesi için, düşünce ve duygularında uzun bir değişiklik olması gerekir.

Her politik toplumun başına bir tanrının konulmuş olması, ortaya ulus sayısı kadar tanrı çıkmasına yol açmıştır. Birbirine yabancı ve hemen her zaman düşman olan iki ulus, uzun süre, aynı varlığı efendi olarak tanıyamamışlardır: Birbiriyle çarpışan iki ordu da aynı başkan buyruğunda olamazlardı. Böylece, ulus ayrılığından çoktanrıçılık doğdu, bundan da, aşağıda anlatılacağı üzere, dinsel ve toplumsal hoşgörüsüzlük doğdu ki, bunların ikisi de aynı kapıya çıkar.

Eski Yunanlıların kendi tanrılarını barbar uluslar da da bulma merakı, kendilerine bu ulusların doğal efendileri gözüyle bakma eğiliminden geliyordu. Ama, bugün türlü uluslardaki tanrıların aynı olduğunu ileri süren derin bilgi çok gülünçtür; sanki Moloch, Saturn ve Chronos aynı tanrıymışlar; sanki Fenikelilerin Baal'i, Yunanlıların Zeus'u ve Latinlerin Jupiter'i aynı olabilir-

TOPLUM SÖZLEŞMESİ

miş ve sanki çeşitli adları olan düşsel varlıklar arasında ortak bir şey bulunabilirmiş!

Paganlık döneminde, her devletin kendine özgü dini ve tanrıları olduğu halde, nasıl oluyor da din kavgaları yoktu diye soracak olanlara derim ki, her devlet kendine özgü hükümeti ve dini olduğu için tanrılarını yasalarından ayırt etmezdi de ondan. Politik savaş aynı zamanda dinsel savaştı; tanrıların etki alanları ulusların sınırları dışına taşmazdı. Bir ulusun tanrısı, öbür uluslar üzerinde hiçbir hakka sahip değildi. Paganların tanrıları kıskanç değillerdi hiç: Dünya egemenliğini aralarında paylaşırlardı. Musa'nın kendisi ve Yahudiler, İsrail tanrısından söz ederken bu düşünceye uyarlardı kimi zaman. Gerçi, Yahudiler yerini alacakları Kenanilerin, o yıkılmaya mahkûm, yerden yere kovulan Kenanilerin tanrılarını yok sayarlardı. Ama, dil uzatmaları yasak edilen komşu ulusların tanrılarından bakın nasıl söz ediyorlardı: Jephtah, Ammonit'lere şöyle diyordu: «Tanrınız Chamos'un malının mülkünün sahipliği size düşmüyor mu haklı olarak? Muzaffer tanrımızın edindiği topraklara aynı hakla biz de sahibiz.»⁵¹ Bana kalırsa, Chamos'un haklarıyla İsrail tanrısının haklarını açıkça bir saymaktı bu.

Ama, önce Babil, sonra da Suriye krallarının buyruğu altına giren Yahudiler kendi tanrılarından başka tanrı tanımamakta ayak diredikleri zaman, bu davranış, yenene karşı başkaldırma sayıldı ve başlarına, tarihlerinde okuduğumuz ve Hristiyanlıktan⁵² önce eşine rastlanmayan zulümler geldi.

Her din onu kabul eden devletin sadece yasalarına bağlı olduğundan, bir ulusa dinini değiştirtmenin yolu onu sadece boyunduruk altına almaktı; bu yeni dinin ra-

TOPLUM DİNİ

hipleri fatihler oluyordu; dinini değiştirme zorunluğu da yenilenlerin alını yazısı olduğundan, bu konuda söz etmeden önce işe yenmekle başlamak gerekiyordu. İnsanlar, tanrılar uğrunda savaşmaz, Homeros'da olduğu gibi, tanrılar insanlar uğrunda savaşırlardı; herkes kendi tanrısından utku ister ve tanrının utkusunu yeni sunaklarla öderdi. Romalılar, bir yeri almadan önce, tanrıları oradan ayrılmaya çağırırlardı; Tarentia'lıların öfkeli tanrılarına dokunmamalarının nedeniyse, bunları Roma tanrılarına bağlı ve onlara saygı göstermekle görevli saymalarıydı. Romalılar yendikleri uluslara yasalarını bıraktıkları gibi, tanrılarını da bırakırlardı. Yenilenlerden istedikleri, çoğu kez, Capitole'ün Jupiter'ine bir çelenk koymaktı.

Kısaca, Romalılar imparatorlukları ile birlikte dinlerini ve tanrılarını yayıp, yendikleri ulusların, çoğu kez, dinlerini ve tanrılarını kabul ettikleri ve hepsine yurttaşlık hakları sağladıkları için, bu geniş imparatorluğun halkı yavaş yavaş her yerde, aşağı yukarı birbirinin aynı bir sürü din ve tanrı edindi; işte böylece, paganlık da bütün dünyada tek ve aynı din olarak tanındı.

İsa bu koşullar altında gelip yeryüzünde din kralığı kurdu: Bu, din sistemini politik sistemden ayırarak devleti tek güç olmaktan çıkardı ve Hristiyan ulusları durmadan altüst eden iç bölünmelere yol açtı. Öbür dünya krallığı düşüncesini, bu yeni düşünceyi hiçbir zaman kafası almayan paganlar Hristiyanlara hep gerçek asi gözüyle baktılar; onlara göre, Hristiyanlar görünürde uysal, ama gerçekte bağımsızlıklarını kazanıp ege-men olma ve güçsüzken boyun eğer gibi göründükleri gücü kurnazca ellerine geçirmek fırsatını kolluyorlardı. Hristiyanlara yapılan işkencelerin nedeni buydu işte.

TOPLUM SÖZLEŞMESİ

Paganların korktukları başlarına geldi. Her şeyin rengi değişti, o alçakgönüllü Hristiyanlar ağız değiştirdiler ve çok geçmeden o sözde öbür dünya krallığı gözle görülen bir başın yönetiminde, bu dünyada en amansız bir zorbalık oluverdi.

Bununla birlikte, her zaman ortada bir hükümdar ve toplum yasaları bulunduğu için, bu iki güçten, yargılama bakımından, sonsuz bir anlaşmazlık doğdu ve bu Hristiyan devletlerde her türlü iyi politika olanağını ortadan kaldırdı; öyleki, artık kimse, krala mı, yoksa papaya mı boyun eğeceğini kestiremez oldu.

Ama, birçok uluslar, hatta Avrupa'da ve Avrupa çevresindekiler eski düzeni elde tutmak ya da yeniden kurmak istedilerse de bunu başaramadılar; Hristiyanlık ruhu her şeyi sardı. Kutsal töre hep egemen varlıktan bağımsız kalmış ya da yeniden bağımsız olmuş bir devletle hiçbir zorunlu ilişki kurmamıştır. Muhammed'in pek sağlam görüşleri vardı; politik sistemini iyi temellere oturttu ve kurduğu hükümet kendinden sonraki halifeler zamanında biçimini sürdürdüğü sürece tam bir birlik içinde kaldı, onun için de iyi bir hükümet oldu. Ama, Araplar gelişip edebiyatsever, uygar, yumuşak ve gevşek insanlar oluverince, barbarlar boyunduruk altına aldı onları: O zaman iki güç arasında parçalanma yeniden başgösterdi. Hristiyanlardaki kadar göze batmakla birlikte, Müslümanlar arasında, özellikle Şii'lerde vardı bu anlaşmazlık; hele İran gibi devletlerdeyse kendini duyurmaktan geri kalmıyor.

Biz Hristiyanlar arasında, İngiliz kralları kendilerini kilisenin başı saydılar; çarlar da öyle; ama bu sıfatla kilisenin başı değil, daha çok onun aracı oldular; onu değiştirmekten çok, korumak yetkisini elde ettiler;

TOPLUM DİNİ

kilisenin yasacıları değil, hükümdarları oldular. Rahipler her nerede bir birlik durumuna gelmişlerse, yurttan hem efendi kesilmişlerdir, hem yasacı.⁵³ Demek, başka yerde olduğu gibi, İngiltere ve Rusya'da da iki güç, iki egemen varlık vardır.

Bütün Hristiyan yazarlar içinde, hem derdi, hem devayı görüp kartalın iki başını birleştirmeyi salık vermek cesaretini gösteren yalnız filozof Hobbes olmuştur. Ona göre, her şeyi politik birliğe götürmek gerek. Çünkü, politik birlik olmadan ne devlet iyice kurulabilir, ne de hükümet. Ama, Hobbes ister istemez gördü ki, kendi sistemi, Hristiyanlığın ağır basan havasıyla bağdaşamıyordu ve rahibin çıkarı her zaman devletinkinden daha güçlü idi. Hobbes'un politik sisteminde tiksinti uyandıran şey, ondaki yanlış ve korkunç şeylerden çok, haklı ve doğru olanlardır.⁵⁴

Öyle sanıyorum ki, tarihsel olaylar bu açıdan incelenirse, Bayle'in ve Warburton'un birbirine karşıt düşünceleri kolayca çürütülebilir. Bayle hiçbir dinin politik bütüne yararlı olmadığını, Warburton da, tam tersine, Hristiyanlığın politik bütün için en sağlam bir dayanak olduğunu ileri sürmektedirler. Bunlardan birincisine karşı, temelinde din olmayan hiçbir devlet kurulmadığını; ikincisine karşı da, Hristiyan yasasının, gerçekte, devletin güçlü yapısına yararlı değil, zararlı olduğunu ispatlayabiliriz. Söylemek istediklerimi iyice anlatmak için, dinin konumla ilgili olan dumanlı kavramlarını biraz daha açıklamam gerek.

Toplumla ilgisi bakımından hem genel, hem özel olan din, bir de, insanın dini ve yurttaşın dini diye de ikiye ayrılabilir. Birincinin tapınağı, sunağı, törenleri yoktur; yüce Tanrı'ya salt içten bir tapınıştır ve yük-

TOPLUM SÖZLEŞMESİ

sek ahlak ödevleriyle sınırlıdır; bu din, İncil'in esinlendiği temiz ve sade din, gerçek tanrıçılık, doğal Tanrı hakkı diyebileceğimiz şeydir. İkincisi ise, bir tek memlekette geçer ve o memlekete tanrılarını, ermişlerini, koruyucu meleklerini sağlar; onun da dogmaları, ayinleri, yasalarla belirtilen dış törenleri vardır; onu kabul eden ulustan başkası onca imansızdır, yabancılar, barbarlardır. Mihrapların ötesinde insanlar için ne hak tanır, ne ödev. İşte, ilk kavimlerin dinleri böyleydi; bu dine de toplumsal ya da pozitif din hukuku diyebiliriz.

İnsanlara iki çeşit yasa, iki baş, iki yurt veren, birbirine karşıt görevler yükleyen, aynı zamanda hem dinli, hem yurttaş olmalarını engelleyen daha tuhaf bir üçüncü din vardır. Lama'ların, Japon'ların, Roma kilisesine bağlı Hristiyanların dini böyle bir dindir. Bu sonuncuya papaz dini denebilir. Bundan karma ve toplum yaşamına uymayan bir çeşit hukuk doğar ki, bunun adı yoktur.

Politik bakımdan incelenince görülür ki, bu üç çeşit dinin kendilerine özgü eksiklikleri vardır. Hele üçüncüsü o kadar açıkça kötüdür ki, bunu ispatlamaya kalkışmak boşuna vakit kaybetmek olur. Toplumsal birliği bozan her şey kötüdür; insanı kendi kendisiyle çelişme durumuna koyan kurumların hiçbirisi beş para etmez.

İkinci din, şu bakımdan iyidir: Tanrı sevgisini yasa sevgisiyle birleştirir ve yurttaşlara yurda karşı aşırı bir hayranlık aşılayarak devlete hizmet etmenin, devletin koruyucusu Tanrı'ya hizmet olduğunu öğretir. Bu, bir çeşit teokrasidir; onda, kraldan başka fetvacı, yöneticiler dışında da rahip yoktur. O kadar. Yurdu uğrunda can vermek, şehit olmaktır; yasaları çiğnemek dinsizlik; bir suçlunun üstüne herkesin lanetini çekmek, onu

TOPLUM DİNİ

tanrılarının öfkesine kurban etmek demektir: *Sacer esto*.

Ama, yanılğı ve yalan dolan üzerine kurulu olan bu din, insanları aldattığı, çabuk kanan, körinançlı kişiler durumuna soktuğı ve gerçek tapınmayı birtakım boş törenlere boğduğı için ayrıca kötüdür. Yine kötüdür, çünkü, tekelciliğe ve zorbalığa kaçarak, bir ulusu can kıyıcı ve hoşgörüsüz yapar; öyleki, o ulus artık asıp kesmekten başka bir şey düşünmez olur ve kendi tanrılarına inanmayanları öldürmekle kutsal bir iş yaptığına inanır. Bu da böyle bir ulusu öbür uluslarla doğal bir savaş durumuna, kendi güvenliğine çok zararlı bir duruma sokar.

Geriye kala kala, insan dini ya da Hıristiyanlık (bugünkü Hıristiyanlık değil, ondan bütün bütün ayrı olan İncil dini) kalıyor. Bu kutsal, yüce ve gerçek din sayesinde, aynı Tanrı'nın kulları olan insanlar birbirlerini kardeş bilirler: Ve onları birleştiren toplum, ölümle bile dağılmaz.

Ama bu din, politik bütünle hiçbir özel ilişkisi olmadığı için, yasaların kendi varlıklarından aldıkları tek gücü yine yasalara bırakır ve onlara yeni bir güç eklemeyiz; ve bu yüzden, özel topluluğun en büyük güçlerinden biri etkisiz kalır. Ayrıca, yurttaşları devlete yürekten bağlayacağı yerde, onları dünyanın başka şeylerinden ayırdığı gibi, devletten de uzaklaştırır. Toplum ruhuna bundan daha aykırı bir şey bilmiyorum.

Gerçekten Hıristiyan olan bir halkın, insan kafasının düşünebileceğı en olgun bir toplum kuracağını ileri sürüyorlar. Bu düşüncede bir tek güçlük, hem de büyük bir güçlük var bence: O da şu ki, gerçek Hıristiyanların kuracağı bir toplum artık bir insan topluluğı olmaz.

TOPLUM SÖZLEŞMESİ

Hatta, bence böyle bir toplum bütün yetkinliğine karşın, ne en güçlü bir toplum olur, ne de en sürekli. Yetkinleştikçe bağlantıdan yoksun kalır. Onu kemiren kurt, yetkinliğinin ta kendisidir.

Herkes ödevini yerine getirecek: Halk yasalara boyun eğecek, başkanlar doğru ve ölçülü olacaklar, askerler ölümü hiçe sayacaklar, ne kendini gösterme olacak, ne de lüks. Bütün bunlar pek iyi, ama işin ötesine bakalım.

Hristiyanlık tümüyle ruhani bir dindir, öbür dünya işleriyle uğraşır; Hristiyanın yurdu bu dünyada değildir. Ödevini yapar gerçi, ama gösterdiği özenin başarısına ya da başarısızlığına hiç mi hiç bakmadan yapar onu. Elverir ki, kendi kendini kınayacak hiçbir şeyi olmasın, bu dünyada her şey yolunda gidiyormuş ya da gitmiyormuş umurunda değildir. Devlet gelişme halindeyse, halkın mutluluğundan yararlanmaya pek cesaret edemez; yurdunun şanıyla övünmekten korkar; devlet yok olmaya yüz tutarsa, kullarının tepesine inen Tanrı eline rahmet okur.

Toplumun dirlik içinde olması ve dengesinin sürüp gitmesi için yurttaşların hepsinin iyi Hristiyan olmaları gerekir; ama, kazara gözü yükseklerde bir tek kişi, bir tek ikiyüzlü adam, diyelim bir Catilina, bir Cromwell bulundu mu, bu adam, hiç kuşkusuz, yurttaşlarının hakkından gelir. Hristiyan iyilikseverliği, insanın benzeri için kötü şeyler düşünmesine izin vermez. Böyle bir adam birtakım hilelerle yurttaşlarını buyruk altına almanın ve devlet gücünün bir parçasını eline geçirmenin yolunu bulur bulmaz, saygı görmeye başlar. Tanrı ona saygı gösterilmesini istiyordur. Çok geçmeden büyük bir güç kazanır; Tanrı ona boyun eğilmesini istiyor-

TOPLUM DİNİ

dur. Bu gücü elinde tutan adam onu kötüye kullanıyorsa, Tanrı kullarını cezalandırmak için, başlarına bir bela salmış, demektir. Devlet gücünü zorla eline geçiren böyle bir adamı kovmaya vicdan el vermez: Çünkü, bunu yapmak için zor kullanmak, kan dökmek gerekecektir, oysa Hıristiyanlığın yumuşaklığıyla uzlaşır şeyler değildir bütün bunlar; hem, bu acılarla dolu dünyada insan köle olmuş, özgür olmuş ne önemi var, en önemli şey cennete gitmektir. Olacağa boyun eğmek de cennete gitmenin yollarından biridir.

Yabancı bir devletle savaş mı oluyor, yurttaşlar nazlanmadan savaşmaya giderler; hiçbiri kaçmayı aklından bile geçirmez; hepsi de ödevini yerine getirir, ama utku tutkuları yoktur; yenmekten çok, ölmesini bilirler onlar. Yenmişler, yenilmişler umurlarında değildir. Onlara neyin gerektiğini Ulu Tanrı onlardan daha iyi bilmez mi? Gururlu, coşkun ve ateşli bir düşmanın, onların bu kahramanlığından ne kolay yararlanacağını bir düşünün! Bunların karşısına yurt sevgisi, şan şeref tutkusuyla yanıp tutuşan şu cömert ulusları getirdiniz; Hıristiyan cumhuriyetinizi Sparta ya da Roma'nın karşısına çıkardınız diyelim: Sofu Hıristiyanlar daha akıllarını başlarına toplamaya kalmadan yenilecek, ezilip dar-madağın olacak ya da düşmanlarının kendilerini adam yerine koymaması sayesinde canlarını kurtaracaklardır. Fabius'un askerlerinin ettiği yemin tam benim istediğim gibi bir yemindi; ya ölür ya yeneriz diye değil, muzaffer döneceğiz diye yemin ettiler; yeminlerini de tutular. Hıristiyanlar hiçbir zaman böyle bir yemin edemezlerdi; bu, onlara Tanrı ile boy ölçüşmek gibi gelirdi çünkü.

Ama, Hıristiyan cumhuriyeti derken yanılığa dü-

TOPLUM SÖZLEŞMESİ

şüyorum: Bu iki sözcük birbiriyle uzlaşamaz. Hristiyanlık kölelik ve bağıllık öğütleri verir sadece. Bu dinin havası zorbalığa o kadar elverişlidir ki, zorbalık her zaman yararlanır ondan. Gerçek Hristiyanlar köle olmak için yaratılmışlardır; bunu bilir ve üzülmezler; bu kısa yaşamın onlarca pek az önemi vardır.

Hristiyan askerler iyinin iyisidir, diyorlar bize. Hayır, değildirler, diyorum ben de: Bir örnek göstereyim bana. Ben Hristiyan orduları diye bir şey tanımıyorum. Haçlı Seferleri gösterecekler bana, örnek olarak. Haçlıların değeri üstünde tartışmadan önce şuna değineyim ki, Hristiyan değildiler, Papa'nın askerleri, kilisenin yurttaşlarıydı onlar; askerler onun ruhsal ülkesi için çarpışırken, kilise ne yapıp yapıp bu ülkeyi dünyaya yerleştirmiştir. İyi düşünülecek olursa, bu, bir çeşit paganlıktır: İncil ulusal bir din kurmadığına göre, Hristiyanlar arasında hiçbir din savaşı olamaz.

Pagan imparatorlar zamanında, Hristiyan askerler yiğit kişilerdi; bütün Hristiyan yazarlar böyle olduklarını yazıyorlar. İnanıyorum onlara: Pagan askerlere karşı bir onur yarışmasıydı bu. İmparatorlar Hristiyan olur olmaz, bu yarışma ortadan kalkıverdi; ve haç kartalı kovunca, Romalılara özgü o gözüpeklik de yitip gitti.

Ama, politik düşünceleri bir yana bırakıp, hukuk alanına dönelim ve bu önemli nokta üstünde ilkelerimizi koyalım. Toplum sözleşmesinin egemen varlığa uyrukları üzerinde tanıdığı hak, daha önce de söylediğim gibi, kamu yararının sınırlarını hiçbir zaman aşmaz.⁵⁵ Demek, uyruklar egemen varlığa yalnız kamuyu ilgilendiren düşüncelerinin hesabını vermek zorundadırlar. Onun için, her yurttaşın, kendine görevini sevdirecek bir dini olması devlet için çok önemlidir; ama, bu dinin dog-

TOPLUM DİNİ

ma'ları devletle üyelerini, bu dinden olduğunu açıkça söyleyen kimsenin ahlakı ve başkalarına karşı yerine getirmek zorunda olduğu ödevler bakımından ilgilendirir ancak. Ayrıca, herkes canının istediği görüşü benimsemekte özgürdür; egemen varlığın bunu bilip öğrenmeye hakkı yoktur: Çünkü, öbür dünyada hiçbir yetkisi olmadığı için, uyruklarını orada bekleyen şey onu ilgilendirmez, elverir ki, bu dünyada iyi birer yurttaş olsunlar. .

Demek, sadece toplumla ilgili bir inanç belirtisi vardır; bunun maddelerini saptamak egemen varlığın hakkıdır; bunlar din dogma'ları gibi değil, insanları uzlaştırıcı duygulardır; bu duygular olmadıkça, ne iyi bir yurttaş olunabilir, ne de sadık bir uyruk.⁵⁶ Egemen varlık kimseyi bunlara inanmaya zorlayamamakla birlikte, inanmayanları devlet sınırları dışına sürebilir, dinsiz diye değil, toplum yaşamına elverişsiz diye; yasaları ve doğruluğu içten sevmeye ve gereğinde ödevi uğrunda yaşamını hiçe saymaya yetersiz bir adam diye. Bu dogma'ları herkesin önünde kabul edip, bunlara inanmıyormuş gibi davranan kimseyi ölümle cezalandırmalıdır; suçlarının en büyüğünü işlemiştir çünkü: Yasalara karşı yalan söylemiştir.

Toplum dininin kuralları yalın, az sayıda; açıklamalara ve yorumlara yer vermeyecek kadar belirli olmalı. Her şeye gücü yeten, akıllı, iyiliksever, her şeyi önceden gören, yardımsever bir Tanrı'nın varlığı; doğruların mutluluğu, kötülerin ceza görmesi, toplum sözleşmesinin ve yasaların kutsallığı. İşte, olumlu dogma'lar! Olumsuzlara gelince, ben de onları bire indiriyorum: O da, hoşgörüsüzlüktür ki, hesaptan çıkardığımız dinlere girer.

TOPLUM SÖZLEŞMESİ

Toplumsal hoşgörüsüzlükle dinsel hoşgörüsüzlüğü birbirinden ayıranlar bence yanılıyorlar. Bunlar birbirinden ayrılmazlar. İnsan cehennemlik saydığı kimselerle barış halinde yaşayamaz; onları sevmek, onları cezalandıran Tanrı'dan nefret etmek demektir; bunları ya kesin olarak imana getirmek ya da tedirgin etmek gerekir. Bu hoşgörüsüzlüğün kabul edildiği yerde toplumsal bir etki olmaması düşünülemez.⁵⁷ Etki olunca da, egemen varlık artık egemen varlık değildir, dünya işlerinde bile: O zaman, gerçek efendiler, rahipler, krallar da sadece onların görevlileri olur.

Şimdi salt ulusal bir din olmadığı ve olamayacağı için, başka dinleri hoşgören kimse, bütün dinleri hoşgörmelidir, elverir ki, dogma'larında yurttaşlık görevlerine aykırı bir şey bulunmasın. Ama, kilise devlet, kral da papa olmadığı sürece *kilise dışında kurtuluş yoktur* diyen kimse, devletten kovulur. Böyle bir dogma, ancak bir din yönetiminde iyi olabilir. Ondan başkalarıysa zararlıdır. Kral IV. Henri'nin Katolikliği kabul etmesi üstüne gösterilen nedenler her dürüst insanı, özellikle, kafası işleyen her hükümdarı bu dini bırakmaya zorlaması gerekirdi.

BÖLÜM IX

SONUÇ

Politik hukukun gerçek ilkelerini koyduktan, devleti kendi temeli üzerine oturtuttuktan sonra, sıra onu dış ilişkilerinde desteklemeye gelir ki, bu da devletler hukukunu, ticareti, savaş ve fetih hukukunu, birleşmeleri,

SONUÇ

konuşmaları, antlaşmaları vb. içine alır. Oysa, bütün bunlar benim dar görüşümü aşan bir konudur; amacımı daha yakın alanlara yöneltmem gerekirdi.

NOTLAR

- 1) «Kamu hukuku üstüne bilgili araştırmalar, geçmiş kötülükle-
rin hikâyesinden başka bir şey değildir çoğu zaman; bunları
gereğinden çok incelemeye kalkışmak boşu boşuna direnmek
olur». (Amsterdam'da Rey Yayınevi'nin bastığı Marquis d'Ar-
genson'un *Fransa'nın Komşularıyla Olan Çıkarları Üstüne İn-
celeme* adlı kitabı). Grotius'un yaptığı da bundan başka bir şey
değil.
- 2) Politika, k. I. b. 5.
- 3) Plutarkhos'un *Hayvanlarda Düşünme* adlı küçük yapıtına bakın.
- 4) Savaş hukukunu, dünyanın bütün uluslarından çok daha iyi
anlayan ve ona uyan Romalılar, bu konudaki titizliklerini öy-
lesine ileri götürmüşlerdir ki, hiçbir yurttaşın düşmana, şu ya
da bu düşmana karşı belli bir biçimde savaşıma sözü vermeden
gönüllü olarak hizmet görmesine izin verilmiyordu. Küçük Cato'
nun ilk askerliğini yaptığı bir lejyon yeniden kurulurken, bü-
yük Cato lejyon Komutanı Popilius'a yazdığı bir mektupta,
«Oğlumun komutanız altında çalışmasını istiyorsanız ona yeni-
den ant içirmelisiniz, yoksa düşmana karşı silah kullanamaz,
çünkü ilk askerlik andı geçerliğini yitirmiştir,» diye yazıyordu.
Aynı Cato, oğluna bu yeni andı içmeden savaşa girmemesini bil-
diriyordu. Biliyorum, bu dediklerime karşı, Clusium kuşatma-
sıyla daha başka özel olayları kanıt diye göstereceklerdir; ama
ben yasalardan, törelerden söz ediyorum. Romalılar yasalarına
en az aykırı davranmış bir ulustur; hiçbir ulus onlarınki ka-
dar iyi ve yetkin yasalar koymuş değildir.
- 5) Bu sözcüğün gerçek anlamına yeni yazarlarda hiç rastlanmı-
yor; çoğu, kenti site, kentliyi de yurttaş ile karıştırıyor. Kentin
evlerden, site'nin de yurttaşlardan oluştuğunu bilmezler. Eski-
den Kartacalılara pek pahalıya mal olmuştu bu yanlışlık. Hiç-
bir hükümdarın uyruklarına *cives* (yurttaş) dediğine hiçbir ki-
tapta rastlamadım, hatta ne eskiden Makedonyalılara, ne de
zamanımızda, bütün öbür uluslardan daha çok özgürlüğe yakın

olmasına karşın, İngilizlere denildiğine. Yalnız Fransızların hepsi kendilerine teklifsizce *yurttaş* demektedir. Sözlüklerinden de anlaşılacağı üzere bu sözcük üstünde hiçbir düşünceleri yoktur; olsaydı eğer, bunu kendilerine mal etmekle büyük bir suç işlemiş olurlardı. Bodin, bizim kentli ve ilçelilerimizden söz ederken, bunları birbirine karıştırıp büyük bir yanılgya düşmüştür. Oysa, M. d'Alembert bu konuda yanılmamış, *Cenevre* adlı yazısında, kentimizde bulunan dört (hatta yabancılarla birlikte beş) sınıfı (ki bunlardan yalnız ikisi cumhuriyeti oluşturmuştur) birbirinden ayırt etmiştir. Ondan başka hiçbir Fransız yazarı, benim bildiğim, *yurttaş* sözcüğünün gerçek anlamını kavrayamamıştır.

- 6) Kötü yönetimlerde bu eşitlik yalnız görünüşte kalır ve aldatıcıdır; yoksulu yoksulluğunda, varlıklıyı da zorbaca ve kurnazca löpcülüğünde alıkoymaktan başka işe yaramaz. Gerçekte, yasa her zaman malı mülkü olana yararlı, olmayanlara zararlıdır: Bunun sonucu olarak, toplum hali insanlar için, hepsinin bir şeyleri olması ve hiçbirinin gereğinden çok şeyi olmaması halinde yararlı olur.
- 7) Bir istemin genel olması için, her zaman oybirlikli olması gerekmez, yalnız bütün oyların hesaba katılmış olması gerekir; herhangi bir oy'un dışta bırakılması genellikle bozar.
- 8) Marquis d'Argenson şöyle der: «Her çıkarın ayrı birtakım kuralları vardır. İki özel çıkar arasında uzlaşma, bir üçüncü kimsenin çıkarına karşı yapılıır». Buna şunu ekleyebilirdi: Bütün çıkarlar, tek tek kişilerin çıkarlarına aykırı oldukları zaman uzlaşırlar. Birbirine karşıt çıkarlar olmasaydı, ortak çıkarın varlığı pek duyulmaz ve hiçbir zaman engellerle karşılaşmazdı. Her şey yolunda gider, politika da bir sanat olmaktan çıkardı.
- 9) Machiavelli şöyle der: «Vera cosa è che alcuni divisioni nucono alle repubbliche, ed alcune giovano: quelle nucono che sono dalle sette e da partigiani accompagnate: quello giovano che senza sette, senza partigiani, si mantengono. Non potendo adunque provvedere un fondatore d'una repubblica che non siano nimicizie in quella, ha da proveder almeno che non vi siano sette (*Floransa Tarihi*, kitap VII: Bazı ayrılmalar cumhuriyete zararlı, bazıları da yararlıdır. Mezhepleri, partileri kışkırtanlar zararlı, hiçbirine el atmayanlar yararlıdır. Bir devletin kurucusu düşmanlıkları önleyemezse, hiç değilse onların birer mezhep haline gelmelerini önlemelidir.)

- 10) Dikkatli okuyuculardan beni burada çelişmelere düşmekle suçlamakta acele etmemelerini dilerim. Dilin yoksulluğu yüzünden, istemeye istemeye, çelişmeye düştüm. Ama, durun, bekleyin hele!
- 11) Bu sözcükle yalnız aristokrasi ya da demokrasi değil, genel olarak, yasa demek olan genel istemin yönettiği her çeşit hükümeti anlıyorum. Bir hükümetin yasal olması için, egemen varlıkla aynı olması değil, onun vekili olması gerekir. Ancak o zaman, monarşi de cumhuriyet sayılır. Bunu bir sonraki kitapta açıklayacağız.
Ek not: Bizde «cumhur» halk demektir. Cumhuriyet de halkın kral olduğu devlettir. (Çevirenin notu).
- 12) Bir ulus ancak yasaları çökmeye başladığı zaman ün kazanmaya başlar. Yunanistan'ın öbür bölgelerinde daha Spartalıların sözü bile edilmezken, Lykurgos'un yasaları kim bilir Spartalıları ne denli mutlu yaşatmıştı.
- 13) Calvin'e yalnız tanrıbilimci gözüyle bakanlar dehasının enginliğini pek kavrayamazlar. Yazılışında büyük payı olan o bilge buyruktular, *Institute* adlı yapıtı kadar onur sağlamaktadır ona. Zamanın dinimizde yapacağı değişiklik ne olursa olsun, içimizde yurt ve özgürlük ateşi sönmediği sürece, bu adamın anısı her zaman hayırla anılacaktır.
- 14) Machiavelli der ki: «Gerçekte, hiçbir memlekette olağanüstü bir yasacı yoktur ki, Tanrıya başvurmuş olmasın; yoksa, koyduğu yasaları kimse kabul etmezdi. Gerçekte, bilge kişinin bildiği birçok yararlı bilgi vardır, ama bu bilgilerde başkalarını inandıracak ölçüde açık birtakım nedenler yoktur». *Discorsi sopra Tite Livio*, Bib. I, XI. (Rousseau yalnız İtalyancasını vermiştir.)
- 15) İki komşu ulustan biri öbürüne bağlı olmadan yaşayamazsa, birinci için çok ağır, ikinci için de çok tehlikeli bir durum yaratır bu. Böyle bir durumda, her aklı başında ulus, öbürünü bu bağlılıktan bir an önce kurtarmaya çalışır. Meksika İmparatorluğu toprakları içinde sıkışıp kalmış olan Thlascala Cumhuriyeti Meksikalılardan tuz satın almaktansa hiç tuz kullanmamaya karar vermiş; hatta bedava bile almamıştı. Çünkü, o bilge Thlascala'lılar, bu cömertliğin altındaki tuzağı gördüler. Özgür yaşadılar: ve bu büyük imparatorluğun içinde kapalı kalan bu küçük devlet, sonunda Meksika'nın başını yedi.
- 16) Devleti sağlamlaştırmak mı istiyorsunuz, iki ucu, elden gel-

diğince birbirine yaklaştırsın. Ne çok varlıkların bulunmasına göz yumun, ne de çok yoksulların. Birbirinden ister istemez ayrılamayan bu iki durum, ortak yarara aynı ölçüde zararlıdır. Birinden zorbalığı kıskırtanlar, öbüründen de zor-balar çıkar. Halk özgürlüğünün alım satımı hep bunlar arasında olur; biri satın alır, biri de satar onu.

- 17) M. d'Argenson der ki: «Dış ticaretin bazı kolları, genel olarak, bir krallık için ancak görünürde bir yarar sağlar; bazı kimseleri, hatta bazı kentleri zenginleştirir, ama bütün ulusun bundan hiçbir kazancı olmaz, halkın durumuysa daha iyi-leşemez».
- 18) Montesquieu.
- 19) Nitekim, Venedik'te, doge bulunmadığı zaman bile kurultaya *serenissime principe* (en duru, en temiz hükümdar) adı verilirdi.
- 20) Montesquieu.
- 21) Polonya Kralının babası Posania Palatin'i, Lorraine dukası.
- 22) Tehlikeli özgürlüğü kölece rahatlığa değişmem.
- 23) Optimates sözcüğünün en iyiler değil, en güçlüler anlamında kullanıldığı açıktır.
- 24) Görevlilerin nasıl seçileceklerini yasalarla düzene bağlamak çok önemlidir. Çünkü, bu seçim kralın isteğine bırakıldı mı, Venedik ve Bern Cumhuriyetlerinde olduğu gibi, soydan geç-me aristokrasiye düşme tehlikesinin önü alınamaz. Zaten, bu yüzden değil mi ki, Venedik çoktan çökmüş, Bern Cumhuriyeti-se senatosunun büyük bilgeliği ile ayakta durmaktadır: Bu da, yüz ağartan, ama çok tehlikeli, kuraldışı bir örnektir.
- 25) Machiavelli dürüst bir insan, iyi bir yurttaştı; ama Medici'lere bağlı olduğu için, memlekete yapılan baskı içinde, özgürlük aş-kını gizli tutmak zorundaydı. Caesar Borgia'yı, o iğrenç ada-mı kahraman olarak seçmesi, gizli amacını yeterince açığa vurmaktadır. *İl Principe*'nin öğretisiyle Titius - Livius üzeri-ne konuşma ve *Floransa Tarihi*'ninkiler arasındaki çelişme bu derin politika kuramcısının şimdiye kadar ne üstünkörü ve bozuk ahlaklı okuyucuların eline düştüğünü gösterir. Roma sarayı kitabı yasak etmişti. Buna aklım erer. Çünkü, yapıtın açıkça anlattığı bu saraydı.
- 26) Plutarkhos: Dicts notables des rois et des grands capitaines, s. 22.
- 27) Tacitus, Tarih 1, 16.
- 28) *Politicus*'ta (İn civili.)

29) Bu, yukarıda büyük devletlerin sakıncaları üstüne söyledikleri me aykırı değildir. (Kitap II, b. IX). Çünkü, orada ele alınan şey hükümetin üyeleri üzerindeki yetkisiydi, buradayan, yurttaşları üzerindeki gücüdür. Dağınık halde bulunan üyeleri, ulus üzerinde uzaktan etki yapmada dayanak noktaları için görürler. Ama, bu üyelere hükümetin doğrudan doğruya etki de bulunabilmesi için hiçbir dayanak noktası yoktur. Böylece, kaldırıcın uzunluğu, birinci durumda hükümetin güçsüzlüğü-nü, ikinci durumdaysa gücünü yaratır.

30) İnsan soyunun mutluluğu bakımından üstünlük tanınması gereken yüzyılları bu ilkeye göre düşünmeli. Edebiyat ve güzel sanatların ilerleme gösterdikleri bazı yüzyıllara aşırı hayranlık duyulmuş ve bunun kötü sonucu hesaba katılmamıştır:

Idque apud imperitus humanitas vocabatur, cum servitutis esset.

(Deliler, kölelerin başlıca bölümüne insanlık derler: Tacitus, *Agricola*, 31). Kitaplardaki özdeyişlerde yazarları konuşturan

aşağılık çıkarları hiç görmeyecek miyiz dersiniz? Hayır, ya-

zarlar ne derlerse desinler, bütün parlaklığına, ününe karşın

bir memleket halkının sayısı azalırsa, orada her şeyin yolunda

gittiğini söylemek pek yerinde bir şey olmaz. Bir ozanın yüz

bin liralık geliri olması, yaşadığı çağın en iyi çağ sayılmasını

gerektirmez. Başkanların görünürlerdeki iç dirliğinden, kay-

gırsızlığından çok, bütün ulusların, özellikle kalabalık devlet-

lerin rahatlığına bakmak gerekir. Dolu, birkaç kantonu kasıp

kavurur ama, binde bir kıtlığa yol açar. Ayaklanmalar, iç sa-

vaşlar baştakileri çok ürkütür ama, uluslar için asıl yıkım bu

değildir. Bunlar ara verebilirler. Ama, beri yandan, onları

sen mi ezeceksin, ben mi diye bir yarışır sürüp gitmektedir.

Ulusların gerçek mutlulukları da, mutsuzlukları da, içinde bu-

lundukları değişmez koşullardan gelir; her şey boyunduruk

altında ezilip kaldıkça, her şey yok olup gitmiş demektir: O

zaman, baştakiler canlarının istediği gibi ortadan kaldırırlar

onları, *ubi slitudinem faciunt, pacem appellant* (ıssızlık ya-

rattıkları yerde barış var diyorlar) (Tacitus, *Agricola*, 31).

Büyüklerin kışkırtmalarıyla Fransa Krallığının sarsılması ve

Paris piskopos yardımcısının parlamentoya cebinde hançerle

gelmesi, Fransız ulusunun onur ve özgürlük içinde mutlu ya-

şayıp çoğalmasına engel olmamıştı. Kan gövdeyi bulmakla bir-

likte, memleket yine de insanla doluydu. Machiavelli şöyle

der: «Asip kesmeler, sürgünler, iç savaşlar içinde bile cumhu-

riyetimiz daha da güçlenmişti. Yurttaşların eylemi, töreleri ve bağımsızlığı, bütün o zayıflatıcı geçimsizliklere karşın devleti daha bir güçlendiriyordu. Birazcık karışıklık ruha etkinlik verir. İnsanoğlunu gerçekten mutlu yapan şey, dirlikten çok, özgürlüktür.

- 31) Venedik Cumhuriyetinin kendi kanalları içinde ağır ağır gelişmesi bu geçişe bir örnek olarak gösterilebilir. Bin iki yüz yıldan beri Venediklilerin daha hâlâ ikinci aşamada olmaları şaşırtıcı bir şeydir. Bu aşama 1198'de *Serrar di consiglio* ile başlar. Venediklilerin kınadıkları dukalara gelince, *Squittinio della limbertà veneta* ne derse desin, hiçbir zaman Venediklilerin hükümdarları olmadıkları ispatlanmıştır. Buna karşı, Roma cumhuriyetini gösterecek ve bu cumhuriyet, tam tersine krallıktan aristokrasiye, aristokrasiden de demokrasiye geçmiştir diyecek kimseler olacaktır. Bense, hiç de böyle düşünmüyorum.

Romulus'un kurduğu ilk hükümet karma bir hükümetti ve çarçabuk zorbalığa dönüvermişti. Özel birtakım nedenlerden devlet ortadan kalkar; tıpkı insan diyebileceğimiz çağa gelmeden önce, ölüp giden bir bebek gibi. Cumhuriyetin asıl doğuş dönemi Tarquinius'ların kovulmasıyla başlar. Ama, başlangıçtan değişmez bir biçim almış değildi. Soylular ortadan kaldırıldığı için, işin ancak yarısı yapılmıştı. Çünkü, bu yoldan, yönetim biçimlerinin en kötüsü olan soydan geçme aristokrasi, demokrasi ile anlaşmazlık halinde olduğu için, her zaman kararsız olan yönetim biçimi, Machiavelli'nin de çok iyi gösterdiği gibi, ancak tribunların kurulmasıyla değişmezliğe kavuştu. Ancak o zaman, gerçek bir hükümet ve gerçek bir demokrasi kurulmuş oldu. Gerçekte, halk o zaman yalnız egemen değil, aynı zamanda hem yönetici, hem yargıç durumundaydı. Senato, hükümeti davranışında ölçülü ve toplu tutmaya çalışan, bağımlı bir kuruldu sadece. Consullar bile, birer soylu kişi ve en yüksek devlet görevlisi, ayrıca savaşta da tam yetkili birer komutan olmalarına karşın, Roma'da sadece halkın başkanlarıydılar. O zamandan sonra, hükümet doğal eğilimine uymuş ve iyiden iyiye demokrasiye yönelmiştir. Patricia adeta kendini ortadan kaldırıyor, aristokrasi de varlığını, artık Venedik ve Cenevre'de olduğu gibi, Patricia'da değil, Pleblerle Patricia'lardan kurulu senatoda, hatta ellerine etkin bir güç geçiren Tribunlarla sürdürüyordu: Çünkü, sözcükler olayları

değiştiremez; bir ulusun başında ulus adına onu yöneten bağlar varsa, bunların adı ne olursa olsun, hükümet bir aristokrasî yönetimidir.

Aristokrasinin kötüye kullanılmasından iç savaşlarla Triumvira doğdu. Sulla, Caesar, Augustus gerçek birer monark idiler; sonunda da, Tiberius'un zorba yönetiminde devlet dağıldı. Demek, Roma tarihi benim ilkemi yalanlamıyor, doğruluyor.

- 32) Omnes enim et habentur et dicuntur tyranni, qui potestate utuntur perpetua in ea civitate quae liberata usa est. (Cornelius Nepos, Miltiades'in Hayatı, No. 8) (Tiran adı verilen ve tyran sayılanların hepsi, özgürlüğü tatmış olan bir devlette ömür boyunca devlet gücünü ellerinde tutanlardır.) Aristoteles tyranı kralla bir tutmazdı (Morn. Nicom. Kitap VIII. Bölüm X). Ona göre, birincisi salt kendi çıkarı için, ikincisiyse yalnız uyruklarının yararı için yönetir. Ama, özellikle Xenophones'in Hiero'sunda görüldüğü gibi, bütün Yunan yazarları, genel olarak tyran sözcüğünü başka anlamda kullanmışlardır. Bütün bunlar bir yana, eğer Aristoteles'in yaptığı ayırım kabul edilecek olursa, denebilir ki, dünya kuruldu kurulalı, bir tek kral bile yaşamış değildir henüz.
- 33) Bu sözcüğün burada anlamı, aşağı yukarı İngiltere parlamentosundaki anlamın aynıdır. Her çeşit yargı hakkı askıda kalmış olsa bile, bu görevlerin benzerliği consul'lar ile tribun'lar arasına anlaşmazlık sokabilirdi.
- 34) Soğuk ülkelerde Doğululara özgü o lüks ve gevşekliği benimsemek, köleliği kabul etmek, hatta buna onlardan daha kaçınılmazcasına katlanmak demektir.
- 35) Bu yapıtın sonlarına doğru, dış ilişkileri incelerken konfederasyon konusuna dokunduğum zaman yapmayı düşündüğüm şey buydu. Buysa, ilkelerini koymak gereken yepyeni bir konudur.
- 36) Elbette ki görevden kaçmak ve yurdumuz bize muhtaçken ona hizmet etmemek için çekip gidilmez. Kaçmak bir suç olur o zaman ve cezayı hak eder; bu, bir çekilme değil, görevden kaçma olur.
- 37) Histor., I, 85.
- 38) Bu, özgür bir devlet için söylenebilir; çünkü, başka yerde, çocuk çocuk, mal mülk, konutsuzluk, gereksinim, zorbalık bir kimseyi, istemeye istemeye bir memlekette alıkoyabilir; o zaman da, o kimsenin memlekette oturması başlı başına sözleş-

meye ya da sözleşmenin çiğnenmesine razı olduğu anlamına gelmez.

- 39) Genove'da cezaevlerinin önünde kürek hükümlülerinin zincirleri üstünde *libertas* (özgürlük) sözü yazılıdır. Bu, yerinde ve haklı olarak kullanılmıştır. Gerçekte, her devlette yurttaşların özgürlüğüne engel olanlar kötü kişilerdir. Bütün bu adamların kürek cezasına çarptırıldığı bir memlekette, tam özgürlükten yararlanılabilir.
- 40) Romulus'tan türetildiği ileri sürülen Roma sözcüğü Yunanca'dır ve anlamı da güç'tür. Numa sözcüğü de Yunancadır, yasa anlamına gelir. Bu kentin ilk iki kralının yaptıkları işlere böylesine uyan adları önceden almış olmalarına nasıl inanmalı?
- 41) Ramnenses.
- 42) Tatienses.
- 43) Luceres.
- 44) Campus Martius diyorum, çünkü comitia'lar centuri'ler halinde orada toplanırlardı. Öbür iki biçimdeyse forum'da ya da bir başka yerde toplanırlardı. İşte o zaman capitis censi'lerin en ileri gelen yurttaşlar kadar etkileri olurdu.
- 45) Kura ile seçilen bu centuri, oyuna başvuru ilk centuri olmak bakımından *praerogativa* adını alırdı. *Prérogative* (ayrıcılık) sözcüğü buradan gelir.
- 46) Custodes diribitores, rogatores suffragiorum.
- 47) Bu atamayı sanki bir adamı yasaların üstüne çıkarmaktan utanıyorlarmış gibi, geceleyin gizlice yaparlardı.
- 48) Cicero bir diktatör ileri sürmekle bunu sağlayacağına güvenemiyordu; ne kendini bu işe atmayı göze alabiliyor, ne de başkasının kendini seçmesini sağlayabiliyordu.
- 49) *M. d'Alembert'e Mektup*'ta uzun uzadıya üstünde durduğum konuya bu bölümde sadece şöyle bir değiniveriyorum.
- 50) Bir başka adalıydılar onlar; dilimizin nezaketi adlarını söylememe engeldir. (Chio adası. Çev.)
- 51) *Nonne ea quae possidet Chamos deus tuus, tibi jure debentur?* Vulgate'de böyle yazılıdır. Rahip Carrières bunu şöyle çevirmiş: «Tanrınız Chamos'un malı mülküne sahip çıkmaya hakkınız olduğuna inanmıyor musunuz?» Yahudice metnin nasıl olduğunu bilmiyorum, ama görüyorum ki, Vulgate'de Jephtah tanrı Chamos'un haklarını kesin olarak tanıyor ve Fransız çevirmeni, Latince metinde olmayan *size göre* sözünü kullanarak bu tanımayı hafifletiyor.

- 52) Phocia'lıların *kutsal savaş* dedikleri savaşların bir din *savaşı* olmadığı açıktır. Amaç, dinsizleri hak yoluna getirmek değil, dine aykırı davranışları cezalandırmaktır.
- 53) Şu noktaya dikkat etmek gerekir ki, rahipler sınıfını bir bütün haline getiren şey, Fransa'da olduğu gibi, resmi kurullar değil, kiliselerin inanç birliğidir. «Communion» ve aforoz, rahipler sınıfının toplum sözleşmesidir; bu sözleşmeyle ulusların da, kralların da efendisi olurlar hep. İnanç birliğinde olan rahipler, isterlerse dünyanın ayrı uçlarında olsunlar, birbirlerinin yurttaşlarıdır. Bu buluş, politikada eşi bulunmaz bir başarıdır. Pagan rahipler arasında buna benzer bir şey yoktur; zaten, bu yüzden değil mi ki, hiçbir zaman sınıf haline gelememişlerdir.
- 54) Örneğin, Grotius'un kardeşine yolladığı 11 Nisan 1643 tarihli mektubuna bakın, bu bilgin kişinin *De Cive* adlı yapıtında neyi beğendiğini, neyi beğenmediğini görürsünüz. Gerçi, hoşgörülü davranıp, yazarın iyi yanına bakarak kötü yanını bağışlar görünüyor ama, herkesten onun kadar bağışlayıcı olması istenemez ki!
- 55) Marquis d'Argenson der ki: «Cumhuriyette herkes başkalarına zarar vermeyen şeyleri yapmakta tamamen özgürdür». İşte değişmez sınırlama bundan daha iyi tanımlanamaz. Nazır olmasına karşın, gerçek bir yurttaş duygusuyla yurdun yönetimi üstünde doğru ve sağlam görüşü olan ünlü ve saygın bir adamın anısını saygıyla anmak amacıyla, arasına, halkın pek bilmediği bu elyazmasından birtakım parçalar vermekten alamadım kendimi.
- 56) Caesar, Catilina'yı savunurken, ruhun ölmezliği düşüncesini kurmaya çalışıyordu. Cato ile Cicero bunu çürütmek için, onun sadece bir yurttaş gibi konuştuğunu ve devlete zarar getiren bir düşüncüyü savunduğunu göstermekle yetindiler. Gerçekte, Roma senatosu tanrıbilim sorunu üstünde değil, asıl bu sorun üstünde yargısını verecekti.
- 57) Örneğin, evlenme medeni bir sözleşme olduğu için sonuçları medenidir; bunlar olmazsa toplumun yaşaması bile olanaksızdır. Diyelim, rahipler sınıfı bu sözleşmeyi yapma hakkını yalnız kendine mal etti (ki hoşgörüsüz bir dinde bu hakkı ister istemez zorla alır); kilisenin gücünü bu bakımdan öne sürüp hükümdarınıkini etkisiz bırakmış olmuyor mu bu davranışıyla? Apaçık meydanda değil mi bu? O zaman hükümdarın, rahipler

sınıfının kendisine bırakacağı uyruklardan başka uyruğu kalmayacaktır. Şu ya da bu mezhepten olmalarına, şu ya da bu din geleneğini kabul edip etmemelerine, kendine az ya da çok bağlı olmalarına bakıp kişileri birbirleriyle evlendirip evlendirmemekte özgür olan bu topluluk, miraslara, görevlere, yurttaşlara, hatta devlete istediği gibi el koymuş olmayacak mı? Artık, piçlerden kurulu olduğu için devlet de yaşayamaz olacaktır. Ama, buna diyecekler ki, yasalara, yargıçlara başvurulur, rahiplerin dünyalığına el konur. Ne çıkar bundan! Biraz yüreği değilse bile, aklı olan papaz, sizi bırakır yapasınız; bütün bunları sessiz sessiz seyreder ve yine de dizgini elinde tutar. Çünkü, bir bütünü eline geçireceğini kesin olarak bilen bir insanın, o bütünün bir parçasından vazgeçmesinde büyük bir özveri yoktur bence.

İÇİNDEKİLER

Çevirenin Birkaç Sözü

7

KİTAP I

I	Birinci Kitabın Konusu	14
II	İlk Toplumlar	14
III	En Güçlünün Hakkı	17
IV	Kölelik	18
V	Hep Bir İlk Sözleşmeye Dönmek Zorunluğu	23
VI	Toplum Sözleşmesi	24
VII	Egemen Varlık	27
VIII	Toplum Hali	29
IX	Mal Mülk	31

KİTAP II

I	Egemenlik Başkasına Geçirilemez	35
II	Egemenliğin Bölünmezliği	36
III	Genel İstem Yanılır mı?	39
IV	Egemen Gücün Sınırları	40
V	Ölüm Kalım Hakkı	44
VI	Yasa	47

VII	Yasacı	51
VIII	Halk	55
IX	Halk (Devam)	57
X	Halk (Devam)	60
XI	Çeşitli Yasama Sistemleri	63
XII	Yasaların Bölümü	66

KİTAP III

I	Genel Olarak Hükümet	68
II	Çeşitli Hükümet Biçimlerinin Ana İlkesi	74
III	Hükümetlerin Bölümü	77
IV	Demokrasi	79
V	Aristokrasi	81
VI	Monarşi	84
VII	Karma Hükümetler	90
VIII	Her Yönetim Biçimi Her Memlekete Gitmez	92
IX	İyi Yönetimin Belirtileri	98
X	Hükümetin Kötüye Kullanılması Ve Bozulmaya Yüz Tutması	99
XI	Politik Bütünün Yokoluşu	102
XII	Egemen Güç Nasıl Sürüp Gider	103
XIII	Devam	105
XIV	Devam	107
XV	Milletvekilleri Ya Da Temsilciler	108
XVI	Hükümet Kurumu Hiç de Sözleşmeye Dayanmaz	112
XVII	Hükümet Durumu	114
XVIII	Hükümetin Zorla Ele Geçirilmesini Önleyen Nedenler	115

KİTAP IV

I	Genel İstem Yokedilemez	119
II	Oylar	122

III	Seçimler	125
IV	Roma'nın Comitia'ları	128
V	Tribunluk	140
VI	Diktatörlük	142
VII	Censorluk	146
VIII	Toplum Dini	148
IX	Sonuç	159
	Notlar	161

Yayımlayan: Anadolu Yayıncılık A.Ş.
Kapak Baskı: Reyo Matbaası
İç Baskı: Şefik Matbaası

JEAN-JACQUES ROUSSEAU

toplum sözleşmesi

inceleme

"En güçlü, gücünü hak, boyun eğmeyi de ödev biçimine sokmadıkça hep egemen kalacak kadar güçlü değildir. Gücünün hakkı işte buradan gelir."

"Yasalar, toplum halinde birleşmenin koşullarından başka şey değildir aslında. Yasalara boyun eğen halk, onları koruyan halkın kendisi olmalıdır."

"Ey özgür uluslar! Şu özdeyişi aklınızdan çıkarmayın: Özgürlük elde edilebilir ama, kaybedildi mi bir daha ele geçmez artık."

"İnsanoğlunu gerçekten mutlu yapan şey, dirlikten çok özgürlüktür."

"... Egemenlik işlemi nedir? Bu, üstün astla değil, bütünün kendi üyelerinin her biriyle yaptığı bir sözleşmedir."

— Jean-Jacques Rousseau

Jean-Jacques Rousseau (1712-1778) pek çok yönüyle tazeligini günümüzde de koruyan yapıtı **Toplum Sözleşmesi**'ni 1762 yılında Paris'te yayımladı. Çağdaş dünyanın siyasal ve ahlaksal düşüncesinin gelişmesinde bu kitap çok önemli bir rol oynamıştır.

ADAM

